

TAMPEREEN YLIOPISTO

Veera Visapää

TASAPUOLISESTI VIHAMIELISET

Toimittajien roolin kielellinen rakentuminen televisiohaastattelussa

Tiedotusopin Pro gradu -tutkielma
Kesäkuu 2013

TAMPEREEN YLIOPISTO

Viestinnän median ja teatterin yksikkö

VISAPÄÄ VEERA: Tasapuolisesti vihamieliset. Toimittajien roolin kielellinen rakentuminen televisiohaastattelussa

Pro gradu -tutkielma, 100 s.

Tiedotusoppi

Kesäkuu 2013

Tutkimuksessani selvitin, miten toimittaja sanastojen ja kuvailujen valinnalla ja toiminnan kielellisellä muotoilulla rakensi tai murensi omaa ammatillista neutraaliuttaan haastatteluvuorovaikutuksessa. Tutkimustehtävään sisältyi myös sen pohtiminen, millaiseksi haastattelutilanne muodostui toimittajien ohjauksessa.

Tutkimustani taustoitin esittelemällä televisiossa käydystä journalistisesta keskustelusta tehtyä tutkimusta. Journalistista haastattelua on tutkittu myös keskusteluanalyysin alakategoriassa, institutionaalisessa keskustelututkimuksessa, josta löytyi konkreettisia työkaluja lähestyä omaa aineistoani. Analyysissäni yhdistin keskusteluanalyysin perinnettä ja diskurssianalyysin perinnettä, jotta sain tuloksia sekä merkitysten muodostumisen että rakenteen osalta.

Valitsin aineistokseni Ajankohtaisen kakkosen maahanmuuttoteemaillaan. Se on kaksituntinen, suorana televisoitu keskusteluohjelma. Maahanmuuttoillalla kaksi toimittajaa ja 18 vierasta keskustelivat maahanmuutosta. Litteroin ohjelman keskusteluanalyttisellä painotuksella, tässä tapauksessa keskittyen päällekkäispuhuntoihin ja puheen haparointeihin. Aiemman tutkimuksen pohjalta voidaan sanoa, että tällaiset tilanteet paikantamalla päästään jäljille siitä, milloin merkityksistä ja rooleista neuvotellaan. Lisäksi etsin litteraatiosta kohtia, joissa toimittajat käyttävät sävyiltään kantaaottavia sanastoja.

Analyysin aikana huomasin, että toimittajat korostavat ja häivyttävät institutionaalisia roolejaan rakentaessaan ohjelman kaarta. Alussa toimittajat usuttavat vieraita konfrontaatioon ja rakentavat ristiriitaa. Ohjelman loppupuolella he asettuvat enemmän takalalle ja keskittyvät jakamaan vuoroja ja päätyvät myös hillitsemään aikaansaamiaan yhteenottoja vieraiden välillä.

Aineistostani nousi esiin suuri deklaraatiivimuotoisten kysymysten määrä. Kysyminen ilman kysymystä on lähdekirjallisuudessani selkeästi tulkittu tilanteeksi, jossa toimittaja tekee itsestään haavoittuvaisen. Toimittajat eivät säännönmukaisesti käyttäneet neutraaliuden rakentamisen kielellisiä työkaluja edes tilanteissa, jotka olivat alttiita haastateltavan vastustukselle. Toimittajien käyttämät sanastot olivat usein vahvasti värittyneitä ja jopa provokatiivisia. Muutamassa tapauksessa toimittajien vuoroihin sisältyi ivaa tai vähättelyä. Silti haastateltavat eivät kyseenalaistaneet toimittajien neutraaliutta. Täytyykin muistaa, että keskustelua ei koskaan määrittele vain toisen osapuolista, vaan se muodostuu tilanteesta toiseen yhteisen neuvottelun tuloksena.

Avainsanat: ammatillinen neutraalius, televisiohaastattelu, vuorovaikutus, keskusteluanalyysi, diskurssianalyysi

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
2	PUHETTA LAATIKOSSA	4
2.1	Televisiotutkimuksen lähtökohtia	4
2.2	Keskusteluohjelma vuorovaikutuksen näyttämönä	7
2.2.1	Performatiivisuus	14
2.2.2	Ajan rajallisuus	15
2.2.3	Institutionaaliset identiteetit	17
2.3	Toimittajaprofession sisäinen kamppailu	27
3	TUTKIMUKSEN METODOLOGINEN TAUSTA	32
3.1	Diskurssianalyysi: Merkitykset rakentuvat sosiaalisesti	33
3.2	Keskusteluanalyysi: Vuorovaikutuksessa mikään ei ole sattumaa	35
3.3	Institutionaalinen keskusteluntutkimus	39
4	HAASTATTELUN ANALYSOINNIN TYÖKALUT	47
4.1	Kysymys-vastaus-pari kaiken perustana	49
4.1.1	Turvalliset kysymykset: neutralismi, uskottavuus ja oikeutus	52
4.1.2	Vaaralliset kysymykset: agenda ja paineen lataaminen	54
4.2	Haastattelun erityispiirteet paneelikeskustelussa	57
5	AINEISTO JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	60
5.1	Ohjelman rakenne	60
5.2	Studiovieraat	62
6	ANALYYSI	65
6.1	Aloitukset ja lopetus tulkintakehikon luojina	65
6.2	Kysymystyypit maahanmuuttoillalla	71
6.2.1	Toteavat kysymykset suhteessa neutralismiin	73
6.2.2	Kolmannen osapuolen käyttö pelastaa?	77
6.3	Toimittaja rakentaa riidan ja vetäytyy itse syrjään	79
6.3.1	Keskustelusta konfrontaatioon	79
6.3.2	Konfrontaation eskaloituminen ja sen käsittely	84
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	88
	LÄHTEET	92

1 JOHDANTO

Journalistiopiskelijoille toistetaan yhä mantraa objektiivisuuden hyveestä. Toimittaja ei saa ottaa kantaa, hänen on oltava puolueeton. Kun itse pääsin tekemään toimittajan työtä, huomasin kuitenkin nopeasti, ettei objektiivisuus ole joko-tai-asia. Toimittajana tein paljon jutun sävyä ohjaavia valintoja: esimerkiksi se, kenet valitsin haastateltavaksi ja mitä häneltä kysyin, vaikutti tekemäni journalistisen tuotteen näkökulmaan. Haastattelutilanteessa omat käsitykseni aiheesta ohjasivat aina jollain tasolla keskustelun kulkua. Huomasin, että haastattelujen aikana syntyi neuvottelutilanteita, joissa etsittiin kummallekin osapuolelle käyviä nimityksiä asioille. Vahvasti latautuneita käsitteitä taas pyrittiin esittämään kiertoilmauksin. Esimerkiksi sanaa ”rasisti” välttävät haastattelutilanteessa helposti molemmat osapuolet: toimittaja sen vuoksi, ettei haastateltava nostaisi piikkejä pystyyn ja lopettaisi avoimesti puhumista ja haastateltava siksi, että sanalla on niin leimaava kaiku ja on neutraalimpaa puhua maahanmuuttokriitikosta.

Tässä tutkimuksessa tutkin toimittajien institutionaalisia rooleja ja siihen liittyen selvittän, millaisin kielellisin keinoin toimittaja rakentavat neutralismiaan tai murentavat sitä. Haastattelutilanteessa toimittaja orientoituu kysymään, haastateltava vastaamaan. Silti roolit rakentuvat paikallisesti tilanteesta toiseen ja valta-asemien täytyy olla molempien osapuolten yhdessä hyväksymiä. Usein kysymysten ja laajemmin koko haastattelutilanteen rakenteeseen sisältyy tiettyjä ennako-oletuksia ja kysymysten diskursiivinen puoli kiinnittää aiheen tiettyihin tulkintoihin ja sulkee pois toisia. Toimittajan rooliin kuuluu ohjata haastattelutilannetta ja – vaikka kuinka hienovaraisesti – suurta osaa vuorovaikutuksesta määrittävät toimittajan valinnat, joita taas ovat osaltaan ohjanneet toimittajan mielipiteet. Tämän takia en suhtaudu neutraaliuteen problematisoimattomana entiteettinä vaan rakenteellisena käytäntönä, jota tuotetaan ja jota voidaan siten myös murentaa. Tarkemmin tutkimuskysymykset eksplikoidaan luvun 5 alussa.

Aineistoni analyysissa käytän sekä rakenteen että merkitysten tutkimusta, koska Auli Hakulisen sanoin: ”Se mitä sanotaan, ei ole irrotettavissa siitä, miten se sanotaan, miten kielellä toimitaan” (Hakulinen, 1997, 17). Puhtaassa keskustelunaalyysissa koetetaan mahdollisimman tarkasti sulkea pois tilanteen ulkopuolisten tekijöiden vaikutus haastateluun. Siten keskustelunalyysi ei ole niinkään sisällön kuin rakenteen analyysia. (Clayman & Heritage, 2006, 52) Yhdistän keskustelunalyysiin diskurssianalyysia,

jotta tutkimustulokset eivät jäisi vain vuorovaikutusjärjestelmän sisäisen logiikan selittämiseksi, vaan ne kertoisivat myös merkitysten muodostumisesta.

Valitsin tutkimukseni aineistoksi Ajankohtaisen Kakkosen maahanmuuttoa käsittelevän teemaillan, joka on kaksituntinen, suorana lähetettävä keskusteluohjelma. Ohjelma lähetettiin joulukuussa 2009 eli puolitoista vuotta ennen Perussuomalaisten eduskuntavaaleissa saamaa jytkyä. Yleisesti ottaen Perussuomalaisia pidetään varsin maahanmuuttokriittisenä puolueena, ei luultavasti vähiten kansanedustaja Jussi Halla-ahon vuoksi, joka tuli tunnetuksi maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta arvostelevista kirjoituksistaan. Halla-aho kutsuttiin myös Ajankohtaisen kakkosen maahanmuuttoilta, mutta oli estynyt pääsemään paikalle. Samana vuonna hänet oli valittu sitoutumattomana Perussuomalaisten ehdokkaana Helsingin kaupunginvaltuustoon, Perussuomalaisiin Halla-aho liittyi vuonna 2010. Ylen maahanmuuttoilta tehtiin siis varsin alkuvaiheessa sitä poliittista muutosta, jonka lopputuloksena Perussuomalaiset kasvoi Suomen kolmanneksi suurimmaksi puolueeksi vuoden 2011 eduskuntavaaleissa. Laajemmassa mittakaavassa EU:n talouskriisi ja siihen limittyvä äärioikeiston kasvu Euroopassa kehystivät ohjelman ulkomaalais- ja maahanmuuttajateeman kiistanalaisuutta, jopa tulenarkuutta.

Ajankohtaisen kakkosen maahanmuuttoillan aluksi toimittaja Jyrki Richt totesikin, että luvassa oli kaksi tuntia suoraa puhetta kuumasta ajankohtaisaiheesta. Lause tiivisti useamman syyn, joiden vuoksi päädyin juuri tämän ajankohtaisohjelman käsittelyyn. Suoruus viittaa ensinnäkin ohjelman tuotantotapaan eli siihen, ettei keskustelua ole jälkikäteen leikattu ja yhdistelty uudeksi kokonaisuudeksi ennen katsojille näyttämistä. Suoruuden vuoksi katsoja kuulee kaikki toimittajien repliikit ja saa kokonaiskuvan heidän roolistaan ohjelmassa ja suhteestaan keskustelijoihin. Toiseksi suoruus viittaa siihen, ettei ohjelmassa ole tarkoitus pehmitellä mielipiteitä: Toimittajat tahtovat haastateltaviensa kertovan kaunistelemattomat näkemyksensä maahanmuutosta. Ohjelmatyypissä pyritään vastakkainasetteluun, sillä paikalle oli kutsuttu maahanmuuttoa avoimesti vastustavia ja sitä selkeästi kannattavia vieraita.

Lähestyin maahanmuuttoillan keskustelua ensisijaisesti keskusteluanalyttisella metodilla, jossa keskitytään vuorovaikutuksen rakenteelliseen muodostumiseen. Puhtaimmillaan keskusteluanalyysi sulkeistaa analyysin kohteeksi vain sen, mitä kulloinkin tulee ilmi keskustelutekstistä. Paikallinen vuorovaikutus ei kuitenkaan voi tulkintani mukaan tapahtua tyhjiössä, vaan kontekstualisoituu aina sitä ympäröivään yhteiskuntaan. Merki-

tykset eivät myöskään kumpua pelkästä keskustelun rakenteesta. Haastattelutilanteessa operoidaan paitsi vuorovaikutuksen kulun tasolla, myös merkityssystemien tasolla (Jokinen ym. 1993, 65). Sanojen käytöllä on ilmimerkitystensä lisäksi muita analysoinnin kannalta olennaisia merkityksiä, kuten miellelyhtymät ja konnotaatiot (Parker, 1992, 7) sekä symboliset merkitykset (Fiske, 1992, 112-122). Laajensin rakenteen analyysia ottamalla keskusteluanalyysin avuksi työkaluja diskurssianalyysin puolelta. Näin pystyin monipuolisemmin hahmottamaan tilanteessa kielellisesti rakentuvia rooleja ja niihin sisältyvää valtaa ja velvollisuuksia.

Tutkimukseni luku 2 esittelee televisiotutkimuksen lähtökohtia ja television keskusteluohjelmista tehtyä tutkimusta. Luvussa 3 esittelen, millaisia metodisia valintoja olen tehnyt yhdistäessäni keskusteluanalyysia ja diskurssianalyysia. Luku 4 taas keskittyy journalistiseen haastatteluun institutionaalisenä keskustelutilanteena, jota määrittää vahvasti kysymys-vastausrakenne. Olen sijoittanut haastatteluluvun vasta metodiluvun 3 jälkeen, koska lähestyn haastattelua nimenomaan keskusteluanalyttisin käsittein, joita olisi vaikea ymmärtää perehtymättä ensin yleisemmin keskusteluanalyysiin tutkimusmetodinä. Haastatteluluvussa valotan muiden tutkimusten avulla keskusteluanalyysin käytäntöjä haastatteluvuorovaikutuksen tutkimuksessa. Samoja käytännön työkaluja sovelsin omaan aineistooni. Luvussa 5 hahmottelen, millainen aineisto maahanmuuttoilta on keskusteluanalyysin ja diskurssianalyysin näkökulmasta, ja luvussa 6 sovellan metodisia työkaluja valitsemaani aineistoon. Analyysiosuuden jälkeen seuraavat loppupäätelmät luvussa 7.

Maahanmuuttokeskustelun aktualisoitumisen myötä maahanmuutosta on kehittynyt aihe, josta kaikilla on mielipide, niin myös oletusarvoisesti Ylen maahanmuuttoillan toimittajaparilla. Koin hedelmälliseksi tutkia, millaisin vuorovaikutuksen keinoin toimittajat rakentavat itsensä paitsi osaksi keskustelua, myös tietyllä tapaa sen ulkopuolelle.

2 PUHETTA LAATIKOSSA

Televisiokeskustelut ovat olennainen osa modernia keskustelukulttuuria ja niillä ajatellaan olevan yhteiskunnallista relevanssia (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 12). Kaikki televisiopuhe ei ole keskustelua, eikä kaikki keskustelu toimi samoilla ehdoilla. Kaikelle televisiokeskustelulle on kuitenkin yhteistä väline, televisio, joten aluksi erittelen lähtökohtia, joita väline tutkijalle asettaa. Sen jälkeen siirryn esittelemään keskusteluohjelmien tutkimusta suomalaisessa mediamaisemassa ja perustelen, miksi metodinen lähestymistapani haastatteluun on pikemminkin lingvistinen kuin journalistinen. Keskusteluohjelmien tutkimuksesta ylitse muiden nousee Liisa Tiittulan ja Pirkko Nuolijärven vuosina 1996-1999 johtama ”Vuorovaikutus televisiossa”, sillä se avaa kattavasti suomalaisen keskusteluohjelman puitteita ja rakennetta.

Alaluvuissa perehdyn kolmeen keskusteluohjelman vuorovaikutusta määrittelevään erityispiirteeseen, jotka ovat performatiivisuus, ajan rajallisuus ja tilanteessa rakentuvat institutionaaliset identiteetit. Lopuksi pyrin rakentaman kuvan siitä, millaisia ristiriitaisia odotuksia, valtaa ja velvollisuuksia kohdistuu toimittajaprofessioon, ja miten ne aktivoituvat vuorovaikutustilanteessa.

2.1 Televisiotutkimuksen lähtökohtia

Televisiotutkijan täytyy ottaa huomioon väline- eli mediaspesifityden kysymys. Käytännössä tämä tarkoittaa sen pohtimista, millä tavalla television erityisluonne välineenä otetaan tai ei oteta osaksi tutkimusta. Esittelen aluksi tutkija Norman Faircloughin kahdeksankohtaisen listan, jossa hän esittää kootusti media-analyysin eri mahdollisuudet (Fairclough, 1997, 50-51). Avaan listaa niiltä kohdin, jotka ovat osoittautuneet relevantteiksi oman tutkimukseni näkökulmasta.

Ensinnäkin yhteiskunnan ja kulttuurin muutosprosessit heijastuvat myös mediadiskursin muutoksiin. Siksi tutkijan tulisi pohtia paitsi sitä, miksi vakiintuneet rakenteet muuttuvat, myös sitä, miksi ne säilyvät samanlaisina.

Toisekseen media-analyysin tulisi sisältää sekä auditiivisen että visuaalisen aineiston analyysiä. Samaa painottaa myös 1980-luvulla televisio-ohjelmia tutkinut Dan Steinbock, joka peräänkuuluttaa tutkimuksen painopisteen asettamista erityisesti ohjelmakie-

len analyysiin (Steinbock, 1985). Televisioanalyysiin ryhdyttäessä tämä on olennainen kysymys: voiko visuaalisesta ja auditiivisesta aineistosta tuottaa yhden analyysisynteesin, kun aineistojen tulkinnat vaativat väistämättä eri menetit? Yleisradion tv-uutisten koodeja kartoittanut Dan Steinbock tuli siihen tulokseen, että visuaalisen aineksen tehtäväksi jää ohjelmatuotannossa vahvistaa auditiiviset väittämät. (emt. 18–19) Steinbockin sanoin televisioilmaisua määrittävät sen auditiiviset, lingvistiset ja visuaaliset koodit, joista auditiivisella koodilla on ylivalta.

Steinbockin esittämiä arvioita on kritisoitu (esim. Tervonen, 1985) ja sen tiedot ovat eittämättä monessa määrin vanhentuneet television kehityksen mukana. Esimerkiksi Mats Ekströmin, Åsa Kroonin ja Mats Nylundin toimittamassa teoksessa *News from the Interview Society* useat artikkelin kirjoittajat yhdistävät analyysissään haastattelun kielellisiä ja visuaalista aspekteja. (Ekström ym. 2006b)

Silti Ajankohtaisen kakkosen tutkimuksen kohdalla havainnot eivät ole vanhentuneet yhtä yksiselitteisesti. Keskusteluohjelma rakentuu lähes pelkästään Steinbockin esitelmälle lingvistiselle koodille, johon kuuluvat paitsi puhe myös televisiokuvassa näytetyt nimet, otsikot, tekstit ja lyhenteet, esimerkiksi nimikkeet ja arvonimet. Keskusteluohjelma formaattina, jossa ihmiset pelkästään puhuvat studiossa jatkaa Steinbockin mainitsemää näköradion perinnettä. Koska visuaalinen lisäarvo on pieni, korostuu puheen merkitys entisestään. Tämä puoltaa tekemääni valintaa lähestyä ohjelman analyysia puhtaasti lingvistisen aineksen avulla.

Kolmanneksi analyysin kohteeksi täytyy ottaa myös tekstin tuottamisen prosessit eli se, miten esimerkiksi televisio-ohjelma rakennetaan. Tähän perehtyivät Suomessa tutkijat Liisa Tiittula ja Pirkko Nuolijärvi laajassa Vuorovaikutus televisiossa –projektissa, josta kerron lisää tuonnempana. Myös esimerkiksi Mats Nylund on kirjoittanut aiheesta artikkelissaan *Control and Collaboration: Interviewing and Editing in Television News Production*. Siinä Nylund toteaa muun muassa, että toimittajat päättävät uutisnäkökulman jo varhain ja sen jälkeen etsivät vain sellaista materiaalia, joka tukee valittua näkökulmaa (Nylund, 2006, 220). Saman käytännön paikansi jo 30 vuotta aiemmin tutkija Akiba Cohen, joka haastatteli toimittajia heidän työstään. Seuraavan sitaatin valossa uutinen ei muodostu prosessissa, jossa toimittaja hankkii ja työstää tietoa, vaan se on ennalta määrätty.

”Ongelma on, että tiedämme jo aloittaessamme haastattelun, mitä me siitä haluamme. Me tiedämme, mitä odottaa, me tiedämme enemmän tai vähemmän, millaisen ääniklipin tahdomme, ja usein myös pyrimme koko ajan haluamaamme kohti. Me tiedämme, mitä odotamme haastateltavan sanovan, siksi me olemme hänet valinneet.”

(Cohen, 1987, 113, suomennos oma)

Editoitu televisiokeskustelu on siis tehty ennen kuin ensimmäistäkään kysymystä on tehty. Toimittajat ovat etukäteen päättäneet, miten materiaali leikataan, millaisin painotuksin ja näkökulmin materiaali kasataan esitettäväksi katsojille. Cohenin kritiikki on huomionarvoista myös suhteessa tämän työn metodiin eli keskustelunanalyysiin. Lähestymistapaa on kritisoitu siitä, että se näkee haastattelun vain sarjana kysymyksiä ja vastauksia ja epäonnistuu ottamaan huomioon materiaalin muokkaamista tai käsittelyä. Lopputulokseen eli katsojalle näkyvään haastatteluun vaikuttavat välinesidonnaiset tekijät ja sen tuotantoprosessia ohjaavat genret ja narraatiot. Ajankohtaisen kakkosen teemailta on kuitenkin suora lähetys, joten materiaali on siinä mielessä raaempaa kuin editoitu. Silti esimerkiksi kameratyöskentelyllä rakennetaan tietynlaista tarinaa.

Neljänneksi mediadiskurssi tulee kytkeä laajempaan sosiokulttuuriseen kontekstiin, jossa otetaan huomioon myös valtasuhteet ja ideologiat. Viidenneksi tutkijan on huomioitava tekstien intertekstuaalisuus ja interdiskursiivisuus, jolla tarkoitetaan genrejen ja diskurssien sekoittumista. Televisiokontekstissa tämä tarkoittaa esimerkiksi tyyllilajia, johon viitataan termillä ”infotainment”. Sen aiheet perustuvat tietoon ja faktuaalisuuteen (information), mutta käsittelytapa on viihteellinen tai viihdyttävä (entertainment). Kuudenneksi mediatekstejä tulee tarkastella niiden käytön monifunktionisesta näkökulmasta. Yksinkertaisimmillaan tämä voisi tarkoittaa perinteistä käyttötarkoitustutkimusta, jossa eritellään ihmisten syitä katsoa jotakin tiettyä tv-ohjelmaa.

Seitsemänneksi lingvistisen analyysin täytyy sisältää eritasoisia aineksia kuten ääntämystä, sanavalintaa, kielioppia ja tekstin kokonaisrakennetta. Viimeiseksi mediateksti on vielä nähtävä sosiokulttuurisen ympäristönsä tuotteena ja muokkaajana. Nämä listan kohdat astuvat keskustelunanalyysin ja diskurssianalyysin maaperälle.

Tutkimussuuntien lähtökohtia ja soveltamista avaan tutkielmani metodiluvussa 3. Sanomattakin on selvää, että todella harvalta tutkimukselta löytyy resursseja syventyä

Faircloughin listan jokaiseen kohtaan. Tutkimuskohteen rajaaminen tehdään tapauskohtaisesti.

2.2 Keskusteluohjelma vuorovaikutuksen näyttämönä

Keskusteluohjelma voidaan ymmärtää yläkäsitteenä, joka sisältää kaikki vuorovaikutteiset puheohjelmat. Television monenkeskisistä puhemuodoista yleisin on haastattelu. (Nuolijärvi & Tiittula. 2000, 80) Haastattelun ja keskustelun välille voi yrittää tehdä orjallista jakoa, mutta se ei ole mielestäni televisiokontekstissa tarpeellista. Suurin osa monenkeskisistä keskusteluista rakentuu kysymys-vastaus-sekvensseistä. Tv-keskustelu on siis perusluonteeltaan haastattelun omaista. (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 115).

Olen rakentanut tukielmani siten, että tässä teoriaosassa käyn läpi keskusteluohjelmista tehtyä tutkimusta ja metodiosuudessa journalistisesta haastattelusta tehtyä tutkimusta. Jako on sinänsä teennäinen, koska tv-keskustelua leimaa aiemmin mainitsemani haastattelunomaisuus. Erottelu on puhtaasti analyttinen, sillä haastatteluvuorovaikutuksen menetelmät ovat tärkeitä nimenomaan tutkimukseni metodologisen läpiviennin kannalta.

Tämä selittää myös keskusteluanalyttisen lähestymistapani haastatteluun, vaikka esimerkiksi journalistiikan ja tiedotusopin piiristä löytyisi haastattelusta sekä oppikirjaetta tutkimustietoa. Ne lähestyvät haastattelua yleensä toimittajan työvälineenä. Oppikirjat pyrkivät ohjaamaan ja antamaan toimittajalle välineitä siihen, miten rakentaa hyvä haastattelu, millaista valmistelua tai millaista tekniikkaa se vaatii. (Ekström ym. 2006b, 10) Niinpä tämän pro gradu -työn kannalta antoisampi viitekehys löytyy sosiolingvistiksestä haastattelututkimuksesta. Vien keskusteluanalyysiä lingvistiksestä enemmän sen sukulaisuusperäisyyden, diskurssianalyysin suuntaan. Näin pyrin operoimaan paitsi vuorovaikutuksen kulun, myös merkityssysteemien tasolla (Jokinen ym. 1993, 65).

Suomessa keskusteluohjelmia ei ole juurikaan tutkittu ennen 1990-lukua. Monia tutkimuksen avauksia tehtiin aluksi pro gradu -tutkielmien muodossa ja tutkimuksista heijastuu tutkimusalan tuoreus. Tiedotusopin opinnäytetyöt pyrkivät yleisellä tasolla havainnoimaan, millaisia ohjelmia keskusteluohjelmat ovat ja mitä aiheita niissä käsitellään (esim. Mäenpää, 1996). Sisältöjen analyysi on ollut enemmän tai vähemmän kvantitatiivista (esim. Hujanen, 1993, Virnes-Karjalainen, 1995). Muita kiinnostuksen kohteita

ovat olleet esimerkiksi selvittää, millä tavoin jotain valittua tapausta tai teemaa käsitellään television ajankohtaisohjelmissa ja kuinka se niissä representoituu (esim. Karjalainen 1992, Häkkinen & Määttänen, 1994, Yrjölä, 1992) sekä tv-keskusteluohjelman syntyprosessi (Pimiäinen & Tihveräinen, 1997).

Omaa lähestymistapaani sivuavat Anne Kaikkosen (1990) pro gradu –työ ”Journalistinen televisiohaastattelu”, Johanna Pirttilahti-Mattilan (1992) ”Tv-toimittajan päällekkäispuhunnoista” sekä 2000-luvun puolelta Auli Uiheron (2003) ”Toimittajien kysymysstrategiat kahdessa television haastatteluohjelmassa” sekä Petra Auvisen (2001) ”Miltä nyt tuntuu? Urheiluhaastattelujen keskusteluanalyttistä tarkastelua”. Tv-keskustelun vuorottelujärjestelmää eritteli vuonna 1991 tehty Auli Hakulisen tutkimus ”Erään haastattelun anatomia”. Kaikkosen työ on tehty tiedotusopin, Pirttilahti-Mattilan, Uiheron ja Hakulisen tutkimukset kielitieteiden piirissä ja Auvisen sosiologian ja sosiaalipsykologian.

Neljässä viidestä tutkimuksesta on muu kuin tiedotusopillinen tulokulma. Suhdeluku heijastaa myös yleisesti tässä tutkimuksessa käyttämäni kirjallisuutta: tiedotusopin kirjallisuutta tärkeämmiksi ovat nousseet kielitieteet, koska niiden perinteistä tutkimus-alaa on ollut paikallisesti, kielen tasolla rakentuva vuorovaikutus. Sosiaalitieteet ja kielitieteet myös hyödyntävät aktiivisesti keskusteluanalyysia, myös institutionaalisen vuorovaikutuksen kontekstissa, kuten olen itsekin tehnyt.

Liisa Tiittulan ja Pirkko Nuolijärven vuosina 1996–1999 johtama ”Vuorovaikutus televisiokeskustelussa” -projekti on merkittävä tutkimukseni kannalta, sillä projekti on laajuudessaan harvinainen kotimaisen tutkimuksen kentällä. Tiittulan ja Nuolijärven voi melkein sanoa lähteneen aiemmin mainitsemalleni Faircloughin lähes suuruudenhullulle tielle. Projektista syntyi tutkimus ”Televisiokeskustelun näyttämöllä” (2000), jossa tutkijat analysoivat ja vertailivat televisioituja keskusteluja Suomessa ja Saksassa. Televisiokeskustelun näyttämöllä pohtii laajasti televisiopuhetta eri näkökulmista. Tutkijat kartoittavat eri osapuolten, tekijöiden, kriitikoiden ja katsojien näkemyksiä keskusteluohjelmista, puheohjelmien lajityyppejä, suomalaisen televisiokeskustelun piirteitä, agendan asettamista, studiovieraiden vuorovaikutuskeinoja sekä erimielisyyden käsitteilyä keskusteluohjelmassa. Myös kyseiset tutkijat toteavat, ettei aineistoa ole koskaan mahdollista lähestyä kaikista sen tarjoamista näkökulmista (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 18). Taustainformaatiota ei välttämättä tarvita, vaan keskustelu sellaisenaan riittää hyvin

vuorovaikutuksen analyysin kohteeksi (emt. 44). Tiittulan ja Nuolijärven tutkimuksesta saa hyvän yleiskuvan siitä, miltä näyttää ja kuulostaa suomalainen keskusteluohjelma.

Vuonna 1999 tyypillisessä televisiokeskustelussa oli 2–4 keskustelijaa, poikkeuksena silloiset Ajankohtaisen kakkosen teema-illat, joissa oli 12–16 vierasta. Tutkijoiden mukaan keskustelijavieraita arvioitaessa on tärkeintä kiinnittää huomio heidän ikäänsä, sukupuoleensa ja yhteiskunnalliseen asemaansa. Yleensä ottaen voidaan sanoa, että yhteiskunnallis-poliittista keskustelua hallitsivat näkyvässä yhteiskunnallisessa asemassa olevat keski-ikäiset miehet. Ainakin yksi vieraista oli aina poliitikko, jota voitiin käyttää monen alan asiantuntijana. Vaikka keskusteluohjelmat olivat juurtuneet Suomen mediamaisemaan toden teolla vasta 1990-luvun alussa, oli osa keskustelijoista ehtinyt vuosikymmenen loppupuolelle tultaessa jo harjaantua ”tanakoituneiksi” keskustelijoiksi, jotka osasivat pelin säännöt. Tällaisia keskustelijoita ovat poliitikot, joista tutkimuksessa mainitaan nimeltä esimerkiksi Esko Aho. (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 104-107)

Vaikka keskustelijoita olisi ollut paljon, osoittivat toimittajat kullekin vieraalle henkilökohtaisen aloitusvuoron (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 116). Suomalaiset televisiokeskustelut käytiin lähes poikkeuksetta sisätiloissa studiossa, ja istumajärjestyksellä voitiin korostaa näkökantojen vastakkainasettelua. Studioyleisöä oli äärimmäisen harvoin, tai jos oli, yleisö jäi hyvin etäiseen rooliin. (emt. 108) Keskustelut kestivät yleensä korkeintaan tunnin (emt. 95). Televisio-ohjelman rakenteessa kannattaa erityistä tulkinnallista painoarvoa antaa ohjelman aloitusvuorolle, sillä se asettaa keskustelun kokonaisagendan ja luo tulkintakehyksen tuleville puheenvuoroille (Berg, 2003, 39). Aloituksen avulla vieraiden voidaan ilmaista olevan paikalla, Heritagin ja Claymanin (2002, 302) sanoin, ”ollakseen eri mieltä”.

Keskusteluohjelmat ammensivat teemansa ajankohtaisuudesta. Mediatutkija Taisto Hujanen toteaa, että ajankohtaisuus on ominaisuus, joka todentuu aina tietyssä hetkenä tietyssä paikassa ja on lisäksi vahvasti sosiaalisesti jaettu sekä kulttuurisidonnaista (Hujanen, 1993, 6) Aihe identifioi yhteiskunnallisia ilmiöitä ja nostaa yhteisesti jaettuun julkisuuteen. (Hujanen, 1993, 56) Näin ajankohtaisohjelma antaa ilmiöille nimen, näkökulman ja asettaa ne kontekstiin. Journalismin suhde ajankohtaisuuteen on sekä kuluttajan että tuottajan: toisaalta se poimii aiheensa ajankohtaisista tapahtumista, toisaalta se on mukana määrittelemässä sitä, mitä aiheita yhteiskunnassa kulloinkin pidetään pinnalla (emt.4). Television tuotantokulttuurissa uutiset ja ajankohtaisohjelmat muodostavat

toisiinsa kiinteästi nivoutuvan kokonaisuuden. Ajankohtaisohjelmien tehtävä on jatkaa uutisten aloittamaa keskustelua ja laventaa niiden aiheita taustoittaen ja kommentoiden. (Hujanen, 1993, 5)

Ajankohtaisuus kytkeytyy myös lähitulevaisuuteen (Berg, 2003, 42). Journalistisessa kontekstissa ajankohtaisuus onkin siirtynyt yhä enemmän tarkoittamaan tulevaa kuin mennyttä. Tämä on seurausta esimerkiksi teknologian kehityksestä. Kun uutiset päivittyvät tiuhaan tahtiin reaaliajassa, uutuusarvo vanhenee aiempaa nopeammin. Minuutti sitten tullut uutinen voi olla, sanomalehtimaailmasta tuttua vertausta käyttäkseni, puolella tunnissa kalankääre. Tämän lisäksi myös uutisten volyyymi kuluttaa ajankohtaisuuden loppuun nopeammin kuin ennen. Informaatioyhteiskunnassa tieto tulvii, joten yleisön vastaanottokyvyn saturaatiopiste saavutetaan nopeasti.

Nuolijärven ja Tiittulan mukaan keskusteluohjelmassa oli yksi pääteema, jonka käsitteilytapa oli joko argumentatiivinen ja poleeminen tai esittelevä ja pohtiva tai jutusteleva (esim. talk show't) (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 109-112). Teemasta toiseen siirryttiin inserttien avulla tai osoitettiin siirtymä muulla tavoin puheen lisäksi myös kuvan avulla (Berg, 2003, 39). Keskustelun tasolla ajankohtaisuus näkyy siinä, että toimittajat kytkevät keskustelun sekä käsillä olevaan nykyyhetkeen että yhteiskunnassa laajemmin käsillä olevaan keskusteluun. Ensimmäisestä kytköksestä voidaan mainita esimerkkinä toimittajan tapa aloittaa ohjelma kertomalla, että ”Tänä iltana meillä on studiossa...”. Laajempaan kontekstiin teema asetetaan intertekstein, jotka myös Tiittula ja Nuolijärvi mainitsevat tutkimuksessaan. Tällaisia intertekstejä voivat olla viittaus ”tuoreeseen tutkimukseen”, ”tämän vuoden tilastoihin” tai ”viime viikkojen aikana velloneeseen keskusteluun”. (Berg, 2003, 42)

Tiittula ja Nuolijärvi ottivat joitakin ohjelmia lähempään tarkasteluun. Tutkimukseni kannalta merkittävää on, että yksi ohjelmista oli Ajankohtaisen kakkosen teemailta otsikolla ”Onko rasisti raukka?”. Sen teema on hyvin lähellä omaa teemaani. Muita Ajankohtaisen kakkosen teemailtojen aiheita ovat vuosien varrella olleet esimerkiksi työttömyys, miehen asema, eutanasia, uupumus ja pätkätyö. Ajankohtaisen Kakkosen teemaillat ”pureutuvat muutaman kerran vuodessa niihin yhteiskunnallisiin aiheisiin, jotka askarruttavat kaikkia suomalaisia” (Ylen ohjelmasivut, 14.10.1998).

Tiittulan ja Nuolijärven käsittelemän rasismiteemaillan alateemat olivat:

Vain raukka on rasisti?

Onko värillä väliä?

Kuka pelkää mustaa miestä?

Viralliset virheet

Maassa maan tavalla?

Oman aineistoni, maahanmuuttoteemaillan, alateemat esittelen aineistoluvussani.

Tutkijat hakivat Ajankohtaisen kakkosen teemaillan analyysiin useita tulokulmia, mutta omalta kannaltani tärkeimpiä olivat tutkijoiden yleishavainnot tv-keskustelun luonteesta. Yhteenvetona voi todeta, että reilu kymmenen vuotta sitten suomalaisissa keskusteluohjelmissa keskustelu oli ylivarovaista ja yltiökohteliasta ja toimittaja toimi ”kokouksen puheenjohtajana”, jonka kautta vuorot lähes poikkeuksetta kulkivat. (emt. 53)

Tiittula ja Nuolijärvi vertasivat suomalaista keskustelukulttuuria saksalaiseen konfliktihakuisempaan keskustelukulttuuriin, jossa keskeinen käsite on konfrontaatio. Sillä tarkoitetaan argumentatiivista vastakkain asettumista, oman mielipiteen ilmaisemista ja puolustamista, keskustelukumppanin suoraa pehmentämätöntä arvostelua, yksityiskohdasta arvostelua ja sarkasmia. (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 280) Vastaavasti suomalaisessa televisiokulttuurissa erimielisyyttä vältettiin esimerkiksi kannanoton välttämällä, puheen siirtämällä konkreettiselta tasolta abstraktille tasolle, epämääräisillä ilmauksilla, geneerisyydellä, passiivin suosimisella sekä pehennyksillä ja varauksilla. (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 289-290) Erimielisyyden karttamista on pyritty selittämään kasvojen käsitteellä (Jucker, 1986, 70-71).¹ Arkielämän sosiaalisessa tilanteessa omia ja toisten sosiaalisia kasvoja pyritään suojelemaan. Erimielisyys nähdään ainakin suomalaisessa keskustelukulttuurissa kasvoja uhkaavana tekoja ja sitä pyritään välttämään. Syvennyn kasvojen ylläpitoon keskustelunanalyysin näkökulmasta metodiosuudessani.

¹ Juckerin ”kasvojen uhkaamisen” -käsite on helpoin ymmärtää ”kasvojen menettämisen” -käsitteen vastaparina. ”Face threatening act” (FTA) on vuorovaikutustilanteessa toisen osapuolen puheteko, joka altistaa toisen osapuolen tämän sosiaalisten kasvojen menettämislle. Erityisen merkitykselliseksi kasvojen säilyttämisen tekee televisiohaastattelutilanteessa se, että tilanne on julkinen: Kasvojen menettäminen voi aiheuttaa poliitikolle esimerkiksi hänen äänestys-suosionsa laskun.

Konfrontatiivisen keskustelun ajatellaan olevan ”hyvää viihdettä”, minkä vuoksi riitakulttuurin yleistymisen on Saksassa nähty osana television viihteellistymis- ja tunteellistumiskehitystä. Tunteenomaisuutta lisää se, että keskustelun aihe koskettaa ainakin osaa vieraista henkilökohtaisesti. (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 129) Tästä näkökulmasta maahanmuuttolta näyttäytyy konfrontaatiohakuisena, sillä suurimmalla osalla vieraista on oma maahanmuuttotausta.

Vuorovaikutus televisiokeskustelussa -projekti poiki myös muita aihetta tarkemmin rajaavia lähestymistapoja. Milla Kajanne keskittyi tutkimaan yleisön roolia kysyjänä televisio-ohjelman vuorovaikutuksessa (Kajanne, 2001), ja Maarit Berg rajasi tutkimuskysymyksensä siihen, millaisin keinoin tv-toimittaja voi syyllistää tai epäillä poliitikkovierastaan (Berg, 2003). Projektin aikana Maarit Berg vietti vuoden University of California Los Angelesissa, jossa häntä ohjasi journalistisen televisiokeskustelun analysoinnin edelläkävijä John Heritage, jonka vuosikymmenien aikana tekemää tutkimusta olen muurannut myös oman tutkimukseni kulmakiveksi. Bergin tutkimus jatkaa keskusteluanalyysin tutkimusperinnettä ainakin siinä mielessä, että hän vertaa televisiokeskustelua arkikeskusteluun ja etsii sitä kautta televisiopuheenvuorojen ominaispiirteitä. Samoin teki John Heritagekin lähtiessään 1980-luvulla kartoittamaan televisiovuorovaikutuksen rakentumista. (Heritage, 1985)

Toisenlaisen näkökulman televisiokeskustelujen tutkimiseen toi ranskalais sosiologi Pierre Bourdieu. Hän aloittaa teoksensa *Televisiosta* (1999) väitteellä televisiossa puhumisen turhuudesta. Hänen mukaansa televisiossa ei kukaan pysty vallitsevilla edellytyksillä sanomaan mitään järkevää, sillä televisioon kutsuttu vieras ei hallitse tuotantovälineitä: hänen puheensa aihe ja sen kesto on määritelty sekä hänen toimintaansa rajoittavat televisioinstituution säännöt sekä yleiset sopivaisuussäännöt, joiden noudattamista tuotantovälineen edustaja valvoo. (Bourdieu, 1999, 22–23) Lisäksi televisioon sisältyy välineenä aina esittämisen aspekti.

”Televisio kannustaa dramatisoimaan termin kaksinaisessa merkityksessä: se sovittaa tietyn tapahtuman näyttämölle kuviksi ja toisaalta liioittelee sen merkitystä, painoarvoa ja sen dramaattista tai järkyttävää luonnetta.” (Bourdieu, emt, 30)

Ajatukseen esittämisestä sisältyy aina implisiittisesti epäaitouden tai valheellisuuden aspekti, kuten myös Bourdieu totesi (emt. 1999, 47). Seikat, jotka Bourdieu näkee keskustelun rappion merkkeinä, näkevät televisiokeskusteluja analysoineet tutkijat kuitenkin

kin televisioinstitutionaalisuuden ominaispiirteinä ja siten analysoinnin arvoisina elementteinä.

Bordieun varsin pessimistisen vuodatuksen pohjalta voidaan kuitenkin hahmotella metafora televisiostudiosta näyttämönä. Saman vertauksen otti esille myös yksi Liisa Tiittulan ja Nuolijärven haastattelemista TV1: ja TV2:n ohjelmantekijöistä. Toimittaja vertasi keskustelun vetäjää näytelmän ohjaajaan, jonka päässä käsikirjoitus on mutta, ohjaajalla edessään joukko taitamattomia näyttelijöitä, jotka eivät kykene toteuttamaan hänen visiotaan sellaisenaan (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 55)

Näytelmä ja sen kesto on etukäteen päätetty. Lisäksi televisiostudio toimii lavasteena, joka kehystää näytelmän tapahtumia. Paljon viestii jo se, onko studio lavastettu mukavaksi olohuoneeksi vai kokoustilaksi. Studiovieraat ovat näyttelijöitä, joille on varattu näytelmässä tietyt roolit ja heidän ennakoitaan sanovan tietyt repliikit. Toimittaja on yhdessä päärooleista, mutta hän on siinä etuoikeutetussa tilanteessa, että hän hallitsee näytelmän käsikirjoitusta. Siten toimittaja toimii yhtä aikaa myös näytelmän ohjaajana, joka päättää, mitä tehdään, milloin tehdään, ja kuka tekee. Englanninkielinen termi ”leading role” kuvaa tässä tapauksessa paremmin toimittajan roolia kuin suomenkielinen ilmaus ”päärooli”. Lopuksi kuuluvat dialogi eli repliikit, joilla toimittaja ja haastateltava rakentavat vuorovaikutustaan. Toimittaja esittää vuorovaikutuksen näkökulmasta hankalaa roolia, sillä se on kaksoisrooli. Hän näyttelee yhtä aikaa neutraalia osapuolta ja paholaisen asianajajaa.

Liisa Tiittula ja Pirkko Nuolijärvi painottavat, ettei institutionaalisuus ole arvottava termi siten, että televisiokeskustelu nähtäisiin arkikeskustelua luonnottomampana keskusteluna. Pikemminkin institutionaalisuus on kuvaileva ja jäsentävä termi. (Nuolijärvi & Tiittula. 2000, 14) Tämän työn lähtökohta on, että julkisella foorumilla käyty keskustelu on aina institutionaalista keskustelua ja toteutuu siten eri ehdoilla kuin arkikeskustelu (emt, 13). Televisiokeskusteluun osallistujat osoittavat lingvistisin keinoin – ja usein nimenomaan kielellisin valinnoin – orientoitumistaan institutionaaliin identiteetteihin (emt, 14). Niistä taas on Nuolijärven ja Tiittulan mukaan vain lyhyt matka valtaan ja vallankäyttöön (emt, 16). Siksi on perusteltua keskittyä myös omassa tutkimuksessani siihen, miten institutionaalisia rooleja rakennetaan kielen tasolla.

Tiittula ja Nuolijärvi sanovat televisiokeskustelujen eriävän arkikeskusteluista ennen kaikkea siinä, että keskustelujen aika on etukäteen rajattu ja keskustelut esitetään kol-

mannelle osapuolelle (Nuolijärvi & Tiittula. 2000, 17, myös Clayman & Heritage 2002, 73, Jucker, 1986, 9). Huomionarvoista on myös se, että televisiokeskustelu on arkikeskustelua tavoitteellisempaa toimintaa. Seuraavaksi kerron, miten kolme televisiokeskustelun ominaispiirrettä, performatiivisuus, ajan rajallisuus ja institutionaaliset identiteetit heijastuvat vuorovaikutuksen rakenteeseen.

2.2.1 Performatiivisuus

Televisiokeskustelu on luonteeltaan performatiivista eli keskustelijat ovat keskusteleviin (Nuolijärvi & Tiittula. 2000, 17). Osapuolet esittävät keskustelua yleisölle, joka ei ota osaa keskusteluun, mutta on sen ensisijainen kohde. Tietoisuus yleisöstä on läsnä haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutuksessa ja muokkaa sitä (Bell & Van Leeuwen, 1994, 12).

Esimerkiksi toimittajan alustuksista käy ilmi televisiopuheen esittävä, tavallaan valheelinen elementti: toimittaja alustaa aiheen yleensä katse kameraan päin, ikään kuin puhuisi kahden katsojan kanssa. Ennen haastattelun alkamista toimittaja viittaa haastateltavaan hän-muodossa, kuin tämä ei istuisi vain muutaman metrin päässä toimittajasta vaan jossakin puheen kuulemisen ulottumattomissa. Kun lopulta on kysymyksen vuoro, toimittaja kääntää katseensa haastateltavaan ja suuntaa puheensa hänelle. (Clayman & Heritage, 2002, 59-60) Haastattelun aikana osapuolet kohdistavat puheensa toisilleen ja välttävät katsomasta kameraan (emt, 120).

Myös minimipalautteen puuttumisen voi laskea osaksi yleisölle esittämistä. Minimipalautteella tarkoitetaan esimerkiksi hyväksyviä äännähdyksiä, joilla keskustelun toinen osapuoli ilmaisee kuuntelevansa ja antavansa toisen edelleen jatkaa vuoroaan. Sen sijaan toimittaja ei reagoi haastateltavan puheeseen kuten arkikeskustelussa. Siten hän heijastaa puheen ensisijaisen vastaanottajan roolin katsojalle. (Clayman & Heritage, 2002, 120-121) Tämä on yksi syy, miksi haastateltava hyväksyy toimittajan kysymysten alustukset vaatimatta puheenvuoroa. Haastateltava ei koe itseään puheen ensisijaiseksi vastaanottajaksi, vaan näkee vuorovaikutuksen tapahtuvan toimittajan ja yleisön välillä. (emt, 125) Aineistossani minipalautteen puute ei näyttäyty yhtä selkeänä. Toisaalta annettu minipalautte epäilemättä suorittaa eri tehtäviä kuin arkikeskustelussa. Kun toimittaja sanoo haastateltavan vastausvuoron loppupuolella ”hyvä”, ei hän myönteisellä palautteella kehota haastateltavaa jatkamaan, vaan ilmaisee, että tämän senkertainen puheaika on lopussa.

Haastateltava voi myös käyttää hyväkseen tietoa siitä, että sanomalla on muitakin kuin näennäinen vastaanottaja. Kun esimerkiksi poliitikko sanoo toiselle poliitikolle ”Antakaa minun puhua loppuun, minäkin annoin teidän puhua”, hänen lauseensa työskentelee yhtä aikaa kolmelle eri yleisölle. Ensinnäkin hän pitää lauseellaan puheenvuoroa itsellään ja torjuu toisen haastateltavan aloittaman puheenvuoron. Toiseksi hän viestittää toimittajalle, ettei keskustelu etene kyseisellä hetkellä sääntöjen mukaisesti niin, että kukin saa sanoa puheenvuoronsa loppuun keskeyttämättä. Lause on siis viesti toimittajalle pitää parempaa huolta puheenvuorojen jakajan työstään. Kolmanneksi poliitikon repliikin tarkoitus on kiinnittää yleisön huomio toisen poliitikon käytökseen: katsokaa, tuo on huonotapaisempi kuin minä, joka annan kohteliaasti jokaisen sanoa asiansa loppuun.

Kiinnostava osa performatiivisuutta on soveliaisuuden teeskentely. Monesti toimittajan kysymys on latautunut tai jopa vihamielinen. Osana haastatteluesitystä haastateltava kuitenkin esittää, ettei hän huomaa kysymyksen aggressiivisuutta, vaan vastaa siihen kuin kysymys olisi esitetty täysin neutraalissa sävyssä. (Clayman & Heritage, 2002, 148)

2.2.2 Ajan rajallisuus

Ohjelma-aika on ennalta määritelty, mikä antaa toimittajalle valtaa mutta myös rajaa hänen toimintakykyään.

Ajan rajallisuus näkyy suunnitelmallisuutena, koska tietyt tavoitteet halutaan saavuttaa ohjelma-ajan aikana. Tavoitteet eivät luonnollisestikaan ole kaikilla osapuolilla samat, vaan vaihtelevat sen mukaan, keneltä kysytään. (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 16) Pohjimmiltaan toimittajien tavoitteet ovat jäljitettävissä Journalistin ohjeisiin. Ammattikunnan yhteisesti tunnustamat periaatteet ja ohjeet luovat eettisen toimintakehikon toimittajien työskentelylle (Journalistin ohjeet, 2011). Ohjelman tuottamisen tasolla toimittajien tavoitteet linkittyvät esimerkiksi käsitykseen hyvästä ja mielenkiintoisesta keskustelusta, jonka elementti on esimerkiksi mahdollisimman monenlaisten mielipiteiden kirjo eli tasapuolisuuden tavoite. Studiovierailta taas on omat intressinsä, esimerkiksi poliitikko haluaa puhua oman puolueensa näkemyksistä. (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 16)

Suunnitteluvaiheessa päätetään keskustelun temaattinen eteneminen ja laaditaan käsikirjoitus, johon on kirjoitettu kysymysten järjestys ja inserttien paikat (Nuolijärvi & Tiittu-

la, 2000, 54). Varsinkin alku ja keskustelijoiden sisääntulot on tarkkaan suunniteltu (emt, 57). Ennen haastattelua toimittaja ja haastateltava saattavat vaihtaa muutaman sanan ja joissakin tapauksissa vieraita jopa harjoitetaan keskusteluun ja heitä informoidaan keskustelun kulusta (NuolijärviTiittula, 2000, 61, Clayman & Heritage, 2002, 67). Esimerkiksi ennen rasismiteemailtaa vieraille jaettiin ohjelman käsikirjoitus ja teemarunko (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 135). Harjoittelussa yritetään varmistaa, että keskustelun laatu säilyy korkeana. Toisaalta harjoittelu voi aiheuttaa sen, ettei haastateltava osaa enää olla ”tuore” varsinaisessa haastattelutilanteessa, koska on tyhjentänyt pajatsonsia jo harjoituksissa (emt, 61).

Niinpä toimittajat eivät mene kameroiden eteen vieraiden kanssa ja luota siihen, että keskustelua viriää tarpeeksi nopeasti ja tarpeeksi kiinnostavasti ilmasta temmatusta aiheesta. Televisiovuorovaikutuksen erityislaatuisuus paikantuu osittain siihen, että puhe perustuu monilta osin kirjoitettuun tekstiin (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 18). Toimittaja on listannut etukäteen kysymyksensä ja kirjoittanut repliikkejäänkin, vaikka ei niitä suoraan paperista ohjelman kuluessa lukisikaan. Tiittulan ja Nuolijärven mukaan etukäteissuunnittelun läsnäolon paljastaa selkeimmin toimittajan metapuhe eli keskustelusta puhuminen. Esimerkiksi lauseet ”Palataan tähän myöhemmin”, ”Aiempaan teemaan palataksemme” tai ”Eteenpäin” ovat metapuhetta. (emt, 217)

Aika toimii sekä toimittajan puolesta että häntä vastaan. Toimittajalla on oikeus hoputtaa rönnyilemään innostunutta keskustelijaa tai päättää siirtymisestä keskustelussa eteenpäin ohjelma-aikaan vedoten. Samalla kello käskyttää toimittajaa. Toimittajan täytyy aina jokaisen vastauksen jälkeen arvioida, vieläkö ohjelma-aikaa on riittävästi yhdelle kysymykselle ja vastaukselle (Jucker, 1986, 49). Tietyt teemat on saatava käsiteltyä ohjelmaajan puitteissa, joten toimittajan on keskeytettävä myös kiinnostavia ja relevantteja puheenvuoroja, vaikka ne palvelisivat ohjelmaa. Konkreettisenä merkinä ajan kulumisesta ovat toimittajan korvissa näkyvät korvanapit, joiden kautta tuotantotiimi on yhteydessä toimittajiin ja muistuttaa heitä jäljellä olevasta ajasta (Clayman & Heritage, 2002, 73). Ajan tarkkailu voi aiheuttaa myös väärinymmärryksiä. Kun toimittaja keskeyttää haastateltavan kesken lauseen aikaan vedoten, saatetaan se tulkita tylyksi ja jopa aiheeseen kantaa ottavaksi toiminnaksi. (emt, 83-84)

Käsikirjoituksen ja inserttien suunnitteluun nähdään paljon vaivaa, mutta toimittajat kokevat ne osittain myös rajoittavina tekijöinä. Keskustelun ei voi antaa elää liikaa,

vaikka sillekin koetetaan antaa mahdollisuus. Toisaalta ennakkosuunnittelulla on tässäkin etunsa. Osa toimittajan valtaa on hänen tietonsa tulevasta. Haastateltava ei voi suunnitella vastauksiaan etukäteen, toisin kuin toimittaja kysymyksensä. (Bell & Van Leeuwen, 1994, 12).

2.2.3 Institutionaaliset identiteetit

Institutionaalisissa identiteeteissä on kyse edustuksellisuudesta. Toimittaja luonnollisesti edustaa toimittajainstituutiota, poliitikko poliittista instituutiota, ammatinharjoittaja ammatti-instituutiotaan. (Nylund, 2000, 85) ”Instituutio” pysyvyyttä konnotoivana sanana antaa kuitenkin tässä yhteydessä hieman vääränlaisen kuvan, sillä institutionaaliset identiteetit rakentuvat tilanteesta toiseen paikallisessa vuorovaikutuksessa. Omassa tutkimuksessani identiteetillä toimii väljänä yläkäsitteenä, joka kattaa ne oikeudet, velvollisuudet ja ominaisuudet, joita toimija olettaa itselleen ja toisille toimijoille sekä muut olettavat hänelle (Peräkylä, 1990, 22). Tästä syystä identiteetti sijoittuu tässä tutkimuksessa varsin lähelle roolin käsitettä.

Suvi Raitakarin mukaan osapuolet suorittavat kohtaamisessa institutionaalisia tehtäviä, mutta tulkitsevat instituution asettamia reunaehtoja kuitenkin tilannekohtaisesti (Raitakari, 2006, 27). Käsite osallistumiskehikko kuvaa sitä tapaa, jolla hahmotetaan vuorovaikutustilanne ikään kuin orgaaniseksi kokonaisuudeksi, jossa jokaisella toimijalla on välttämätön roolinsa, ja joka on jatkuvasti elävä ja liikkeessä (Seppänen, 1997, 156). Keskustelun institutionaalinen tehtävä asettaa sille ehtoja, mutta keskustelun sisällä voi muodostua monenlaisiakin valta-asemia tilanteesta toiseen. Osapuolet joko suuntautuvat institutionaalisten odotusten mukaan tai poikkeavat niistä (Raitakari, 2006, 28). Vies-tinnäntutkija Risto Kunelius puhuu samasta asiasta ideologisen subjektin ja roolin käsitteiden yhteydessä. Astuessaan vuorovaikutustilanteeseen, ihminen astuu myös tiettyyn rooliin, johon sisältyy rituaalista toimintakykyä. Kolikon toinen puoli on se, että samalla toimintakyky rajautuu kullekin juonessa varattuun rooliin.” (Kunelius, 2003, 222)

Monimutkainen järjestelmä oikeuksia ja velvollisuuksia on kiinteästi sidoksissa paikallisesti rakentuviin identiteetteihin. Vaikka tilanteessa saattaa näyttää selvästi olevan läsnä asiantuntija (esim. lääkäri) ja maallikko (esim. potilas), ei silti ole ennalta määrättyä, että valta-asetat säilyvät samanlaisina kaiken aikaa. Institutionaalisen keskustelun analyysillä voidaan paikantaa, miten valta-asetat rakentuvat: millaisin kielen raken-

teeseen sisältyvin keinoin ne vahvistuvat tai murentuvat. Kun vuorovaikutuksesta tehdään makrotason analyysi, huomataan myös, etteivät kaikki keskustelun tapahtumat selity rooliasetelmasta käsin (Jokinen ym., 2000, 67). Esimerkiksi potilas voi (puhe)toiminnallaan hallita keskustelua siitä roolista käsin, jossa hän on oman itsensä ja elämänsä asiantuntija, joka jakaa tietoaan lääkärille. Silti keskustelua luonnollisesti suuntaa osapuolten jakama käsitys kohtaamisen tarkoituksesta ja päämäärästä (Raitakari, 2006, 28).

Nuolijärvi ja Tiittula ovat soveltaneet tilanteen hahmottamiseen Paul Drew'n ja John Heritage tuloksia institutionaalisuuden ilmentymisestä lääkärin ja potilaan välisessä tilanteessa (Drew & Heritage, 1992, 47-53). Institutionaalisuuden kehikon on eri alan tutkimuksissa huomattu toistuvan tilanteesta toiseen. Institutionaaliset piirteet ovat sovellettuina löydettävissä televisiostudiosta siinä missä lääkärin vastaanotoltakin.

Clayman ja Heritage jakavat haastateltavien institutionaaliset identiteetit kolmeen yläkategoriaan, jotka ovat uutisten tuottaja (pääöksentekijä, esim. poliitikko), asiantuntija ja ”asianajaja” (joka on roolitettu puolustamaan tiettyä näkökulmaa) (Clayman & Heritage, 2002, 68). Toisaalta vieraat voitaisiin jakaa ryhmiin esimerkiksi harjaantuneisuuden perusteella, jolloin vierasryhmät olisivat karkeasti jakaen televisiokeskusteluun ”tananakoituneet” vieraat, jotka ovat niin tottuneita keskusteluun, että pystyvät jopa dominoimaan sitä, jonkin verran harjaantuneet keskustelijat ja noviisit, jotka ovat televisiossa mahdollisesti ensimmäistä ja luultavasti myös viimeistä kertaa. Toimittajan ja studiovieraan roolit ovat haastattelutilanteessa hyvin epäsymmetriset. Esittelen nyt, millaisia piirteitä on havaittu kuuluvan toimittajan, poliitikon, asiantuntijan ja maallikon rooleihin haastattelutilanteessa.

Toimittaja omassa elementissään

Toimittajalle televisiossa esiintyminen on rutiinia ja studio hänen valtakuntansa, vierailulle televisioesiintyminen taas saattaa olla ainutlaatuinen tai ainakin jännittävä kokemus. Näin ollen toimittaja hallitsee televisioinstituutiota, paikalle kutsuttu keskustelijan sijaan hallitsee ammattiinsa tai elämäkokemuksensa perustuvan tiedon. Institutionaalinen rooli antaa siis tiettyä toimintavaltaa, mutta myös rajaa sitä. (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 15-16) Haastattelussa toimittaja orientoituu kysymään ja haastateltava vastaamaan.

Toimittaja on vuorovaikutustilanteessa toimija samalla lailla kuin muutkin keskustelijat, mutta persoonansa on yleensä koskematon (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 104). Tämä ei ole sääntö ilman poikkeusta, sillä paikallinen ja hetkellinen toimittajaidentiteetti luodaan tilannekohtaisesti. Maarit Berg ottaa esimerkiksi toimittajien tavan esittäytyä: jos toimittajien nimiä ei mainita ääneen, rakentuu heidän roolinsa melko anonyymiksi. Tämä pitää osaltaan yllä ajatusta toimittajan neutraaliudesta. Oman nimen esittäminen taas tuo toimittajan eri tavalla kokonaisuena persoonana osaksi keskustelua. (Berg, 2003, 47) Nimi on yhdistävä tekijä toimittajan henkilökohtaiselle ja ammatilliselle persoonalle, ja ehkä siksi nimen ääneen esittäminen muokkaa toimittajan paikallista roolia niin vahvasti. Maahanmuuttoilllassa toimittajat eivät itse esittäydy, vaan heidän nimensä tulevat näkyviin kuvaruudun nimipalkkiin. Tietyissä tapauksissa nimen esittäytymättä jättäminen voi merkitä toimittajan tuttuutta. Jos toimittaja tulee katsojan olohuoneeseen joka viikko samassa ohjelmassa samaan aikaan, ei tuttujen kesken esittäydytä uudelleen. (Berg, 2003, 47) Mikäli toimittajia on kaksi, jakavat he esimerkiksi keskusteluohjelman alkupuheen, jotta myös heidän keskinäinen roolijakonsa näyttäytyisi neutraalina (Berg, 2003, 41-42). Mats Nylundin sanoin toimittajapari rakentaa yhdessä kollektiivista neutraaliutta, jossa osapuolet voivat tasapainottaa toisiaan (Nylund, 2000, 155).

Toimittajan rooli vaihtelee paikallisesti haastateltavan ja ohjelmatyypin mukaan. Mie Femo Nielsen analysoi toimittajan rooleja tanskalaisissa keskusteluohjelmissa ja lähestyy aihetta esittelemällä Peter Harms Larsenin (1990) tekemän tyypittelyn (Nielsen, 2006, 95). Larsen jakaa toimittajan roolit kuuteen, jotka ovat kättilö, ilveilijä, skeptikko, mikrofonin pitelijä, puheenjohtaja ja kiusaaja. Mie Femo Nielsenin mielestä tällainen jako muodostuu asententeiden, metaforien ja professionaalisten roolien sekoitukseksi. Vaihtoehdoksi Femo Nielsen ehdottaa toimintaperusteista luokittelua, jossa toimittajat tyypitellään sen mukaan kutsutaanko haastateltava argumentoimaan jonkin asian puolesta tai vastaan, selittämään jotakin tai kertomaan tarina (Femo Nielsen, 2006, 95) Tutkija erittelee tutkimuksessaan toimittajien asentoja, liikkeitä, kehonkieltä ja asemoitumista tilassa suhteessa haastateltavaan. Femo Nielsen toteaaakin, että suuri osa haastateltavan roolista tuotetaan nonverbaalisti. (emt. 95-99) Hän toteaa, että toimittajien roolit näyttävät vaihtelevan paitsi ohjelmatyypin ja haastateltavan mukaan myös yhden haastattelun sisällä (Femo Nielsen, 2006, 105-117). Haastateltavat tuottavat eri rooleja myös persoonakohtaisesti. Yhdelle yksi rooli on luontevampi, toiselle toinen.

Haastateltavat odottavat toimittajalta johtajuutta. Hän toivotaan tekevän kysymyksiä, analyysoivan vastauksia sekä ohjaavan ja syventävän keskustelua. Keskustelussa toimittaja on kuin puheenjohtaja, jonka läpi vuorot kokouksessa kulkevat. (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 52-53).

Taisto Hujanen näkee toimittajien roolin muuttuneen Yleisradiossa 1980-luvulta lähtien. Hänen mukaansa ajankohtaisohjelmien toimittajista kehittyi yhä enenevässä määrin keskustelun osapuolia sen sijaan, että he olisivat olleet puhtaasti kysyjän roolissa. Samaa televisiotuotannon muutokseen liittyi Hujanen mukaan myös painopisteen siirtyminen mielipiteistä henkilöihin ja yksilöihin (Hujanen, 1993, 20). Sittemmin toimittajien haastattelukäyttäytymistä tarkasteltaessa on huomattu, että toimittajien tyyli on muuttunut jatkuvasti hyökkäävämmäksi ja kriittisemmäksi, erityisesti poliitikkoja kohtaan (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 83) Toimittajien esittämistä kysymyksistä yhä pienevä osa on niin sanottuja yksinkertaisia kysymyksiä. Yhä suuremmassa osassa kysymyksiä esiintyy johdanto-osa (Berg, 2003, 30).) Johdannot ovat paikkoja, joissa toimittajan on huomattu rakentavan tulkintakehikkoa ja kontekstia tulevalle kysymykselle tai suoremmin tai epäsuoremmin rakentavan painetta kysymykseen niin, että se näyttäytyy vastaajalle epäedullisena.

Vuonna 1995 Vuonna 2006 John Heritage julkaisi Steven Claymanin kanssa tutkimuksen, jossa hän vertaili journalistien tapaa toimia presidentti Dwight D. Eisenhowerin aikana ja presidentti Ronald Reaganin aikana. (Clayman & Heritage, 2006, 49-77) He totesivat, että toimittajien kyselykulttuuri muuttui reilussa kahdessakymmenessä vuodessa merkittävästi. Poimin muutamia havainnollisia esimerkkejä tutkimustuloksista.

Reaganin aikana toimittajat käyttivät enemmän monimutkaisia ja johdannollisia kysymyksiä. Erityisesti kasvoivat monikompleksiset kysymykset, jotka sisälsivät sekä johdannon että useita kysymyksiä. (Clayman & Heritage, 2006, 56) Heritage ja Clayman huomasivat vihamielisten johdantojen määrän kasvaneen Eisenhowerin kaudelta Reaganin kaudelle. Eisenhowerin aikana vihamielisten johdantojen määrä oli vielä hyvin vähäinen (9 prosenttia johdannoista), kun taas Reaganin kaudelle tultaessa määrä oli kolminkertaistunut (27 prosenttia).

Kiinnostavat yksittäiset kysymystyypit Heritagen ja Clayman tutkimuksessa olivat kysymykset koskien vastaajan halua ja mahdollisuutta. Toimittajat lähtivät rakentamaan kysymystä tiedustelemalla haluaako tai haluaisiko (will you/would you) presidentti ker-

toa aiheesta X. Toinen samankaltainen tapa oli kysyä voiko tai voisiko (can you/could you) presidentti kertoa aiheesta X. Molemmat kysymystyypit olivat merkittävästi vähentyneet Eisenhowerin kaudelta Reaganin kaudelle tultaessa eli toimittajat kysyivät kysymyksensä aiempaa suuremmin. (Clayman & Heritage, 2006, 59-61) Myös vastaus-ta rajoittavat kysymystyypit olivat yleistyneet. Kyllä/ei-kysymyksistä tutkijat toteavat, että Reaganille osoitetuista johdannollisista k/e-kysymyksistä lähes 40 prosenttia oli ladattu suosimaan jompaakumpaa vastausvaihtoehtoa, kun Eisenhowerin kohdalla prosentti oli 22 (emt, 66) Kaiken kaikkiaan tutkimus osoitti, että toimittajien kyselytyyli oli muuttunut latautuneemmaksi ja painostavammaksi.

Tutkimus käy esimerkiksi keskusteluanalyysin tavasta sulkeistaa analyysistä tilanteen ulkopuoliset tekijät. Heritage ja Clayman olettavat tutkimustulosten kyseenalaistamatta kertovan suuresta toimittajaidentiteetin muutoksesta, johon olennaisesti liittyi katoava kunnioitus poliitikkoja kohtaan ja silkkihansikkaiden riisuminen haastattelutilanteessa. Monet muut tutkijat ovat todenneet saman. Silti voidaan miettiä, oliko toimittajien suhtautumisessa näihin presidentteihin muitakin syitä kuin yleisen haastattelukulttuurin muutos. Reagan oli ennen presidentin uraansa näyttelijä. Näyttelijät ovat tottuneet julkisuuteen ja sen hallintaan, toimittajille ”flirttailuun” eri tavalla kuin poliitikot. Näyttelijät eivät toisaalta kanna samanlaista vakavasti otettavuuden yhteiskunnallista statusta kuin poliitikot. Tällaisillakin asioilla saattoi olla vaikutusta siihen, millä tyylillä Reagania haastateltiin.

Pekka Isotauluksen ja Maria Eklundin mukaan suomalaiset vaalikeskustelut ovat nykyään erittäin toimittajajohtoisia, eikä ehdokkaiden vapaata väittelyä tai keskustelua juuri-kaan nähdä. Toimittajista on tullut kärkkäämpiä, he puhuttelevat ehdokkaita tuttavallisemmin ja heillä näyttää olevan aiempaa enemmän valtaa keskustelussa. Toimittajat jopa nimittelivät vuoden 2011 tentin konkareita, Paavo Lipposta ja Sauli Niinistöä, dinosauruksiksi. (Isotaulus & Eklund, 2012, 51) Toimittajien roolin korostuminen näkyy selkeimmin keskusteluohjelmista eriytyneessä talk show-formaatissa, jossa keskustelun talk-show-isännän tai -emännän journalistiset intressit eivät ole läheskään niin tärkeitä kuin valovoimainen persoonallisuus. Näissä keskusteluissa puhe on viihdyttämisen väline (Tolson, 2001, 32)

Kun keskustelussa on enemmän kuin yksi haastateltava, voi keskustelussa vallita joko paneelikeskustelutyylillä, jossa keskustelijat itse ottavat puheenvuoron, tai kokouskeskus-

telutyylillä, jossa toimittaja jakaa vuorot. Nuolijärvi ja Tiittula huomauttavat, että kokous-tyylin ylläpitäminen on paljon vaikeampaa, jos vieraita alkaa olla muutamaa enemmän, koska keskustelijat pääsevät helpommin dominoimaan keskustelua ja varastamaan puheenvuoroja. (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 66) Haastattelija kuitenkin loppupelissä päättää, kuka puhuu, milloin puhuu ja mistä puhuu (Clayman & Heritage, 2002, 99).

Toimittajan käyttämiä vuoroja tyypitellyt Maarit Berg toteaa, että erityyppisten toimittajavuorojen määrä vaihtelee sen mukaan, kuinka monta osallistujaa studiossa on. Mikäli läsnä on vain yksi tai kaksi vierasta, toimittaja esittää enemmän kysymyksiä, kun taas 15 vieraan keskustelussa toimittaja voi keskittyä vuorojen ohjailuun. (Berg, 2003, 36) Toimittajan kysymysvuoroja Bergin aineistossa oli 1621, mikä edusti hieman yli puolta toimittajan ohjelmissa käyttämistä vuoroista. Muut vuorot olivat lähinnä vuoronantoja ja muita keskustelun kulkua ohjaavia vuoroja, kuten avaus- ja lopetusvuoroja tai insertin ennakoimista. (Berg, 2003, 33-35)

Tästä on myös poikkeuksia. Berg huomauttaa, että Ajankohtaisen Kakkosen pätkätyötä käsitellessä teemaillalla (21.10.1997) esitettiin poikkeuksellisen paljon kysymyksiä. Lisäksi kysymyksistä suurin osa oli suunnattu niille keskustelijoille, jotka eivät olleet poliittisessa tai päättävässä asemassa, koska ohjelmassa haluttiin antaa puheenvuoro nimenomaan pätkätyöläisille itselleen. (Berg, 2003, 36) Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka toimittajien kanta voidaan rakentaa myös osaksi televisiokeskustelun kokonaisrakennetta.

Kysymykset määrittelevät keskustelutilannetta sekä sisällöllään että rakenteellaan. Haastateltavan vastauksen pituuden on huomattu korreloivan toimittajien kysymysvuorojen pituuden kanssa. Tutkija Andreas H. Jucker kutsuu ilmiötä ”Matarazzo-vaikutukseksi” tutkija Joseph D. Matarazzon mukaan (Jucker, 1986, 25-44). Korrelaatio tarkoittaa sitä, että lyhyisiin kysymyksiin vastatattiin lyhyemmin ja pidempiin pidemmin. Toimittajan valitsema tyyli hallitsee tilannetta määrittelee koko keskustelun luonteen: Keskustelu voi olla aggressiivinen väittely, ristikuulustelu tai hyväntahtoinen rupattelu (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 100–101).

Toimittajat tiedostavat haastateltaviensa suhteen televisioinstituutioon. Eri rooleille on varattu erilainen kohtelu. Toimittaja voi esimerkiksi kysyä maallikolta helpompia kysymyksiä, kun taas provosoida julkisuuteen tottuneita mediajulkikkia (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 26). Jucker tekee tutkimuksessaan karkean mutta suuntaa antavan jaon

suotuisiin ja epäsuotuisiin haastatteluihin sen mukaan, kuinka toimittaja kohtelee haastateltavaansa. Jucker pohjaa jakonsa kasvoja uhkaavien kysymysten määrään haastattelussa. Hän totesi, että poliitikkohaastatteluista puolet oli epäsuotuisia ja puolet suotuisia. Asiantuntijahaastatteluista tai muista vastaavista epäsuotuisia oli vain noin kolmannes. (Jucker, 1986, 97)

Toimittajan valta näyttäytyy myös siinä, että tilanteen toisten osapuolien, vieraiden, identiteetit rakentuvat suhteessa haastattelijaan. (Tienari ym. 2005, 107). Tästä syystä toimittajaa voisi verrata paitsi näyttelijään myös esityksen ohjaajaan, joka jakaa roolit. Tiittula ja Nuolijärvi nostavat esiin olennaisia kysymyksiä siitä, missä määrin toimittajainstituutio määrittelee vieraan mahdollisuudet tietää tai asiantuntijuuden sekä osallistumisen määrän ja laadun. Toisin sanoen, paljonko toimittajat rakentavat keskustelijoiden roolia jo etukäteen ja keskustelun aikana. (Nuolijärvi & Tiittula, 2002, 16-17)

Toimittajalla on valta päättää, millä institutionaalisen identiteetin valokeilalla haastateltava lavalla valaistaan. Poliitikko on tietysti poliitikko, mutta jokaisella ihmisellä on useita rooleja. Poliitikko voi yhtä aikaa olla myös isä, moottoripyöräharrastaja tai sivari, ja häntä voidaan puhutella myös näistä rooleista käsin. Toimittaja valitsee, mikä haastateltavan rooli on relevantti käsillä olevissa haastattelutilanteessa. Rooleja tuotetaan hetkestä toiseen: toimittajan on oltava vuoro vuorolta toimittaja ja poliitikon poliitikko. (Berg, 2003, 150)

Tanakoituneet poliitikot osaavat säännöt

Malliesimerkki tanakoituneesta televisiokeskustelijasta on poliitikko. Pekka Isotauluksen ja Maria Eklundin mukaan erityislaatuista tilanteita ovat toimittajille vaalikeskustelut, koska toimittajien tulee pitää keskustelu asiassa, jakaa puheenvuoroja tasapuolisesti, saada ehdokailta tarpeeksi yksityiskohtaisia vastauksia sekä tehdä kiinnostavaa tv-ohjelmaa. Puheenvuorojen jakamisella ja keskeytyksillä toimittajat pystyvät säätelemään sitä, kuinka paljon ehdokas pääsee ohjelmassa näkyviin ja saa esittää kannanottojaan. (Isotaulus & Eklund, 2012, 49-50).

Poliitikkoja on tutkittu televisiohaastattelun vierastyypinä selkeästi eniten. Tämä johdetaan siitä, että julkisuuteen tottuneen keskustelijan vuorovaikutuskeinot ovat olleet selkeimmin paikannettavissa institutionaaliseen rooliin. Toisaalta tilanteen jännitteisyys on antanut tutkijoille kiinnostavan tutkimuskohteen: media nähdään politiikan areenana,

jossa vastakkaiset pyrkimykset ja mielipiteet kamppailevat (Aula, 1991, 6). Maria-Kaisa Aula tutki 1990-luvun alussa poliitikkojen ja Yleisradion toimittajien suhteen muutosta 1980-luvulla. Uuden polven toimittajat eivät enää tahtoneet tulla yhdistetyksi politiikkaan väärässä mielessä. Taustalla olivat sekä arvot että toisaalta ammatillinen uskottavuus toisten toimittajien silmissä. Toimittajille heidän työnsä lähtökohdat olivat totuudenmukaisuus ja rehellisyys, puoluepoliittisen leimautumisen välttäminen ja arvovapaus, yleisön tiedontarpeen tyydyttäminen sekä kriittinen ote ja sopiva etäisyys suhteessa poliitikkoihin. Toimittajat eivät uskoneet täydelliseen objektiivisuuteen, mutta näkivät pyrkimyksen totuuteen ja tasapuolisuuteen ajavan saman asian. Myös oman henkilökohtaisen edun ajamista vierastettiin. (Aula, 1991, 65-82) Kysymystä toimittajan objektiivisuudesta käsittelemän luvussa 3.

Aulan tutkimus kuvaa toimittajiin ulkopuolelta kohdistuvia ristiriitaisia odotuksia sekä niitä odotuksia, jotka toimittajat itse kohdistavat itseensä. Poliitikkoa haastateltaessa päämäärien, tavoitteiden ja intressien ristiriita korostuu, ja siten korostuu myös tässä tutkimuksessa esitelty toimittajan ammatti-identiteetin kaksijakoisuus (Nylund, 2000, 124). Tämän takia pidän havainnollisimpana poimia esimerkkinä toimittajan ja poliitikon välisestä vuorovaikutuksesta tehdystä tutkimuksesta. Toisaalta rajausta määrittelee myös tarjonta: toimittaja-poliitikko-vuorovaikutusta on tutkittu selkeästi määrällisesti eniten. Poliitiikan piiriin luettavat tutkimukset on usein tehty hyödyntäen vuorovaikutusanalyysia ja lisäksi niissä kiinnitetään paljon huomiota toimittajan kysymysstrategioihin.

1990- ja 2000-luvulla suomalaiseen, erityisesti poliittiseen keskustelukulttuuriin on perehtynyt esimerkiksi tutkija Pekka Isotalus (esim. Isotalus, 1996, 1998, 2007, 2009) Vuonna 2012 Pekka Isotalus ja Marja Eklund vertailivat vuoden 1995 eduskuntavaalitenttiä ja vuoden 2011 presidentinvaalitenttiä. Nostan tutkimuksesta huomioita myöhemmin toimittajan roolia käsittelevässä osiossa.

Ruotsalaisista tutkijoista kannattaa nimetä esimerkiksi Mats Nylund, joka on tutkinut poliittisten keskusteluohjelmien retoriikkaa ja rakennetta kirjoissaan *Politisk samtalsretorik* (1995) ja *Iscensatt interaktion* (2000). Nylund käyttää keskusteluanalyttistä lähestymistapaa analysoidessaan, kuinka toimittaja rakentaa objektiivisuutta, henkilökohtaista kiinnostusta ja kriittistä tarkastelua kysymyksiinsä. Nylund on Mats Ekströmin ja Åsa Kroonin kanssa toimittanut teoksen *News from the interview society* (Ekström ym.

2006b), johon on koottu tekstejä muun muassa painostavien kysymysten laadinnasta presidenttihaastatteluissa ja haastatteluroolien tuottamisesta tv-haastatteluissa. Samana vuonna Ekströmiltä ilmestyi teos ”Politiken i mediesamhället: om nyhetsintervjuer och fotojournalistik” (2006a).

Yleisellä tasolla voidaan todeta, että se, jolla on valtaa makrotasolla, saa sitä myös mikrotasolla, lokaalisessa keskustelukontekstissa. Poliitikko saa esimerkiksi muita vierastyyppejä enemmän tilaisuuksia selittää ja täsmentää ajatuksiaan. (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 251) Tanakoituneena keskustelijana poliitikon on huomattu kykenevän rakentamaan keskusteluun vuorovaikutuksellisuuden illuusio. Todellisuudessa poliitikko esitelmöi omat asiansa, eikä lähde kehittämään vuoroaan aiempien vuorojen pohjalta. Keskustelijana poliitikko on rauhallinen: hän ei kiihdy tai hänelle häneen kohdistetuista syytöksistä. Tämän on tulkittu johtuvan siitä, että poliitikko tiedostaa muita vierastyyppejä selkeämmin edustavansa instituutiota. Syytöksien kohteena nähdään esimerkiksi hallitusinstituutio, ei yksilö. Studiovieraana poliitikko pyytää muita useammin puheen- vuoroa ääneen, hän ei ole pitkiä aikoja syrjässä keskustelusta ja määrittelee vastausvuorossaan aiemmin esitetyn asian uudelleen, kun asia on ollut jollain tapaa negatiivissävytteinen. Poliitikko arvioi myös toisten keskustelijoiden puhetta, esimerkiksi ”Tämä oli tärkeä pointti, jonka X toi esille”. Lisäksi hän pyrkii selittämään katsojalle, mistä keskustelussa on kysymys. (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 252-253)

Asiantuntija ja maallikko taustoittavat

Asiantuntija on usein poliitikkoa harjaantumattomampi televisiokeskustelija. Asiantuntijat ovat yleensä institutionaaliselta asemaltaan merkittyjä, samoin kuin poliitikot. Rooleja ovat esimerkiksi valtion viranomainen tai kirkon, korkeakoulun, armeijan tai muun vastaavan instituution edustaja. (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 257)

Asiantuntijan tietämys rakentuu eri tavoin suhteessa muihin studiovieraisiin ja suhteessa toimittajiin. Toimittajille asiantuntijuus on keskustelun ulkopuolinen ominaisuus, josta vierasta haastatellaan. Muille keskustelijoille asiantuntijuus on paikallisesti rakentuva rooli. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että toiset vieraat viittaavat vain asiantuntijan keskustelun aikana tekemiin kannanottoihin. (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 272) Keskustelijana asiantuntija on kaksijakoinen. Toisaalta hän ei ole äänessä yhtä usein kuin poliitikoja puhuu vain silloin, kun hänelle osoitetaan vuoro. Toisaalta asiantuntija on kannanotoissaan poliitikkoa jyrkempi, eikä arastele suoran kritiikin antamista. Hän ei myös-

kään sui toisia vieraita myötäkarvaan poliitikon tavoin. Tiittula ja Nuolijärvi otaksuvat tämän johtuvan siitä, ettei kasvojen eli myönteisen julkisen minäkuvan ylläpitäminen ole asiantuntijalle yhtä tärkeää kuin poliitikolle. (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 277-278)

Asiantuntijoilta ja maallikoilta kysytään poliitikkoja enemmän pohjustavia tai taustoitavia kysymyksiä, jotka antavat vastaukselle tilaa. Tällainen kysymys on esimerkiksi ”Voitko kertoa vähän teidän järjestönne X toiminnasta?”. (Berg, 2003, 170) Toimittajat tuottavat eniten kasvoja uhkaavia kysymyksiä poliitikkovieraille (Jucker, 1986, 96-97). Käytän tässä tutkimuksessa journalismin piirissä vakiintunutta käsitettä tavis tarkoittamaan tavallista ihmistä. Käsite merkitsee samaa kuin maallikko, mutta rakentuu vahvemmin merkitykselle siitä, että tavis kutsutaan puhumaan nimenomaan omista henkilökohtaisista kokemuksistaan ja niihin liittyvistä tunteista.

Omassa aineistossani yksi tärkeä studiovieraiden yläkategoria on maahanmuuttajataustaiset vieraat. He puhuvat eri rooleissa (poliitikko, tavis, asiantuntija), mutta taustalla vaikuttaa myös maahanmuuttajaidentiteetti. Toiset vieraista tuovat sen omaehtoisesti esiin, kun taas toiset pidättäytyvät vastaamaan siitä roolista käsin, jonka toimittajat heille kysymysvuoroillaan tarjoilevat. Teki vieras valinnan kumpaan suuntaan tahansa, ei ulkomaalaisuus voi olla rakentumatta jollakin tavalla osaksi keskustelua. Luonnollisesti asetelma, jossa toinen osapuolista puhuu käytettävää kieltä täydellisesti ja toinen ei, vaikuttaa olennaisesti haastattelija-haastateltava vuorovaikutukseen ja tuo oman lisänsä tilanteen asymmetriaan. Erot vuorovaikutuksen tulkintavälineissä (interpretantit) vaikuttavat lopputulokseen (Gumperz, 1992, 302).

Interkultuurialista haastattelutilannetta tutkinut John J. Gumperz sanoo, että haastattelutilanteessa eri kielialueiden edustajat aktivoivat oman kulttuurinsa interpretantit eli tulkinnan välineet. Natiivipuhujalle toisen välineet ovat vieraita, hänen kommunikatiiviset odotuksensa täyty ja hänellä on vaikeuksia seurata toisen osapuolen argumentteja. Haastattelijasta voi tuntua siltä, etteivät haastateltavan vastaukset ole sopivia vastineita suhteessa hänen kysymyksiinsä. Tällaisessa tilanteessa osapuolet eivät jaa yhteistä kontekstuaalisuuden kehikkoa, jossa molemmat tulkitsisivat samalla tavalla sen, mihin kysymyksillä tai keskustelun kululla pyritään. Silloin haastattelija alkaa helposti tuottaa toisen osapuolen minorisointia eli rakentaa hänen vähemmistöidentiteettiään. Kontekstualisoinnilla on siis merkitystä sille, millaisia roolisuhteita ja asenteita tilanne pitää sisäl-

lään, mitä verbaalisia strategioita odotetaan ja mikä potentiaalinen lopputulema on. (Gumprez, 1992, 303-307)

Institutionaaliset roolit myös suojelevat osapuolia. Osallistujat eivät ole läsnä ennen kaikkea omina persooninaan, vaan instituutioidensa edustajina. Jos osapuolilla olisi roolit läpäisevä henkilökohtainen suhde, esim. haastateltava ja haastattelija olisivat siviilissä ystäviä, ei se saa näkyä haastattelutilanteessa (Clayman & Heritage, 2002, 67).

2.3 Toimittajaprofession sisäinen kamppailu

Toimittajaprofessio legitimoitui toimintansa arvoilla, jotka niveltäytyvät journalismin yhteiskunnalliseen merkitykseen ja konkretisoituvat toimittajan jokapäiväisessä työssä. Käytännön haastattelutilanteessa nämä arvot voivat näyttää keskenään ristiriitaisilta. Toisaalta toimittajan tulee pysytellä tilanteessa kantaa ottamattomana, toisaalta hänen tulee toimia vastavoimana haastateltavalle ja haastaa tämän mielipiteitä. Kun toimittaja saa haastateltavan puhumaan, voi katsoja voi itse arvioida kuulemansa ja muodostaa mielipiteensä käsiteltävästä aiheesta. Tästä kumpuaa toimittajaprofession liitetty vaatimus toimittajan puolueettomuudesta. Laajemmassa kontekstissa voidaan todeta, että toimittajan täytyy säilyttää puolueettomuus ja tasapuolisuus käsitellessään ristiriitaisia aiheita, koska journalismilla on suuret vaikutusmahdollisuudet poliittisiin kysymyksiin (Heritage, 1985, 112).

Erityisesti keskusteluanalyysin perinteessä on lähdetty kysymyksestä, miten journalistisen profession ihanteet näkyvät haastattelutilanteessa, ei siitä, onko arvoja ylipäättään olemassa. On myös hyvä huomata, että vaikka arvot olisivatkin todellisia, eivät ihanteet aina toteudu käytännössä (Heinonen, 1995, 95-112). Työni lähtökohta on selvittää, miten toimittaja haastattelutilanteessa rakentaa neutraaliuttaan, joten valotan tässä käsitteen taustaa, rakenteita ja vastavoimia. Eriytän myös neutraaliudesta termin neutralismi.

Neutraali kyselijä?

Toimittajan onnistuminen työssään riippuu paljon muustakin kuin siitä, sattuuko hän olemaan lahjakas tai karismaattinen televisioesiintyjä. Haastateltavat eivät kiltisti odota kysymystä ennen kuin vastaavat, välttävät tarttumasta verhottuihin syytöksiin tai varo kyseenalaistamasta toimittajan tietoja siitä syystä, että toimittaja olisi persoonaltaan niin vaikuttava. Toimittajan valta kumpuaa toimittajan roolista, joka on syvälle juurtunut

toimittajainstituutioon. (Bell & Van Leeuwen, 1994, 12) Tässä yhteydessä on syytä puhua toimittajaprofessiosta ja sen ulottuvuuksista.

Professionismilla tarkoitetaan uskoa ammattilaisuuden voimaan, ja se on muodostunut nyky-yhteiskunnassa laadun takeeksi (Kunelius, 1998, 207). Journalistinen professio on kehittynyt esimerkiksi lääkäreihin tai lakimiehiin verrattuna vasta suhteellisen myöhään (Journalistisen professionalismin kehityksestä Tumber & Prentoulus, 2005, 60-63, ks. professionalismin kehityksestä yleisesti Durkheim, 1990). Yksi kriteeri professiolle on se, että sillä on oma eettinen ohjeistonsa.

Tutkijat Howard Tumber ja Marina Prentoulis asettavat objektiivisuuden journalistisen profession kulmakiveksi (Tumber & Prentoulis, 2005, 63-64, myös Ekström, 2006c, 28). Brian McNair luonnehtii, että journalismin laadun takeet ovat paikkansapitävyys ja luotettavuus, tarkemmin sanoen objektiivisuus (McNair, 2005, 31). Tumberin ja Prentouluksen mukaan juuri objektiivisuus, neutraalius ja puolueettomuus erottavat journalismin useista muista aloista. Neutraaliudella tarkoitetaan sitä, ettei toimittaja ota kantaa, suosi, ajattele omaa etuaan tai aseta joitakin tulkintoja etusijalle toisiin nähden. Neutraaliuden uskotaan syntyvän oikeudenmukaisuudesta, riippumattomuudesta ja tasapuolisuudesta (Deuze, 2005, 448, Tumber & Prentoulis, 2005, 63). John Heritage tarkoittaa oman tutkimuksensa kontekstissa erityisesti haastattelutilannetta sanoessaan, että toimittajan täytyy säilyttää puolueettomuus ja tasapuolisuus käsitellessään ristiriitaisia aiheita, koska journalismilla on niin suuret vaikutusmahdollisuudet poliittisiin kysymyksiin (Heritage, 1985, 112). Lausunnon taustalla on selvästi näkemys journalismista yhteiskunnallisena vaikuttajana ja osana demokratiaa, mihin palaan hieman myöhemmin tässä luvussa.

Neutraalius on kiikkerä palli seistä, eivätkä kysymykset sen mahdollisuudesta tai pikemminkin mahdottomuudesta luultavasti koskaan lakkaa. Tietty relativismi ja subjektiivisuus ovat aina läsnä (McNair, 2005, 32). Tiedostettua tai ei: jokainen tulkinta pitää aina sisällään tekijänsä subjektiivisen näkökulman ja ennakko-asenteita (emt. 35).

Eroa ihanteen ja käytännön välillä voi havainnollistaa terminologisella erottelulla. Maarit Berg käyttää asiaa selventääkseen John Heritagen tekemää eroa neutraaliuden ja neutralismin välillä (Berg, 2003, 76). Neutraalius voidaan rajata tarkoittamaan todellisuudesta irrallaan olevaa, problematisoimatonta arvoa tai ihannetta. Neutralismilla taas ymmärtää neutraaliksi representoitua toimittajan toimintaa. Toimittaja siis tuottaa ja

uudelleen tuottaa toimintatapaa, joka ymmärretään neutraaliksi. Haastattelutilanteessa toimittaja rakentaa neutralismia kielellisin keinoin, mutta neutralismin representaation on oltava myös haastattelijan ja haastateltavan yhdessä hyväksymä. Toimittaja ei voi saavuttaa neutralismia, jos haastateltava joka hetki kyseenalaistaa hänen motiiveitaan. (Clayman & Heritage, 2002, 162-166) Tästä eteenpäin käytän itse termiä neutralismi.

Kun neutralismia täytyy tuottaa, on se kehittynyt sisältöön viittavasta termistä tekniseksi termiksi. Kysymyksen objektiivisuuden mahdollisuudesta tai mahdottomuudesta voi ohittaa ajattelemalla, ettei journalismi pyrikään objektiivisuuteen, vaan näyttämään objektiiviselta (Ekström, 2006c, 29). Neutralismi on siis journalismin mekanismi, käytäntö.

Yksi objektiivisuuden tuottamisen käytäntö on haastattelu. 1900-luvun alussa keskustelu ja haastattelu olivat vielä lähes synonyymit, mutta vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla haastattelu eriytyi journalistiseksi metodiksi, jonka osia ovat kysymys ja vastaus. Sen sijaan, että toimittajat olisivat keränneet sitaatteja tapahtumapaikoilta, järjestettiin haastattelutilaisuuksia. Alettiin ajatella, että haastattelumetodilla saatiin tietoa, joka muuten jäisi saavuttamatta. Saattoihan toimittaja haastattelun pohjalta kirjoittaa poliitikon sanomaksi sellaisen lausunnon, jota tämä ei olisi koskaan tullut antaneeksi ilman haastattelua. (Ekström, 2006c, 26-27) Tässä prosessissa tärkeä mekanismi on vastuun kierron rituaali, joka tarkoittaa toimittajan tapaa puhua toisen osapuolen suulla. Samalla toimittaja lainaa myös siteeraamansa instituution uskottavuutta. (Kunelius, 1998, 211)

Kun haastattelun merkitys journalismiprofessiolle kasvoi, lisääntyi myös kiinnostus metodin tekniseen kehittämiseen. Haastattelutekniikat ja tarkemmin sanoen kysymyksen muotoilu muokkautuivat journalistisen identiteetin ja professionalisoitumisen tärkeiksi osiksi. Haastattelua tutkineet Mats Ekström, Åsa Kroon ja Mats Nylund toteavat, että haastattelu on paitsi tärkeä työväline, myös symboli instituution autonomialle, valalle ja roolille julkisuudessa (Ekström ym. 2006b, 12).

Paholaisen asianajaja?

Neutraaliuden vaatimuksen haastaa toimittajaprofession toinen puoli, joka on sen roolins. vallan vahtikoirona tai neljäntenä valtion mahtina (Kunelius, 2003, 193-194). Esimerkiksi Kaarle Nordenstrengin ja Jaakko Lehtosen mukaan välillinen demokratia lepää joukkoviestinnän välittämän tiedon varassa. Joukkoviestimet välittävät ajankohtaisia

asioita ja niitä koskevia päätösehdotuksia, jotta kansalaisilla olisi käytössään kaikki tarpeellinen tieto silloin, kun he valitsevat eduskuntaan edustajiaan. (Nordenstreng & Lehtonen, 1998, 282, Bell & Van Leeuwen, 1994, 22, Aula, 1991, 71-72) Jos toimittaja toimii vain haastateltavan puhutorvena, tulee yleisölle väärä, usein siloteltu kuva (Aula, 1991, 166). Journalisti on vastuussa ennen kaikkea lukijoilleen, kuulijoilleen ja katseliijoilleen. Heillä on oikeus saada tietää, mitä yhteiskunnassa tapahtuu. (Journalistin ohjeet, 2011, kohta 1) Vaikka käsite on liukas kuin saippua, voidaan sanoa, että toimittajaprofession yhtenä arvona on palvella ”yleistä etua” (käsitteestä enemmän: Heinonen, 1995, 13-18).

Steven Claymanin ja John Heritagin termein toimittaja esittää tällaisessa tilanteessa ”paholaisen asianajajan” roolia (Clayman & Heritage, 2002, 136-138). Kärjistäen lähtöoletus on ”luihu poliitikko”, joka yrittää salassa ajaa omaa etuaan, jolloin vallan vahtikoiran täytyy nuuskia ja vainuta, mihin epärehellisyys on haudattu ja paljastaa se. Toimittajan täytyy siis näyttäytyä neutraalina, mutta toisaalta hänen luotetaan kaivavan esille vääryydet, jos sellaisia on piilossa.

Arvot ja etiikka ovat läheisessä merkitysyhteydessä moraaliin, jonka voi määrittellä eettisiksi normeiksi eli moraal säännöiksi. Maarit Berg ottaa esille kiinnostavan näkökulman pohtimalla väitöskirjansa johdannossa poliittisen haastattelun ja moraalin suhdetta. Hänen mukaansa toimittaja on mediainstituution edustajana siinä mielessä moraalisisessa tehtävässä, että media on omaksunut tehtäväkseen totuudellisen tiedon välittämisen. Poliitikon tehtävä taas on yksinkertaistetusti edistää yhteistä hyvää ja hän on asemansa velkaa kansalaisille. Keskustelun moraalit ei tässä yhteydessä tarkoita sitä, että haastattelu koskisi haastateltavan henkilökohtaista moraalit tai edes hänen moraalit kannanottojaan. Bergin mukaan moraalit ja moralisoiva työt tehdään keskustelussa monella eri tasolla. (Berg, 2003, 25-26) Poliittisen rikkeen tai väärinkäytöksen osoittaminen, kiistäminen ja myöntäminen sekä niiden toteutuminen puhetekoina televisiohaastattelussa muodostavat Bergin mukaan eräänlaisen poliittisen ja journalistisen moraalit mikrokosmoksen. Puhetoimintoja ja tulkinnasta neuvottelua tutkimalla voidaan saada selville, ammentavatko osapuolet samoista moraalit käsityksistä. Periaatteessa moraalit käsityksen voisi olettaa olevan jokseenkin samanlainen, sillä kuten Berg huomauttaa, kansan asiallahan molemmat osapuolet ovat. (Berg, 2003, 29) Toisaalta Berg tulee tutkimuksensa lopuksi siihen johtopäätökseen, että vain toimittajalla on oikeus tuoda esiin kansalaisten ääni ja heidän oletettuja moraalit näkökulmiaan. Hän tulkitsee tutkimustulok-

sen merkitsevän sitä, että haastattelutilanteessa vallitsee muiden hierarkioiden lisäksi myös moraalinen asymmetria. (Berg, 2003, 328)

Berg tutki, millä keskustelullisilla keinoilla toimittaja syyllistää tai epäilee poliitikko-vierastaan. Tämä kuulostaa lähtökohtaisesti poliitikon näkökulmasta tukalalta. Kannattaa kuitenkin mainita, etteivät nämä toimintatavat asetu pelkästään haastateltavaa vastaan. Mediahaastattelua tutkineet Philip Bell ja Theo Van Leeuwen väittävät, että poliitikot tahtovat jopa mieluummin osallistua haastatteluun kuin pitää puheen. Tämä johtuu siitä, että toimittajaprofession neutralismi toimii myös poliitikon eduksi. Koska toimittaja toimii poliitikon vastaparina, kyselee, kyseenalaistaa ja asettaa agendoja, nähdään haastattelu luotettavampana tiedonsaantimuotona kuin esimerkiksi poliittisen puheen pitäminen, jonka poliitikko voi tehdä täysin omilla ehdoillaan. Haastattelusta syntyy myös spontaaniuden ja sitä kautta rehellisyyden vaikutelma, kun poliitikko ei ehdi pitkään miettiä ja muotoilla sanomaansa. (Bell & van Leeuwen, 1994, 1) Keskustelukontekstissa vaikuttaa myös se, että haastattelu on katsojalle kiinnostavampi katsoa, kun toimittaja esittää haastateltavaa haastavia kysymyksiä (Jucker, 1986, 61).

Tässä tutkimuksessa en lähde analysoimaan, millaista moraalialue Ajankohtaisen Kakko-sen teemalta tuottaa tai erittelee, mihin eettisiin arvoihin toimittajan tai haastateltavan toiminta pohjaa. Sen sijaan keskityn niihin mekanismeihin, joilla yhtä toimittajaetiikan kulmakivistä, neutralismia, rakennetaan tai murennetaan. Silti on hyvä pitää taustalla mielessä, ettei paikallisesti tapahtuvaa vuorovaikutusta ole mielekästä rajata yhteiskunnallisen kontekstin ulkopuolelle, koska siinä tapauksessa tutkimustulokset jäävät tynnäksi. Tämä on myös syy, miksi olen valinnut täydentää omaa keskusteluanalyttista tutkimusmetodiani diskurssianalyysillä, jonka lähestymistapa tutkimuskohteeseensa on keskusteluanalyysia kontekstualisoivampi.

Claymanin ja Heritagin mukaan toimittaja rakentaa neutralismiaan ja turvaa sen tilanteesta toiseen vuorovaikutuksen keinoin. Näitä ovat pysyminen uutispuheessa, jonka kulmakivi on kysymys-vastausformaatti ja kolmannen osapuolen suulla puhuminen (myös ”asennonvaihto” tai ”vastuun kierron rituaali”). Yhtä aikaa toimittaja myös asettaa keskustelun agendan ja rakentaa haastateltavan päälle painetta. Tasapainottelun onnistuminen ei ole itsestään selvää, vaan neutraalius tai sen rakoileminen luodaan joka hetki uudestaan. Toimittajan vuorovaikutuksellisiin keinoihin syvennyn tarkemmin metodilukuni haastatteluosiossa.

3 TUTKIMUKSEN METODOLOGINEN TAUSTA

Keskustelunanalyysin ja diskurssianalyysin käyttäminen rinnakkain ja lomittain ei ole aivan tuulesta temmattua. Diskurssianalyysi liikkeessä (Jokinen ym. 1999) –teoksessa ehdotetaan diskurssianalyysia keskustelunanalyysin sukulaistraditioksi. Molempien metodisten orientaatioiden voidaan ensinnäkin katsoa toimivan sosiaalisen konstruktivismin teoreettisessa viitekehyksessä. Sosiaalisen konstruktivismin mukaan todellisuus ei ole stabiili ja meistä riippumaton, vaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa alati elävä, luotu ja uusinnettu rakennelma. Todellisuutta ei voi siis tavoittaa itsessään ”puhtaana” todellisuutena, vaan voimme ainoastaan paikantaa sitä, millaisena ja miten todellisuus meille näyttäytyy. Todellisuuden tulkitseminen on jatkuva prosessi, jota tehdään sosiaalisen toiminnan käytännöissä ja niiden konteksteissa (esim. Kunelius 2003, 171). Tulkinta tapahtuu käsitteiden avulla.

Diskurssianalyysi ja keskustelunanalyysi eivät jaa yhtä kiinteästi sosiaalisen konstruktivismin kaikkia lähtöoletuksia, mutta yhdistävä tekijä löytyy merkitysten paikallisuudesta. Tutkimustraditiot näkevät merkitysten rakentuvan pienestä suureen ja alhaalta ylöspäin. Toinen samankaltaisuus löytyy kummankin tradition kiinnostuksesta sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen kielen tasolla. Näin tutkimuksen kohteena ovat puhe ja/tai teksti. (Jokinen ym. 1999, 38)

Merkittävin ero metodien välillä on näkemys tulosten suhteesta yleistettävyyteen. Keskustelunanalyysi sisältää puhtaimmillaan tarkkarajaisen tutkimusohjelman, jonka läpiviennillä uskotaan saatavan faktuaalisia ja yleistettäviä tietoja vuorovaikutuksen rakentumisesta. Diskurssianalyysi sen sijaan korostaa myös tutkimustulosten kontekstisidonnaisuutta ja tulkintojen moninaisuutta tutkijasta riippuen. Toki metodien ero näkyy myös koko tutkimusprosessissa, sillä diskurssianalyytikot lainaavat hyödylliseksi kemiaan analyyttisiä työkaluja keskustelunanalyytikoilta, mutta eivät koe tarpeelliseksi esimerkiksi noudattaa litteroinnissa samaa yksityiskohtaisuutta. Tämä johtuu eroavuudesta tutkimuksen painopisteessä: tiivistäen voi sanoa, että keskustelunanalyysi tutkii vuorovaikutuksen rakentumista ja diskurssianalyysin merkitysten rakentumista vuorovaikutuksessa. (Jokinen ym. 1999, 44–45)

Koska yhdistän tutkimuksessani kahta metodia, tunnen parhaaksi esitellä ensin molempia tutkimusperinteiden omilla ehdoilla, jotta lukijalle välittyy kuva siitä, millaisia valintoja olen metodien yhdistelemisessä tehnyt. Aluksi kerron diskurssianalyysistä. Sen jälkeen esittelen keskustelunanalyysin perinnettä ja eriytän siitä institutionaalisen keskustelunanalyysin haaran, jota traditiota oma tutkimukseni edustaa. Lopuksi syvennyn kuvailemaan, millainen on haastattelu institutionaalisen vuorovaikutustilanteena: miten instituution läsnäolo tuottaa ja rajaa osallistujien toimintapotentiaalia. Erityisesti esittelen, millaisin rakenteellisin ja diskursiivisin keinoin toimittaja tasapainottelee neutralismin ylläpitämisen ja sen murtumisen välillä.

3.1 Diskurssianalyysi: Merkitykset rakentuvat sosiaalisesti

Kun todellisuus nähdään ihmisten tuottamana muodostelmana, käy myös selväksi, etteivät merkitykset ole itsestään selviä ja luonnollisia vaan yhtä lailla rakennettuja. Tämä on lähtökohta maailman ja diskurssianalyysin kohtaamiselle. Merkitykset eivät synny ja kuole tilanteesta toiseen, sillä tulkinnat todellisuudesta ovat yhteisöllisiä (Jokinen ym. 1999, 39)

Diskurssianalyysia ei pidä erehtyä luulemaan tiukkarajaiseksi tutkimusmenetelmäksi, sillä se on paremminkin väljä teoreettis-metodologinen viitekehys, jonka sisällä tutkijan täytyy tehdä monia tutkimuskohtaisia valintoja niin analyysitavan kuin aineistonkin suhteen. Diskurssianalyysi selvittää, millaisia eri puhuntatapoja löytyy jostakin aiheesta ja millaisen kehikon sisällä aiheesta on mahdollista puhua.

Diskurssianalyysille ominaista on paitsi käsitys tuotetusta todellisuudesta myös tuon todellisuuden tuottamisesta erityisesti paikallisissa käytännöissä. Kielen tilanteista käyttöä ei kohdella irrallisena ja kokonaisuuden kannalta triviaalina, sillä tilanteesta toiseen toistuvat diskurssit tuottavat ja uusintavat kulttuurisesti ensisijaista luentaa. Samalla myös hegemoniset diskurssit ohjaavat paikallista vuorovaikutusta ja asettavat tiettyjä puhetapoja ja näkökulmia houkuttelevammiksi omaksua kuin toisia.

Diskurssianalyysia otetaan monesti avuksi silloin, kun tutkija tahtoo paikantaa vallan mekanismeja siellä, missä merkitykset näyttävät luonnollisilta ja itsestään selviltä. Michel Foucaultin (1998) sanoin kielellinen vuorovaikutus ei ole vain informaation siirtämistä eteenpäin ja sen vastaanottamista, vaan myös erilaisten asiointilojen, asemien

ja identiteettien tuottamista. Myös sillä, kuka diskurssia käyttää on merkitystä: eri positiosta käsin samalla diskurssilla voidaan tavoitella hyvin eri asioita.

Pertti Alasuutari onkin huomauttanut, että diskurssissa rakentuu erilaisia subjektiasemia eri toimijoille. Hän suomentaa diskurssin ”puheavaruudeksi”, jossa yksittäiset lausumat muuttavat vuorovaikutuksen tilallista rakennetta sekä puhujien paikallisia rooleja. Vaikintuessaan puheavaruudet saavat myös institutionaaliset muotonsa järjestörakenteina, neuvottelumekanismeina ja esim. tulon- ja vallanjakoperiaatteina. (Alasuutari, 1996, 54-55)

Myös Foucault korostaa, että yleisesti käytetyillä diskursseilla on pysyviä makrotason institutionaalisia seuraamuksia (Foucault, 1998). Puhe todellisuudesta on myös puhetta vallasta, merkityksistä ja vallasta tuottaa merkityksiä. Kieli ei ole neutraali merkkijärjestelmä, vaan väline jota aktiivisesti käytetään. Kielen käyttö näyttäyty toimintana ja jopa kamppailuna merkityksistä (Jokinen ym.1999, 40).

Kamppailumetafora havainnollistaa oivallisesti sitä, kuinka diskurssianalyttisesta näkökulmasta puhe ja teko eivät ole toistensa vastakohtia, kuten arkiajattelussa on totuttu ne näkemään. Jotta puhetta olisi helpompi käsitellä toimintana, käyttää diskurssianalyysi puheesta nimitystä selonteko, sillä siinä korostuu tulkinnan tuottamisen aspekti (Jokinen ym, 1999, 20). Merkityksistä neuvottelu ja kamppailu nousevat oman tutkimukseni kannalta diskurssianalyysin käyttökelpoisimmaksi osuudeksi. Tässä tutkimuksessa en diskurssianalyysille ominaiseen tapaan kartoita sitä, millaisissa diskursseissa maahanmuutosta Ajankohtaisen kakkosen teemaillassa voidaan puhua. Sen sijaan pyrin tilannekohtaisella tasolla selvittämään, kuinka osallistujat kielellisesti tuottavat paikallisia roolejaan yhteisessä vuorovaikutustilassa. Teksti rakentuu valinnoista, joita on mahdollista tehdä sanaston, kieliopin ja muiden järjestelmän tarjoamien vaihtoehtojen mukaan (Fairclough, 1997, 39-40). Haastattelutilanteessa toimijat käyvät jatkuvaa neuvottelua siitä, millaisena käsillä oleva puheenaihe nähdään ja mitkä tulkinnat asettuvat hyväksyttäviksi ja mitkä eivät. Ei esimerkiksi ole lainkaan sama, käsitteellistetäänkö maahanmuuttoon epäilevästi suhtautuva henkilö maahanmuuttokriitikoksi vai rasistiksi.

Vuorovaikutustilanteessa selonteko aiheuttaa jatkoselonteon. Se on yhtä aikaa aiemman puheen eli kontekstin muovaamaa, tulkinta aiemmasta selonteosta ja luo vuorostaan odotuksia jälleen seuraavalle selonteolle. Tämä havainto rakentaa sillan keskustelunana-

lyysin piiriin, jossa samat teoreettiset huomiot nousevat esiin tarkasteltaessa keskustelun sekventiaalista rakennetta. Termillä tarkoitetaan käytäntöjä, joilla peräkkäiset puhetoiminnot liittyvät toisiinsa ja millaisia toisiinsa kytkeytyviä toimintojen muodostamia jaksoja eli sekvenssejä niistä muodostuu. Kerron sekvenssien merkityksestä keskustelun tulkinnalle tarkemmin keskusteluanalyysin alla tuonnempana.

3.2 Keskusteluanalyysi: Vuorovaikutuksessa mikään ei ole sattumaa

Keskusteluanalyysin perusteissa (Tainio, 1997) esitellään tutkimusperinteen rakentuvan amerikkalaisen vuorovaikutussosiologin Harold Garfinkelin oivallukselle siitä, ettei keskustelu ole kaaos eikä puhujien välinen ymmärrys perustu sattumaan. Vuorovaikutus on erittäin järjestäytyneitä ja pitkälle jäsentyneitä toimintaa. Merkityksellisyyttä voidaan olettaa sisältyvän keskustelun laajimmista jaksoista aina pienimpään puheen piirteeseen tai ääntelyyn asti. Garfinkelin mukaan myös kaikki kielen ilmaukset ovat indeksaalisia eli sisältävät symbolisen merkityksen ohella myös kontekstuaalisen tulkinnan. Kontekstilla viitataan tässä tapauksessa keskustelun paikalliseen ja rakenteelliseen kontekstiin, ei esimerkiksi laajempiin yhteiskunnallisiin tekijöihin.

Keskusteluanalyysissä selvitetään esimerkiksi keskustelun vuorottelua kahden- tai monenkeskisissä keskusteluissa. Keskusteluanalyysin työkaluja ovat sanojen ja sanastojen valinta, keskustelun vuorottelu ja avainhetket sekä kuka voi olla äänessä ja kuinka kauan, mahdolliset puhujanvaihdoskohdat ja keskustelun jaksottaisuus. Lisäksi keskusteluanalyysin yksi selvästi oma haaransa on tutkia kertomusten eli narratiivien rakentamista puheessa. (Tainio, 1997).

Puhdasoppinen keskusteluanalyysi sulkeistaa puheen sisällöt ja materiaaliset olosuhteet analyysin ulkopuolelle. Tarkastelussa on vain juuri se informaatio, mikä itse tutkittavasta aiheesta saadaan tutkimustilanteesta. Esimerkiksi keskustelijoiden sukupuoli ei ole relevantti asia, jollei se nouse keskustelussa esille. (Alasuutari 1993, 176)

Omassa analyysissäni käytän kuitenkin sovellettua keskusteluanalyysia, jossa keskustelun rakenteita peilataan muihin tilanteesta oleviin tietoihin. Institutionaalisessa kontekstissa ovat tärkeitä roolit, joihin taas liittyy valtaa, joka muokkaa vuorovaikutusta. Interaktioon osallistuvat ovat sidoksissa sosiaalisiin ja materiaalsiin olosuhteisiinsa, eikä niitä voi sulkea tilanteen ulkopuolelle.

Diskurssianalyysi liikkeessä –teokseen (Jokinen ym. 1999, 104) on koottu eri keskusteluanalyytikoiden teksteistä yhteen kolme teoreettista oletusta, jotka auttavat hahmottamaan puheen merkitysten kontekstuaalisuutta. Tästä kontekstuaalisuuden toimintakehikosta mainitsin aiemmin selontekojen ja sekvenssirakenteen yhteydessä.

- 1) Puhujat orientoituvat edeltävään puheeseen, joka on puheen olennainen konteksti, joka siis määrittää puhetta.
- 2) Kukin puheenvuoro luo odotuksia sille, millainen seuraavan puheenvuoro voi olla. Näin puhe myös luo ja määrittää kontekstia.
- 3) Tuottamalla seuraavan puheenvuoron osanottajat osoittavat ymmärtäneensä edeltävän puheenvuoron jollakin tavalla eli tuottavat edeltävää puheenvuoroa tietynlaisena.

Jokainen keskustelussa lausuttu puheenvuoro ennakoi jollakin tavalla sitä, millainen jatko sen jälkeen on odotettavissa. Samoin jokainen puheenvuoro on laadittu sopivaksi edelliseen vuoroon, vastaamaan jollakin tapaa sen synnyttämään odotukseen (Raevaara, 1997, 75).

Vuorovaikutukseen sisältyykin tärkeänä ajatuksena se, etteivät keskustelussa tuotetut merkitykset ovat vain jonkun esimerkiksi dominoivimman keskustelijan tuottamia, vaan ne ovat aina neuvottelun tulosta. Keskustelua ei nähdä yksioikoisesti puhuja-kuulija – kahtiajakona, vaan merkitykset syntyvät yhteistyössä: ikään kuin osallistujien välisessä tilassa.

Keskusteluanalyysissa perustavanlaatuinen käsite on puheen perusyksikkö eli lausuma. Lausuma ei ole kielen rakenteen perusyksikkö kuten esimerkiksi lause, vaan lausumaa voi luonnehtia enemmän samantapaiseksi yksiköksi kuin kirjoitetun tekstin jaottelussa virke. Se sisältää siis ison kirjaimen ja ison välimerkin väliin jäävän annoksen tekstiä, olipa se sitten yksisanainen huudahdus tai polveileva lauseketju. Toinen tärkeä yksikkö on vuoro, jolla tarkoitetaan yhden puhujan tuottamaa puhetta. Vuoro vaihtuu siis aina puhujan vaihtuessa. (Hakulinen, 1997, 37)

Raevaaran mukaan sellaisia kahden vuoron kokonaisuuksia, joissa vuorojen välinen kytkös on erityisen vahva ja konventionaalistunut nimitetään vieruspareiksi. Selkeä esimerkki vierusparista on kysymys-vastaus-vieruspari, jonka etujäsen kysymys vaatii

jälkijäsenekseen vastauksen. Muita vieruspareja ovat esimerkiksi syytös ja puolustautuminen, ehdotus tai pyyntö ja sen hyväksyminen tai torjuminen sekä kannanotto ja samanmielisyyden tai erimielisyyden ilmaus (Raevaara, 1997, 75–76). Tutkija voi tarkastella vieruspareja, kuten kysymys-vastaus-vierusparia, ja pohtia, kuinka tuotetaan epätoivottu vastaus vierusparin etujäseneen. Esimerkiksi pyytävään kysymykseen on kulttuurisesti preferoidumpaa vastata myöntävästi, joten kieltävän vastauksen rakentaminen on vastaajalle monipolvinen prosessi. (Tainio, 1997, 94) Osa keskustelun puheenvuoroista rajaa vain väljästi sen, millä tavoin siihen voidaan vastata, osa taas vaatii jälkeensä juuri tiettytyyppisen vuoron.

Keskustelunanalytikot ovat huomanneet hedelmälliseksi käyttää kysymyksen kohdalla lingvistikkojen tekemää eroa deklaratiiviin, imperatiiviin ja interrogatiiviin. Kaikkien kolmen lingvistisen käsitteen puheilmennyvät voivat toimia tietyissä tilanteissa kysymyksen tavoin, vaikkei julistavasta (deklaratiivi) ja käskevästä (imperatiivi) vuorosta löydy varsinaista kysymyssanaa. Vastaukselle ei löydy kysymyksen tavoin kieliopillista määritelmää.

Keskustelunanalyysin haasteet litterointitekniikalle

Keskustelunanalyysi pyrkii ottamaan keskustelun aineistokseen mahdollisimman autenttisessa olomuodossa. Kuten aiemmin todettu, mitään keskustelun piirrettä tai osaa ei etukäteen tuomita merkityksettömäksi. Tämä luo paineita aineiston tallentamiselle ja edelleen litterointitekniikalle, jonka tulisi olla mahdollisimman selvärajainen peilikuva keskustelutilanteesta.

Keskustelunanalyysissa puhe yleensä nauhoitetaan nauhurilla tai videoidaan, riippuen siitä, halutaanko analyysissa ottaa huomioon paitsi itse puhe myös esimerkiksi eleiden merkitys. Eeva-Leena Seppäsen mukaan keskustelunanalyysin litterointitekniikassa johtoajatuksena on keskittää litteroinnissa huomio sellaisiin piirteisiin, jotka ovat tärkeitä keskustelun etenemisen ja puhujien välisen vuorovaikutuksen kannalta. (Seppänen 1997, 18-31)

Suomalaiseen litterointitekniikkaan ovat vakiintuneet tietyt transkriptiomerkit. Keskustelun litteroinnissa ei välimerkeillä ole niiden tavallista tehtävää, vaan erilaisilla merkeillä kuvataan keskustelun kulkua. Keskustelun rakennetta pyritään avaamaan kirjaimella litterointiin puheen sävelkulku, päällekkäisyydet ja tauot, puheen nopeus ja äänen

voimakkuus, hengitys, nauru sekä joitakin muita asioita. Olennaista on myös säilyttää litteroinnissa kielen puheenomaisuus eli sitä ei muokata kirjakieliseksi, täydennetä keskeneräisiä sanoja tai poimita lauseista sisällöllistä ajatusta.

Koska kaikki interaktion piirteet ovat potentiaalisesti merkityksellisiä, voi litterointiin olla merkityksellistä kirjata ylös myös takeltelut, änkytykset, huokaukset ja yskimiset. Keskustelunanalyysissa on samasta syystä kiinnostuttu myös esimerkiksi katseen käytöstä keskustelutilanteessa, ja litterointiin kirjataan katseen suunnat, käännöt, laskemiset ja niin edelleen. Saman voi tehdä eleille, kun kiinnostuksen kohteena on muu nonverbaali viestintä Tämä vie kuitenkin analyysin jo niin mikrotasolle, että aineistoksi on valittava vain hyvin rajallisia jaksoja.

Seppänen korostaa, ettei transkriptioiden suhteen vallitse mitään ehdotonta pakkoa. Sen sijaan jokainen tutkija tai tutkijaryhmä valikoi litterointitapansa omien kiinnostusten ja tutkimuskysymystensä pohjalta. Seppänen vertaakin litteraatiota ihmisen käsialaan (Seppänen, 1997, 31) korostaakseen tutkijan yksilöllistä valtaa toimia oman tutkimuksensa tarpeista käsin. Liisa Tiittula ja Johanna Ruusuvuori sanovat samaa toteamalla, että litteroinnin tarkkuus on riippuvainen tutkimuskysymyksistä ja tutkimusmetodista (Tiittula & Ruusuvuori, 2005, 16).

Oman aineistoni käsittelyn aloitin esilitteroimalla ohjelman siten, että kirjoitin ylös puheen mahdollisimman äänne- ja sanatarkasti. En korjannut väärin sanottuja sanoja ja kirjoitin ylös änkytykset ja kesken jääneet sanat sekä hapuilut sanojen löytämiseksi. Merkitsin itselleni ymmärrettävällä tavalla päällekkäispuhunnat. En kuitenkaan tehnyt yhtä tarkkaa transkriptiota kuin mitä puhdasoppista keskustelunanalyysia käyttävät tutkijat tekevät. Tulkintani mukaan juuri päällekkäispuhuntojen ja puheen haparointien kohdat ovat paikkoja, joissa rooleista ja tulkinnoista käydään neuvottelua ja siksi keskityin niiden paikantamiseen.

Oman vaikeutensa litterointiin toi haastateltavien ulkomaalaistausta. Suurin osa haastateltavista ei puhu suomea ensimmäisenä kielenään, mikä aiheutti haparointia puheessa. Tilanteeseen vaikutti siis osapuolten suhde haastattelutilanteen kieleen. Hierarkian asymmetria syntyi myös paitsi roolijaosta myös siitä, että toimittajat ja haastateltavat hallitsevat suomen kielen eritasoisesti.

Yleensä harapointi puheessa merkitsee sitä, että käsillä oleva aihe on hankala puhujalle. Jo arkijärjelläkin änkyttävä ihminen vaikuttaa epävarmalta siitä, mitä on sanomassa. Oman aineistoni kohdalla en voi lukea jokaista änkytystä merkiksi aiheesta puhumisen vaikeudesta. Tämä on yksi syy, miksi en kokenut relevantiksi hirttäytyä tarkkoihin transkriptiomerkkeihin. Esilitteroinnin jälkeen keskityin kiinnostaviin vuorovaikutustilanteisiin ja valitsin osan tilanteista syväanalyysiin.

3.3 Institutionaalinen keskusteluntutkimus

Kun varhaisempi keskustelunanalyysi keskittyi arkikeskusteluihin, on uudempi keskustelunanalyysi 1970- ja 1980-lvulta lähtien laajentanut kiinnostustaan institutionaalisen keskustelun tutkimukseen. Tiivistäen voidaan sanoa, että tällöin ollaan kiinnostuneita keskusteluista, joille on olemassa tiukempi tai väljempi formaatti ja ainakin yksi keskustelun osallistuja edustaa jotakin instituutiota.

Erik Allardt (1983, 220) määrittelee instituution käyttäytymiskokonaisuudeksi, jota säätelevät normit ja roolit, joka on suhteellisen pysyvä ja joka täyttää yhteiskuntaelämän kannalta tärkeitä tehtäviä. Yhteiskunnan viralliset instituutiot, kuten terveydenhuolto tai joukkotiedotus, nojaavat lisäksi lainsäädäntöön, mutta Allardtin määritelmän pohjalta instituution voi nähdä myös laajemmassa merkityksessä. Instituutioiksi voidaan kutsua sellaisia vakiintuneita yhdessäolon järjestelmiä, joilla on paljon myös epävirallisia ja epämuodollisia ilmenemismuotoja, esimerkiksi perhe, uskonto ja ateriat (Peräkylä, 1997, 179). Lisäksi on olennaista mainita, että instituutioilla on tärkeä merkitys yksilön identiteetille. Usein ihmiset puhuvat instituutioiden käsittein siitä, keitä he ovat, esimerkiksi opiskelija, työtön, tutkija tai potilas.

Anssi Peräkylä huomauttaa, että Allardtin määritelmä pitää sisällään myös keskustelun itsessään, sillä kuten edellä on todettu, keskustelu on vahvasti normatiivisesti säädeltyä toimintaa, siis itsekkin instituutio. Keskusteluun kuuluu myös roolien ottaminen ja keskustelu täyttää lukemattomia yhteiskuntaelämän kannalta tärkeitä tehtäviä. Lisäksi keskustelu on luonteeltaan hyvin pysyvä instituutio, sillä sen sääntöjen voidaan olettaa säilyneen samoina viimeisen sadan vuoden ajan. (Peräkylä, 1997, 179) Institutionaalinen keskustelu onkin Peräkylän mielestä helpoin ymmärtää kahdenlaisen instituution leikkauspisteenä, jossa keskustelun ”sisäiset” institutionaaliset piirteet kohtaavat yhteiskunnan laajemmat, ”viralliset” instituutiot (emt, 180).

Ensi näkemältä institutionaalisuus tuntuu monessa tilanteessa ilmiselvältä. Lääkärin vastaanotolla tai kelan tiskillä asioidessa instituution läsnäolo suorastaan hyppää silmil- le. Keskustelunanalyysi katsoo tilannetta kuitenkin hieman eri näkökulmasta: vaikka emme näkisi Kelan odotustilaa, vuorolippukonetta, taululla vaihtuvia numeroita ja asial- lista naista tiskin takana, tunnistaisimme tilanteessa silti instituution leiman. Tämä joh- tuu siitä, että institutionaalisuus rakentuu olennaisesti osaksi vuorovaikutuksen raken- netta. Siten institutionaalisuus on piirre, jota tilanteen molemmat osapuolet tuottavat tilanteesta toiseen ja on tunnistettavissa myös pelkästä puhekommunikaatiosta.

Yleisellä tasolla instituution on huomattu lyövän leimansa ainakin kolmella tavalla (Drew & Heritage, 1992, 21-25). Institutionaalinen keskustelu on arkikeskustelua pää- määräorientoituneempaa tavalla, joka on instituution kannalta relevanttia. Selkeänä esimerkkinä esimerkiksi oikeusistunto, jossa tähdätään vapauttavaan päätökseen tai tuomioon. Toiseksi institutionaalisuus rajoittaa osallistujien mahdollisuutta toimia. Tästä käy hyväksi esimerkiksi televisiohaastattelutilanne, jossa toimittaja orientoituu kysy- mään ja haastateltava vastaamaan. Kolmanneksi vuorovaikutustapahtumat tulkitaan eri tavalla kuin arkikeskustelussa, jossa on esimerkiksi tapana osoittaa myötätuntoa tai kannustaa puhuvaa osapuolta jatkamaan antamalla hyväksyvää minimipalautetta, kuten ”joo” tai ”yhym”. Esimerkiksi toimittaja ei voi osoittaa haastateltavalle samanmielisyyt- tä, jottei häntä tulkittaisi puolueelliseksi. Käytäntö ei ole yhtä tiukka keskusteluohjel- missa, joissa toimittajan roolia on esimerkiksi osoittaa empatiaa ja siten kutsua haasta- teltava puhumaan vaikeista, usein yksityiselämän piiriin liittyvistä, aiheista.

Väitöskirjassaan Neuvottelut ja merkinnät minuuksista Suvi Raitakari painottaa, että institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa molemmat osapuolet ovat aktiivisia ja ta- votteellisia toimijoita (Raitakari, 2006, 27). Samoin Arja Jokinen ja Eero Suoninen korostavat teoksessa Auttamistyö keskusteluna, ettei asiakasta nähdä vuorovaikutusti- lanteessa pelkästään toimenpiteiden kohteena, vaan prosessin osanottajana. Vuorovaiku- tuksen lopputulos on aina vähintään kahden osapuolen yhteistuotos. (Jokinen & Suomi- nen, 2000, 17)

”Talk at work” -teoksen esipuheessa Heritage ja Drew toteavat, että työhön liittyvissä institutionaalisissa vuorovaikutustilanteissa ainakin toinen osapuolista edustaa virallista organisaatiota. Tätä olennaisempaa on kuitenkin se, että kyseessä oleva vuorovaikutusti- lanne jollakin tavalla aktualisoi osallistujien institutionaaliset tai professionaaliset iden-

titeetit. (Drew & Heritage, 1992, 3-4) Näin ollen kaikki töissä tapahtuva puhe ei ole institutionaalista puhetta ja tietyissä olosuhteissa ihmisen kotona käyty keskustelu saattaa saada institutionaalisia piirteitä. Periaatteessa mikä tahansa puheen piirre voi kantaa sisällään institutionaalisuutta (Peräkylä 1997, 180), mutta toisaalta kaikki institutionaalisisessa tilanteessa tapahtuva puhe ei ole institutionaalisten tehtävien suorittamista.

Emanuel A. Schegloff ottaa esimerkiksi tv-haastattelun, joka kääntyi yhteenotoksi. Vuonna 1988 CBS:n uutisankkuri Dan Rather haastatteli George Bushia, joka kävi kiinni haastattelijan kysymyksen johdantoon eikä odottanut kysymystä vastatakseen. Jos haastattelusta olisi sillä hetkellä kuullut vain puheen, ei sitä olisi osannut nimetä haastatteluksi vaan tulkinta olisi ollut jonkinasteinen riita. Niinpä ei riitä, että tapahtuman päälle lyödä leima ”haastattelu”, sillä osallistujien täytyy orientoitua kohtaamisen tarkoitukseen ja tuottaa sitä. (Schegloff, 1992, 118-127)

Keskusteluanalytytikot ovat usein etsineet institutionaalisen vuorovaikutuksen ominaispiirteitä vertaamalla sitä arkikeskusteluun (esim. Heritage, 1985, 96, Drew & Heritage 1992, Berg, 2003, 14). Drew ja Heritage vetävät yhteen tutkimuksista seitsemän kohta, joista institutionaalisuuden piirteitä voi vuorovaikutuksen eri tasoilta paikantaa.

- 1) Sanojen ja kuvausten valinta. Puheen institutionaalisuus voi ilmetä osapuolten sanavalinnoissa ja kuvaustavoissa.
- 2) Responsiivisen toiminnan valinta. Vuorovaikutus ei ole determinististä eikä se voi perustua suoraan pakottamiseen. Niinpä jokaisen puheenvuoron jälkeen seuraa valinnan mahdollisuus. Puhujien tekemät valinnat voivat palvella heidän institutionaalisia tehtäviään.
- 3) Toiminnan kielellinen muotoileminen. Yksittäisten sanojen ohella puhujat valitsevat myös lauserakenteiden välillä tuottaakseen tietyn puhetoiminnan (kysymys, syytös jne.). Toiminnan kielellinen muoto voidaan valita sen perusteella, millaisia institutionaalisia tehtäviä ollaan hoitamassa.
- 4) Sekvenssirakenne. Keskustelu rakentuu peräkkäisten puheenvuorojen suhteesta toisiinsa. Institutionaaliset tehtävät voivat leimata vierusparien rakentumista, puheenvuoron vaihdoksia jne.
- 5) Keskustelun kokonaisrakenne. Tietyissä keskusteluissa on havaittu löytyvän tietyn osat, kuten aloitus, tietyn aiheen tai aiheiden läpikäynti, sekä lopetus. Institutionaalisisessa keskustelussa rakenteen palaset saattavat olla vakiintuneita, samoin niiden järjestys.
- 6) Ammatillisen neutraaliuden ilmentymät. Ammattiryhmien edustajat ja osin myös asiakkaat rakentavat puheensa siten, että kykenevät säilyttämään etäisyyden käsiteltäviin asioihin.
- 7) Vuorovaikutuksen epäsymmetrisyys. Ammatillaiset ja asiakkaat ottavat keskustelussa toisistaan eriävät positiot. (Drew & Heritage, 1992, 25-53)

Viimeisestä kohtaa voi vielä tarkentaa Drew'n ja Heritagen huomautuksella siitä, että monissa institutionaalisissa tilanteissa muodostuu suora yhteys roolin ja statuksen sekä roolin ja diskursiivisten oikeuksien ja velvollisuuksia välille. Yleensä ammattilainen asettuu kontrolloivan ja enemmän tietoa omaavan osapuolen asemaan. Hänellä on muun muassa valta valita aiheet, joista puhutaan ja toisaalta määritellä, mitkä aiheet eivät ole puhumisen arvoisia. Ammattilaisen ja toisen osapuolen tieto paikantuu eri tasoille. Esimerkiksi lääkäri tuntee lääketieteen, potilas oman kokemusmaailmansa. Myös keskustelu kokemuksena on osapuolille eri: lääkärille potilas on yksi muiden joukossa, mahdollisesti rutiinitapaus, kun taas potilaalle tilanne on harvinaisempi ja mahdollisesti hyvin jännittävä. (Drew & Heritage, 1992, 49-53)

Toimittajien roolia tutkiessani otin edellä esitetystä seitsenkohtaisesta listasta pääasialliseksi välineikseni kohdat 1, 3 ja 6. Tarkemmin sanoen tutkin, miten toimittaja sanastojen ja kuvailujen valinnalla (kohta 1) ja toiminnan kielellisellä muotoilulla (kohta 3) rakensi tai murensi omaa ammatillista neutraaliuttaan (kohta 6). Tästä rakennetusta neutraaliudesta käytän termiä neutralismi.

Sanastojen ja kuvailujen valinta osuu diskurssianalyysin toimintakentälle ja toiminnan kielellinen muotoilu keskustelunanalyysin kentälle. Litteroinnista etsin tilanteita, joissa jokin vuorovaikutuksen sisällössä johtaa tai jonka voisi olettaa johtavan vuorovaikutuksen rakenteellisiin muutoksiin, sekä toisinpäin. Helpointa asia on hahmottaa arkikeskustelun esimerkin avulla: mikäli toinen keskustelija tahtoo sanoa jotakin, jonka uskoo olevan toisesta osapuolesta epämiellyttävää kuulla, vuoro rakennetaan monipolviseksi eli arkitermein asiaa lähestytään kierrellen ja kaarrellen. Monipolvisuuden havaitessaan tutkija voi olettaa, että vuoron sisältö on puhujalle jollain tapaa hankala. Toisaalta jos tutkija alun perin havaitsee vuoron sisällössä jotakin, jonka voi olettaa olevan sosiaalisesti hankalaa, hän voi etsiä sen vaikutuksia vuorovaikutuksen rakentumiseen. Hankaluutta ja merkityksistä neuvottelemisen tilanteita lähestyä voi siis lähestyä näistä kummastakin suunnasta, kuten itse tutkimuksessani tein. Löydettyäni tällaisia tilanteita peilasin niitä keinoihin, joilla toimittaja rakentaa, ylläpitää tai murentaa ammatillista neutralismiaan.

Listan kohtia 2 ja 4 käytin osana metodologista viitekehystäni, mutta tyydyin ottamaan annettuina esimerkiksi Heritagen ja Claymanin tutkimustulokset haastatteluvuorovaikutuksen vuorottelujärjestelmästä ja sekvenssirakenteesta. Lähdin siitä, että haastattelua

hallitsee kysymys-vastausformaatti ja responsiivisen toiminnan valinta tapahtuu tämän kehikon sisällä. Kohtaa 5 eli keskustelun kokonaisrakennetta sivusin maahanmuuttoillan aloitukseen ja lopetukseen keskittyvässä analyysiosiossa. Eri osa-alueet limittyvät toisiinsa, joten aivan tarkkaa eroa on mahdotonta tehdä. Esimerkiksi ammatillisen neutraaliuden taustalla on vahvana vaikuttajana vuorovaikutuksen epäsymmetrisyys (kohta 7).

Talk at work teos (Drew & Heritage, 1992) kokoaa keskusteluanalyytikkoja, jotka esittelevät vuorottelujärjestelmän ominaispiirteitä esimerkiksi oikeussalissa, työhönottohaastattelussa, psykiatrin vastaanotolla ja televisioistudiossa. Koska oma tutkimukseni keskittyy toimittajaprofession vaatimukseen neutraaliudesta ja sen ilmenemiseen kysymysten asettamisessa, tuntuu luontevalta esitellä, miten kysymysformaattia käytetään muiden professioiden sisällä institutionaalisissa keskustelutilanteissa. Olen valinnut lähempään tarkasteluun Jörg R. Bergmannin tutkimuksen lääkäreistä ja J. Maxwell Atkinsonin tutkimuksen lainopillisia ratkaisuja tekevistä välimiehistä, koska kumpaankin profession sisältyy toimittajien tavoin vaatimus neutraaliudesta.

Jörg R. Bergmann (1992) on tutkinut mielenterveyspotilaiden haastatteluja ja niiden piilevää moraalialia. Hän huomasi, että suuri osa kysymyksistä kysyttiin monin muin tavoin kuin juuri kysymyslauseella, minkä pohjalta Bergmann erotteli potilaiden vastausvuorot niihin, joissa potilas vastasi ja niihin, joissa potilas kertoi. Tapaa, jolla lääkärit kysyvät ilman kysymystä, yleensä tarjoamalla jotakin heillä olevaa tietoa kyseisen potilaan tilasta, Bergmann nimittää Anita Pomerantzin termillä ”kalasteluksi” (fishing). (Bergmann, 1992, 137-141) Tällaisesta kysymysmuodosta mainitsin aiemmin deklaraatiivista puhuessani. Bergmann luonnehtii kysymysten vähäisyyttä yllättäväksi, koska lähtökohtaisesti tuntuu selvältä, että sopivin väline potilaan terveydentilan selvittämiseen olisi kysyminen (emt. 145).

Kalastelutapauksissa lääkäri käytti usein kolmatta osapuolta joko nimettynä tai häivyttynä. Hän saattoi esimerkiksi sanoa kuulleensa tohtorilta X, ettei potilas voi hyvin, tai viitata lukemaansa potilaskansioon. Yksi vaihtoehto oli esimerkiksi ilmaista potilaan näyttävän huonosti voivalta. Tämän lausunnon lääkäri ottaa omaan suuhunsa, mutta ilmaisee sen silti toisen käden tietona. Hänestä näyttää, että potilas voi huonosti, mutta hän ei voi olla varma siitä.

Bermann tulkitsee havaintojaan siten, että tällaisella ”kysymisellä ilman kysymistä” potilaat kutsutaan lempeästi puhumaan antaen ymmärtää, että he saavat puhua itse valitsemillaan termeillä ja että kaikki heidän sanomansa hyväksytään (emt. 155). Potilaiden halutaan tuntevan olonsa turvalliseksi ja puhuvan avoimesti asioistaan. Toisaalta Bergmann muistuttaa, että kysymyksen muotoilu on myös lääkärielle tapa pitää yllä tiettyä etäisyyttä. Mielenterveyden asiat paikantuvat ihmisen henkilökohtaiseen elämään, eivätkä siis kuulu muille (nobody else’s business). Psykiatri joutuu tunkeutumaan tälle intiimin alueelle, mutta tekee tilanteesta vähemmän hyökkävän käyttämällä kalastelua. Näin hän ei itse asetu ”ristikuulustelijaksi”, mikä saattaisi helposti aktivoida vastaajassa puolustusreaktion.

Sanastojen valinnasta ja kielellisestä muotoilusta Bergmann havaitsi, että sairaudesta suoraan puhumista kartettiin ja siihen viitattiin eufemismein (emt. 154). Silloin kysymyksen sanaston valintaan liittyy myös selvästi moraalinen puoli. Kun lääkäri pyrkii muotoilemaan asiansa kiertoilmauksin, on se merkki siitä, että hän on ottanut puheeksi sellaisen aiheen, johon sisältyy jotakin hänen mielestään arveluttavaa. (emt. 155-156)

Journalistisesta haastattelusta tehdyn tutkimuksen valossa on selvää, että toimittajat karttavat vastaavaa vastausten ”kalastelua”. Syyn voi uskoakseni löytää käänteisesti Bergmanin tuloksista. Toimittajat eivät halua antaa haastateltaviensa puhua omilla termeillään ja itse valitsemistaan asioista. Kuten aiemmassa luvussa mainitsin, tällainen menettely johtaisi helposti siihen, että poliitikko vauhtiin päästyään puhuisi koko puolueensa ohjelman yhtä kyytiä.

Toisaalta lääkärin vastaanotolla kysyminen ei ole aitoa kysymistä sen vuoksi, että yleensä lääkäriellä on jo kaikki tarvitsemansa ”oikea” tieto potilaasta, hänen ei siis tarvitse kysyä. Lääkäri on saanut tiedon etukäteen lääketieteellisistä kokeista, sairaanhoitajien lausunnoista tai potilaan omaisia haastattelemalla. Bergmann mainitsee, että lääkäri voi käyttää tällaisia tietoja ”valheenpaljastukseen” kysymällä potilaalta asiaa, jonka hän jo valmiiksi tietää (Bergmann, 1992, 146). Toimittaja taas saattaa tietää vastauksen jo etukäteen, mutta hän kysyy silti, jotta katsoja saisi kuulla vastauksen.

Kysymättä jättäminen voi kummuta myös oikeutuksesta: lääkäri on vastuussa potilaalleen, jonka parasta hän ajattelee. Siksi hän ei kysy suoraan ikäviä kysymyksiä, jotka saattaisivat järkyttää potilasta. Toimittajan taas on vastuussa yleisölle, jonka etua hän

ajaa kysymällä suoraan. Hän ei myöskään yleensä etupäässä tunkeudu poliitikon intiimin alueelle, vaan osoittaa kysymykset hänen julkiselle roolilleen. Toisaalta toimittaja käyttää työssään kiertoilmauksia muotoillessaan esimerkiksi syyttäviä tai epäileviä kysymyksiä, joista Maarit Berg (2003) on kirjoittanut.

AIDS-neuvonnan lääkäri-potilas-vuorovaikutussuhdetta tutkinut Anssi Peräkylä ottaa esille kiinnostavan kysymystyyppin, jolle löytyy vastine journalistisen haastattelun puolelta. Tämä on niin sanottu hypoteettinen kysymys (Peräkylä, 1997, 194). Hänen mukaansa toiminnan kielellinen muotoilu on hypoteettisissa kysymyksissä tehty sillä tavoin, että kysymyksen ensimmäinen osa, hypoteettinen kuvaus, ei päädy keskustelun alaiseksi. Potilaan responssin ensisijaiseksi kohteeksi tarjoutuu kysymys, joka kohtelee jo tuota hypoteettista kuvausta ennako-oletuksena. (Peräkylä, 1997, 194). Journalistisessa kontekstissa hypoteettisen kysymyksen vastine olisi presupponoitu eli johdannolla varustettu kysymys, johon palaan tuonnempana.

Bergmaannin tutkimuksen pohjalta voidaan sanoa, että termi ”ristikuulustelu” ei sovi lääkärin vastaanotolle, mutta se voi sopia televisiostudioon. Tältä pohjalta voidaan olettaa, että oikeussalin ja televisiostudion vuorovaikutuksesta löytyisi yhteisiä piirteitä. J. Maxwell Atkinson (1992) on tutkinut neutraaliuden osoittamista lainopillisissa kuulemistilaisuuksissa. Ne eivät ole varsinaisia oikeussali-istuntoja, vaan pikemminkin neuvotteluja, joissa välimies kuulee kumpaakin osapuolta ja lopuksi tekee päätöksensä jommankumman hyväksi. Jotta tuomio näyttäytyy oikeudenmukaisena, on ensiarvoisen tärkeää, ettei välimies ota puolia kysymyksiä asettaessaan. (Atkinson, 1992, 210)

Atkinson painottaa, että oikeusistunnoissa ei yleensä anneta hyväksyvää palautetta. Vastauksen kuuleminen merkitään siten, että välimies vain jatkaa seuraavaan kysymykseen. Tämä on yksi merkittävä syy sille, miksi ihmiset kokevat oikeuden kuulustelut hermostuttaviksi ja uhkaaviksi. (emt. 201) Toinen tekijä on vastauksen rajoittaminen. Jos kysymykseen vastataan sen asettamaa laajuutta laveammin, vastaukseen suhtaudutaan vihamielisesti (emt. 207).

Atkinson selittää, että vastauspalautteen antamatta jättäminen on välimiehelle keino olla ottamatta kantaa puoleen tai toiseen (emt. 209-210). Tästä löytyy yhtymäkohta journalistiseen haastatteluun, jossa minimipalautteesta pidättäydytään puolueettomuuden ylläpitämiseksi. Atkinsonin tulokset vastaavat Bergmannin tuloksia: mitä enemmän ihmisil-

lä on liikkumavaraa päättää vastauksistaan, sitä vähemmän painostavaksi kyselytilanne koetaan. Ilmeisesti journalistinen haastattelukonteksti on siitä omalaatuinen, että vaikka toimittajien kysymykset selvästi rajoittavat haastateltavien vastauksia, ei haastattelutilanteita yleisesti pidetä samalla tavalla pelottavina kuin oikeusistuntoja. Tämä selittyy kummankin osapuolen institutionaalisella roolilla, joka suojelee yksityistä minää. Lisäksi haastattelu ei ole yhtä mustavalkoisesti lopputuloskeskeinen tilanne kuin oikeusistunto. Haastattelulla ei ole tuomiovaltaa, joskin televisiohaastatteluja on joskus syytetty siitä, että ne ovat ottaneet tuomioistuimen roolin ja esittäneet esimerkiksi poliitikon niin huonossa valossa, että sillä on ollut suoria konkreettisia seurauksia.

4 HAASTATTELUN ANALYSOINNIN TYÖKALUT

Eri institutionaaliset keskustelutilanteet jakavat yhteisiä piirteitä, mutta niillä on myös paljon yksityiskohtaisia eroja, jotka ovat ominaisia tietyille tilanteelle (Heritage, 1985, 96). Syvennyn nyt tarkemmin kuvailemaan kysymys-vastaus-sekvensseihin perustuvaa vuorovaikutustilannetta, jota journalistisessa kontekstissa kutsutaan haastatteluksi. Tässä luvussa kerron käytännön tasolla, millaisia keskusteluanalyttisiä välineitä journalistisen haastattelun analysointiin on käytetty ja mitkä niistä ovat olennaisia omien tutkimuskysymyksieni kannalta.

Haastattelusta on kehittynyt mediassa keskeinen keino tuoda esiin tapahtumia, tietoja ja näkemyksiä (Nuolijärvi & Tiittula, 2000, 81, Ekström ym. 2006b, 9). Laajemmin voi vielä todeta, että yhä suurempi osa kaikesta informaatiosta tuodaan julkisuuteen erilaisen vuorovaikutteisten formaattien avulla (Berg, 2003, 15) Haastattelun rakenteeseen ja vuorottelujärjestelmään ovat perehtyneet muun muassa John Heritage, David Greatbatch, Paul Drew ja Steven Clayman. He ovat lähteneet syventämään tietoa siitä, millaista toimintapotentiaalia ja toisaalta millaisia toiminnan rajoitteita keskustelijoiden rooleihin sisältyy (esim. Drew & Heritage, 1992), kysymysten asettamista (Clayman & Heritage, 2002), kysymyksiin vastaamista ja niiden kiertämistä (Clayman, 1993, Harris, 1991) sekä neutraaliuden rakentamista (Clayman, 1992, Clayman & Heritage 2002). Tämän tutkimuksen kannalta olennaisinta on tiivistää Claymanin ja Heritagen tavoin, että haastattelu on ennen kaikkea vuorovaikutuksen kenttä (Clayman & Heritage. 2002, 13), jossa institutionaalisia identiteettejä rakennetaan.

Toimittajan ja poliitikon välistä vuorovaikutusta (2003) tutkinut Maarit Berg siteeraa Michael Schudsonia, joka tiivistää haastatteluformaatin neljään ominaisuuteen. Artikkelissaan vuoden 1994 Media, Culture and Society -julkaisuun. Artikkelissaan vuoden 1994 Media, Culture and Society -julkaisuun Schudson kirjoittaa, että haastattelu

- 1) sisältää kysymys-vastaus-parin
 - 2) pitää sisällään vähintään kaksi osapuolta, haastattelijan ja haastateltavan
 - 3) on yleisölle suunnattua puhetta
 - 4) haastattelun päämäärät ja voimasuhteet muodostavat kohtaamisen keskeisen jännitteen
- (Schudson, 1994, 567-568, sit. Berg, 2003, 21)

Listaan voisi lisätä, että kysymys-vastausparin antajat ovat lähtökohtaisesti aina samat: haastattelijaa kysyy ja haastateltava vastaa, ei koskaan toisinpäin ilman, ettei institutionaa-

lisuuden perusta uhkaksi horjua (Bell & van Leeuwen, 1994, 9). Clayman ja Heritage ovat jakaneet haastattelun jokseenkin samalla tavalla, mutta korostaneet kohdassa 4 toimijoita abstraktien tekijöiden sijaan: Heidän mukaansa haastattelun osallistujat toimivat institutionaalisten rooliensa kehikossa. (Clayman & Heritage, 2002, 66-67)

Kysymys-vastaus-formaatti ei ala aina uudelleen jokaisesta uudesta kysymyksestä, vaan on jatkumo. Siksi puhutaan sekvenssin kolmannesta vuorosta, jonka toimittaja esittää haastateltavan vuoron jälkeen. En perehdy siihen tarkemmin, mutta Bergin mukaan kolmannessa vuorossa toimittaja ensimmäistä vuoroa useammin poikkeaa kysymisroolistaan ja esimerkiksi kyseenalaistaa haastateltavansa aiemman puheenvuoron. (Berg, 2003, 117-125 ja 197-205).

Keskustelun institutionaalisuus tulee esiin ensisijaisesti keskustelun muodossa, erityisesti sen vuorottelussa. Esimerkiksi toimittajan ja haastateltavan välisessä vuorovaikutuksessa keskustelun perusrakenne on kysymys-vastaus-vieruspari. Etu- ja takajäsen on lähtökohtaisesti sidottu kiinni institutionaaliin identiteetteihin siten, että toimittaja orientoituu kysymään ja haastateltava vastaamaan. (Greatbatch & Heritage, 1991, 95, ja 97–98) Vaikka haastatteluun saattaa sisältyä yhtä lailla muita vieruspareja, kuten syytös ja puolustautuminen, voidaan ne tulkita kysymys-vastaus-vierusparin alakategorioina, sillä niissäkin etujäsen kuuluu instituution edustajalle eli toimittajalle ja jälkijäsenen antaminen jää haastateltavalle.

Toimittajan kannalta haastatteluformaatti sisältää runsaasti valtaa. Philip Bell ja Theo Van Leeuwen ovat tiivistäneet, että haastattelutilanteessa toimittaja

- 1) Saa valita keskustelun aiheen.
 - 2) Päättää, mitä keskustelussa käytetään lähtöoletuksena ja mitä asioita pidetään itsestään selvinä.
 - 3) Ohjaa haastateltavaa kysymyksellään antamaan tietynlaisen vastauksen.
 - 4) Voi pakottaa haastateltavan vastaamaan kysymykseensä.
- (Bell & Van Leeuwen, 1994, 7)

Haastateltavan kannalta formaatti taas näyttäytyy Heritagen ja Greatbatchin mukaan hyvin erilaisena, sillä haastateltava

- 1) Ei voi lopettaa eikä aloittaa haastattelua.
- 2) Ei voi jakaa seuraavaa puheenvuoroa tai valita itseään seuraavaksi puhujaksi tilanteessa, jossa haastattelijoita tai haastateltavia on useita.
- 3) Haastateltavalta vaaditaan sitoutumista hyvin monimutkaisiin toimintamuotoihin, mikäli hän aikoo haastaa tai välttää haastateltavan kysymykset, kun haastat-

telutilanteen vuorottelumalli perustavanlaatuisesti vangitsee hänet vastaajaksi (Greatbatch & Heritage, 1991, 98)

Kohdasta kolme voidaan päätellä, ettei vuorottelujärjestys aina toimi odotetusti, vaan jälkijäsenen antaja saattaa jostain syystä rikkoa tilanteen asettamia odotuksia. Jälkijäsenen puuttuminen vaatii selityksen, minkä esimerkiksi kysymyksen tuottaja voi tehdä näkyväksi toistamalla aiemman kysymyksen, muotoilemalla sen uudelleen tai täsmenämällä sitä (Raevaara, 1997, 79).

Haastattelutilannetta sitovat normit huomaa oikeastaan vasta siinä vaiheessa, kun niitä rikotaan. Clayman ja Heritage ottavat esimerkiksi haastattelun vuodelta 1982, jossa Britannian puolustusministeri poistui televisiostudiosta kesken haastattelun sanoen olevansa kyllästynyt kyseiseen haastatteluun (Clayman & Heritage, 2002, 57). Tapauksesta ei ole vaikea osoittaa, mikä meni vikaan. Puolustusministerin olisi tietysti kuulunut istua paikallaan, koska on toimittajan vallassa hallita haastattelun kulkua ja päättää, milloin se alkaa, mistä puhutaan, ja koska lopetetaan. Toimittajan rooliin kuuluu kysyä, ja haastateltavan velvollisuus on vastata toimittajan esittämään kysymykseen.

4.1 Kysymys-vastaus-pari kaiken perustana

Voi tuntua itsestään selvältä edes mainita, että haastattelu rakentuu kysymys-vastauspareista. Silti muoto sisältää enemmän kuin päältä näyttää. Sen ymmärtäminen on välttämätöntä, kun analysoidaan haastattelun rakennetta ja dynamiikkaa (Clayman & Heritage, 2002, 95). Se on ns. uutispuheen tuottamisen ydin ja määrittelee tavan, jolla vuorovaihto tapahtuu.

Laajasti määritellen kysyminen ja vastaaminen luovat kehikon sille, mikä on kullekin osapuolelle sopivaa käyttäytymistä haastattelukontekstissa. Toiseksi formaatti sisältää monimutkaiset konventiot ja tavat, joilla kysymisen soveliaisuudesta ja vastaamisen välttämättömydestä neuvotellaan. Kolmanneksi kysymys-vastaus-formaatin taustalla vaikuttavat institutionaaliset ehdot, jotka ovat tuotanto-organisaation asettamia (Clayman & Heritage, 2002, 96) Clayman ja Heritage jakavat kysymystyyppit kolmeen:

- 1) Kysymyssanakysymykset (englanniksi wh-questions eli who, what, where, when, why)
- 2) Kyllä/ei-kysymykset

- 3) Vaihtoehtokysymykset, jotka tarjoavat haasteltavaa ottamaan yhdenkysymysvuoron aikana tarjotuista vastauksista.

Vaikka kieliopillisesti kysymyslauseella on tarkat kriteerit, löytyy myös muita ilmaisun muotoja, jotka voivat suorittaa kysymyksen tehtäviä. Kuten aiemmin mainitsin myös deklaraatiivi- ja imperatiivimuotoiset vuorot voidaan vuorovaikutuksessa tulkita kysymyksiksi. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, ettei mitä tahansa väitettä kohdella kysymyksenä. William Labov ja Daniel Fanshel käyttivät terapiadiskurssin deklaraatiiveja eritellessään termiä B-tapaus. B-tapauksessa haastattelija käyttää aineksia haastateltavan henkilökohtaisesta kokemus- ja ajatusmaailmasta. Tällaisia aineksia ovat esimerkiksi haastateltavan tunteet, mielipiteet, asenteet ja intentiot tai muut aihealueet, joista haastateltavalla on erityistä kokemusta tai auktoriteettia. (Clayman & Heritage, 2002, 102, Heritage&Roth, 1995, 10-13) B-tapauksessa etujäsen voi myös tehdä yhteenvedon aiemman vuoron ydinsisällöstä tai reformuloida sen. Maarit Bergin aineistossa deklaraatiivikysymyksistä 84 prosenttia oli reformulaatioita. (Berg, 2003, 57) Tiittula ja Nuolijärvi totesivat tunteellisuuden ja henkilökohtaisuuden liittyvän konfrontaation syntymiseen. Sitä kautta oletan, että B-tapaukset ja konfrontaation eskaloituminen ovat yhteydessä toisiinsa.

Tosin Heritagen ja Claymanin tutkimuksessa noin kaksi kolmasosaa toimittajan kysymyksistä oli kieliopillisesti kysymyksiä eli interrogatiiveja. (Clayman & Heritage, 2002, 104) Johdanto-osa ja kysymysosa, journalistisessa kontekstissa yleensä interrogatiivi, muodostavat yhdessä kysymysvuoron. Johdannolla tarkoitetaan ennen kysymystä tulevaa taustatietoa ja kontekstia luovaa osuutta toimittajan vuorossa. Andreas Jucker toteaa, että johdannollisia kysymyksiä tutkittaessa tulisi ottaa huomioon myös sen semanttiset ulottuvuudet (Jucker, 1986, 116). Semantiikka eli merkitysoppi niveltyy diskurssi-analyysiin, joka tutkii merkitysten rakentumista.

Kysymys-vastaus-formaatin asettamat rajat ymmärtää parhaiten, kun keskittyy sanojen ilmimerkitykseen. Toimittaja *kysyy*. Hän ei siis ole eri tai samaa mieltä, esitä mielipiteitä, väittele, kritisoi, tue tai puolusta. Haastateltava, joka *vastaa*, ei voi kysyä kysymyksiä, kritisoida toimittajaa tai tuotanto-organisaatiota, vaihtaa aihetta tai kommentoida pyytämättä. (Clayman & Heritage, 2002, 98)

Heritagen mukaan kysymysten muotoilu on ”merkittävä ase toimittajalle” ainakin neljällä tavalla. Kysymysvuorossaan toimittaja voi ensinnäkin selkeyttää aiemmin sanottua

kertaamalla sitä osana esimerkiksi kysymyksensä johdantoa. Toiseksi kysymysvuoro voi muokata aiemman puheen tulkintaa nostamalla siitä esiin näkökulmia, jotka eivät vastausvuorossa ole olleet pääroolissa. Toimittaja siis fokusoi uudelleen aiemmin puhuttua. Kolmanneksi toimittajalla on mahdollisuus alleviivata tiettyjä merkityksiä ja antaa niille lisää painoarvoa. Viimeiseksi toimittaja voi kysymysvuoronsa aikana tutkia tai haastaa aiemmin esitettyjä näkökulmia. (Heritage, 1985, 114)

Haastateltava tunnistaa kysymys-vastausparin sitovuuden. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että hän saattaa hämmästyttävänkin pitkään odottaa kysymystä, vaikka toimittajan puheessa olisikin jotain sellaista, joka arkikeskustelussa jo saisi keskustelukumppanin tuottamaan vastavuoron (Clayman & Heritage 2002, 106, Berg, 2003, 50). Kysymysvuoron jälkeen haastateltava antaa vastauksensa. Mikäli toimittaja ei katso vastauksen olevan riittävä tai täyttävän kysymyksen asettamia vaatimuksia, voi hän sekvenssin kolmannessa vuorossa palauttaa kysymyksen uudelleen käsiteltäväksi (Jucker, 1986, 50-51). Jos vastaus on riittävä tai toimittaja ei tahdo jäädä inttämään, hän etenee agendassa (Berg, 2003, 72).

Kysymys-vastaus-formaatin voima näkyy myös siinä, että toimittaja voi piiloutua ammattinsa taakse. Clayman ja Heritage nostavat kiinnostavasti kysymys-vastaus-formaatin olennaiseksi neutralismin säilyttämisessä. Toimittaja voi aina vedota ”vain kysyvänsä kysymyksiä”, mikä on tietysti tilanteessa hänen tehtävänsä (Clayman & Heritage, 2002, 128-131, Berg, 2003, 165). Edes vihamielisiä kysymyksiä ei kohdella haastattelijan omina mielipiteinä, vaan niiden uskotaan pyrkivän saamaan esille haastateltavan mielipide (emt. 126).

Tietenkään toimittaja ei aina pelkästään tee kysymyksiä, mutta äärimmilleen tulkittuna, kaikki sen ulkopuolelle jäävä vuorovaikutus voidaan lukea sääntörikkomukseksi haastattelukontekstissa. Siksi toimittaja näkee paljon vaivaa pakatakseen asiansa juuri kysymyksen muotoon (Clayman & Heritage 2002, 100 ja 188).

Claymanin ja Heritagen mukaan kaiken ytimenä tv-journalismissa on kysymyksen muotoilu (Clayman & Heritage, 2002, 189), joten minäkin keskityn tässä tutkimuksessa siihen. Lähtökohtana käytän sitä, ettei yksikään kysymys voi olla täysin neutraali (emt. 151).

4.1.1 Turvalliset kysymykset: neutralismi, uskottavuus ja oikeutus

Objektiivisuus rakentuu Heritagen ja Claymanin mukaan neutralismista, uskottavuudesta ja oikeutuksesta. (Clayman & Heritage, 2002, 150). Neutralismin suurin uhka ovat ”ilman tukea seisovat väitteet” (free-standing assertions). Niillä tarkoitetaan kannanottoja, jotka toimittaja ns. ottaa omaan suuhunsa. (Clayman & Heritage, 2002, 154) Siksi toimittajat pyrkivät välttämään tätä kysymystyyppiä tai tuottamaan sitä vain harvoin (Clayman, 1992, 168). Mats Nylund lisää toimittajan vaaranpaikkoihin myös tilanteet, joissa toimittaja arvioi tai arvottaa haastateltavansa vastausta sekä ne, joissa haastateltava kohtelee toimittajan vuoroa tämän henkilökohtaisena mielipiteenä (Nylund, 2000, 147). Silloin toimittaja on vaarassa menettää neutralisminsa.

Välttääkseen ilman tukea seisovat väitteet haastattelijan tärkeimpiä työkaluja tv-haastattelussa on kolmannen osapuolen käyttö. Tästä käytetään myös termiä asennonvaihto (footing), joka on alun perin Ervin Goffmanin termi. Clayman ja Heritage käyttävät asennonvaihtoa teoreettisena viitekehyksenä useissa tutkimuksissaan. Toimittaja rakentaa kysymykseensä mielipiteitä, väitteitä tai muita elementtejä, joita ei voida pitää neutraaleina. Tämä onnistuu ”asentoa vaihtamalla”, mikä tapahtuu käytännössä viittaamalla puheenvuoron sisällä kolmanteen osapuoleen. Samaa tarkoittaa Gaye Tuchmanin (1978) käyttämä termi ”vastuun kierron rituaali”. Koska toimittaja ei voi sanoa, että hän vastustaa maahanmuuttoa, hän etsii äärimielisen perussuomalaisen ja kirjoittaa lehtijutun tämän kommentit aiheesta. Toimittaja siis laittaa mielipiteen jonkun toisen suuhun.

Asennonvaihto on myös ideologisen balanssin ylläpitämiseen tarkoitettu väline. Jos haastattelussa on läsnä kaksi osapuolta, toimittaja ja haastateltava, täytyy toimittajan edustaa niitä mielipiteitä, jotka ovat aiheen kannalta relevantteja, mutta eivät ole läsnä. Helpompaa balanssin ylläpitäminen on paneelihaastatteluissa, joissa vastakkaiset mielipiteet voidaan saada henkilöiltä itseltään. (Clayman & Heritage, 2002, 155)

Toimittajan käyttämä kolmas osapuoli voi olla nimeltä mainittu henkilö (toinen haastateltava, poliitikko), ihmisryhmä (kokoomuslaiset, maahanmuuttajat), ihmiset yleisemmin (kansalaiset, suomalaiset, yleisö) tai yleinen mielipide tai mielipiteen ilmaus (on sanottu, että...). (Clayman & Heritage, 2002, 152) Steven Claymanin mukaan asennonvaihto on erityisen tärkeä mekanismi nimenomaan suorissa televisiohaastatteluissa, koska niissä ei ole mahdollisuutta jälkieditoinnissa rakentaa toimittajan roolia (Clayman, 1992, 163). Uutishaastattelu on hedelmällinen tutkimuskohde, koska haastat-

telija vaihtaa asentoa säännöllisesti ja toimintatapa on sidottu professionalismiin ja neutralismiin (Clayman, 1992, 167).

Clayman ja Heritage painottavat, ettei missään nimessä ole sattumanvaraista, missä tilanteissa toimittajat käyttävät asennonvaihtoa ja missä tilanteessa heittävät ilmoille ilman tukea seisovia lausumia (Clayman & Heritage, 2002, 154). Asennonvaihdon yhteys neutralismiin paljastuu selvästi tilanteissa, joissa toimittaja aloittaa ensin ilman tukea seisovan väitteen, mutta peruuttaa kesken kaiken, ja alkaa uudelleen alusta kolmannen osapuolen kautta (Clayman & Heritage, 2002, 158, Clayman, 1992, 171-173).

Kiinnostava on Heritagen ja Clayman huomio siitä, että kolmannen osapuolen käyttö, joka omalla tavallaan on toimittajan piiloutumista jonkun toisen selän taakse, ei saa toimittajaa näyttämään heikolta vaan pikemminkin vahvistaa häntä. Tutkijoiden mukaan kolmannen osapuolen uskottavuus siirtyy toimittajan kysymyksen tueksi. (Clayman & Heritage, 2002, 166). Esimerkiksi viittaamalla poliitikon antamaan lausuntoon maahanmuutosta kysymyksen vastauspainetta lisää poliitikon auktoriteetti.

Poliitikkoon tai asiantuntijaan viittaaminen toimii eri tavalla kuin yleisöön viittaaminen, jossa ei niinkään ole kysymys uskottavuudesta kuin kysymyksen legitimoinnista eli oikeutuksesta. Toimittaja vetoamus siitä, että yleisöllä on oikeus tietää, on vaikea ohittaa. Jos haastateltava jättää vastaamatta, ei hän loukkaa vain toimittaa vaan koko yleisöä. (Clayman & Heritage 2002, 171-178) Ymmärrettävistä syistä esimerkiksi poliitikot karttavat yleisön loukkaamista.

Suhteessa haastateltavaan neutraalius näkyy siinä, ettei haastateltava vastauksessaan argumentoi mielipiteen välittäjää (toimittaja) vaan mielipidettä vastaan (Clayman & Heritage, 2002, 164). Asennonvaihto toimii vain silloin, kun vastapuoli hyväksyy sen käytön neutralismin mekanismina. Haastateltava hyväksyy mekanismin rakentamalla toimittajan käyttämän kolmannen osapuolen osaksi vastausvuoroaan tai etäännyttämällä argumentoimansa mielipiteen sen esittäjästä, mutta silti vastaamalla mielipiteeseen. Haastateltava voi myös toimia niin, ettei hän reagoi esitettyyn väittämään puolesta tai vastaan mutta ei myöskään lähde väittämään sitä toimittajan omaksi mielipiteeksi. (Clayman, 1992, 180-185) Claymanin mukaan haastateltava kyseenalaistaa toimittajan kysymysvuoron neutralismin silloin, kun tämä ei vaihda asentoa tai jos asennonvaihto jää liian epäselväksi (Clayman, 1992, 194).

Vaikka toimittajat eivät sinänsä ottaisi kantaa, voi heidän mielipidettään käsiteltävästä teemasta uumoilla keskustelullisista ratkaisuista (Nuolijärvi & Tiittula 2000, 102). Haastattelijan kysymykset sisältävät – tahtomattaan tai tahallisesti – lähtöoletuksia, jotka joko hyväksyvät tai vastustavat haastateltavan kantaa asiaan (Clayman & Heritage, 2002, 119).

4.1.2 Vaaralliset kysymykset: agenda ja paineen lataaminen

Kun kysymys on esitetty, on iso osa vastauksestakin teoriassa jo annettu. Toimittajan kysymys luo agendan eli kontekstin ja relevanssin käsiteltävälle aiheelle. Lisäksi kysymyksen muoto preferoi eli asettaa etusijalle, ”toivotuimmaksi” jonkin tietyn vastausmuodon. Näin kysymys ohjaa haastateltavan vastausta sekä muodon että sisällön puolesta. (Clayman & Heritage, 2002, 192-196) Haastateltava orientoituu toimittajan antaman informaation pohjalta ja tekee siitä tulkintansa. Se, mitä vuorovaikutustilanteessa sanotaan, riippuu siitä, mitä osallistuja kuvittelee siinä tilanteessa olevan merkittävää (Jones, 2004, 258).

Kysymisellä ei vain tavoitella vain informaatiota, vaan myös annetaan sitä. (Bell & Van Leeuwen, 1994, 6). Näin toimivat jopa yksinkertaisimmat mahdolliset kysymykset, kuten ”Missä lenkkeilit eilen?”. Jo kysymyksen tekeminen antaa ymmärtää, että tämä aihe on relevantti, koska muuten sitä ei olisi otettu esille. Toisekseen kysymys määrittelee, että haastateltavan tulee puhua juuri lenkkeilystä, eikä jostakin toisesta harrastuksestaan. Kolmanneksi kysymys preferoi vastaamaan paikan määreellä. Jos haastattelija alkaakin puhua eilisestä lenkkeilystä, tulkitaan se kysymystä vasten vastauksen välttelyksi. Vastaamatta jättäminen oikeuttaa toimittajan toistamaan kysymyksensä, koska vuorovaikutussääntöjen näkökulmasta kysymys aina velvoittaa vastaamaan.

Haastattelijan kysymykset siis määrittävät kontekstin, jossa haastateltavan vastaukset arvioidaan totuudenmukaisiksi, soveliaiksi, epärehellisiksi, vältteleviksi tai kamppailullisiksi. Philip Bell ja Theo van Leeuwen lisäävät, että vaihtelua syntyy myös kysymysmuotojen sisällä. Heidän mukaansa wh-kysymykset (when, who, what jne.) sisältävät vähemmän oletuksia kuin esimerkiksi kyllä/ei-kysymykset (Bell & van Leeuwen 1994, 6). Toisaalta Maarit Bergin mukaan miksi-kysymys ei ole tyypillinen wh-kysymys, sillä siihen ei voi vastata itselleen edullisesti eli sekä vastata kysymykseen että kiistää sen mahdollisesti implikoimat syytökset (Berg, 2003, 171). Negatiiviset väittämät esitellään

ikään kuin varmana tietona, eikä kysymys koske tietojen paikkaansa pitävyyttä, vaan haastateltavan motiivia tekoihin (emt. 183).

Presuppotiot luovat kysymykseen erilaisia latauksia asettamalla lähtöoletuksia ja kohtelemalla niitä faktoina. Presuppotio on siis väittämä, joka on upotettu osaksi kysymystä, mutta jota ei ole asetettu vastattavaksi (Berg, 2003, 95). Vastatessaan presupponoidun kysymysvuoron kysymysosaan haasteltava implisiittisesti hyväksyy hänelle epäedulliset presuppotiot (Berg, 2003, 102). Puhuttaessa presuppotioiden ”syvyydestä” tarkoitetaan sitä, millaisia mahdollisuuksia haastateltavalla on vastauksessaan purkaa niitä.

Poliitikon kannalta epäedulliset väittämät esitetään tyypillisesti johdannossa, jonka jälkeen kysymysosa pyytää haastateltavaa vahvistamaan väitteet (Berg, 2003, 66). Tämä on vielä suhteellisen läpinäkyvää kysymyksenasettelua, koska haastateltava pystyy suoraan kommentoimaan johdantoa vastaamalla kysymykseen. Maarit Berg sanoo, että poliitikon kannalta vaarallisemmin kysymysmuodot voidaan jakaa kahteen päätyyppiin. Syyllistävissä kysymyksessä epäedulliset väitteet on upotettu kysymyksen persuppotioksi. Epäilevät kysymykset taas tarjoillaan haastateltavalle vahvistettavaksi polaarisen tai disjunktiivisen vaihtoehdokysymyksen muodossa. (Berg, 2003, 297) Polaarinen merkitsee kyllä/ei-kysymystä. Disjunktiivisuus tarkoittaa, että kysymyksessä annetaan vastaajalle valmiit vaihtoehdot, joista hänen tulee valita, esimerkiksi joko-tai-kysymys.

Mitä enemmän kysymykset suosivat tiettyä vastausmuotoa, sitä helpommin ne tulkitaan kantaa ottaviksi. Erityisesti tähän tulkintaan voivat johtaa kyllä/ei-kysymykset. (Clayman & Heritage, 2002, 209, Berg, 2003, 101) Samoin tulkitaan myös selvästi negatiivisesti latautuneet kysymykset, jotka pyrkivät yhteen ainoaan vastaukseen. Tällainen on esimerkiksi ”Eikö olekin niin, että...?”-kysymys. Samaan kategoriaan lasketaan syyllistävät kysymykset, kuten ”Miten saatoit...?”, ja haastateltavan kyseenalaistavat kysymykset, kuten ”Uskotko todellakin, että...?”. (Clayman & Heritage, 2002, 209-212)

Kysymyksiä arvioidaan usein kasvojen uhkaamisen käsitteellä, joka on Ervin Goffmanin termi. Käsitettä omassa tutkimuksessaan hyödyntänyt Andreas Jucker määrittelee kasvot julkiseksi kuvaksi minästä, jota halutaan pitää yllä. Juckerin mukaan kasvojen menettämisen pelko on erityisen relevantti uutishaastattelussa, koska julkinen minäkuva poliitikosta on tavalliselle kansalaiselle, joka ei voi saada poliitikkoon henkilökohtaista suhdetta, ainoa hänestä välittyvä kuva. (Jucker, 1986, 71) Kasvojen menettäminen

liittyy myös kiinteästi esimerkiksi pelkoon sosiaalisesta häpeästä. Jucker on tutkimuksessaan eritellyt keinoja, joilla haastattelija voi uhata haastateltavan kasvoja. Keinot liittyvät esimerkiksi motiiveihin (kysymys kehottaa myöntämään, että syy johonkin tekoon oli alhainen) ja vastuullisuuteen (kysymys kehottaa vastaajaa ottamaan vastuun teosta, joka on alhainen).

Oman tutkimukseni kannalta kiinnostavimpia ovat Juckerin listan kohdat 1-5 ja 8, koska niitä esiintyy aineistossani eniten. Kysymysmuodossa 1 toimittajan kysymysvuoro pyrkii saamaan vastaajan sitoutumaan jonkin asian tekemiseen, toisin sanoen lupaavan jotakin. Toinen kysymysmuoto pyytää haastateltavaa kertomaan mielipiteensä jostakin aiheesta. Yksinkertaisimmillaan keino on listan keinoista vähiten uhkaava. Kysymys voidaan kuitenkin rakentaa niin, että se esittää jonkin vaihtoehdon hyväksyttävämpänä kuin toisen tai määrittelee muuten vastausta kysymyksen rakenteella ja sanastojen valinnalla. Kolmas kysymysmuoto vaatii vastaajaa vahvistamaan olevansa jotakin mieltä ja mielipide on presupponoitu epäedulliseksi. Nejäts kysymystyyppi kehottaa vastaajaa hyväksymään ristiriidan haastateltavan mielipiteen ja tekojen välillä, ja viides hyväksymään ristiriidan haastateltavan mielipiteen ja todellisuuden välillä. Kahdeksas kysymystyyppi kehottaa vastaajaa vahvistamaan teon, joka on presupponoitu epäedulliseksi. (Jucker, 1986, 77-84)

Jucker huomasi, että kasvoja uhkaavat kysymykset ovat yleensä rakenteeltaan joko kyllä/ei-kysymyksiä tai deklarativimuotoisia kysymyksiä. Yleisimmin haastateltavan kasvoja uhataan Juckerin mukaan kysymystyypeillä 1 ja 2, joita esiintyi hieman yli 60 prosentissa Juckerin aineiston 111 haastattelusta. Lopuissa haastatteluissa esiintyi yhteensä 129 FTA-tilannetta (Face Threatening Act) . Niistä yleisimmät olivat yleisyysjärjestyksessä kehoitus vahvistaa teko, joka on presupponoitu epäedulliseksi (tyyppi 8), kehoitus hyväksyä ristiriita mielipiteen ja todellisuuden välillä (tyyppi 5) sekä kehoitus vahvistaa mielipide, joka on presupponoitu epäedulliseksi (tyyppi 3). (emt. 94-96)

Uhkaavimmiksi haastateltavan kannalta arvioidaan sellaiset kysymykset, joissa haastateltavaa kehoitetaan ottamaan kantaa omiin tai jonkun toisen sosiaalisiin kasvoihin (Jucker, 1986, 91-94). Tällaisia haastavia kysymyksiä kohdistetaan yleensä vain poliitikoille, jotka ovat tottuneita keskustelijoita. Esimerkiksi prosesseja, joihin haastattelussa oleva poliitikko on osallisena, evaluoidaan Bergin mukaan tyyppillisesti kahdella tapaa. Ensinnäkin sanavalinnat ovat voimakkaita ja negatiivisesti värittyneitä ja kysymys sisäl-

tää ristiriidan. Se eksplikoituu kysymysvuoron aikana esimerkiksi siten, että toimittajan mukaan jotakin lakia ajetaan läpi ”pikavauhtia”, vaikka se on ”onneton”. (Berg, 2003, 99) Vain poliitikoille esitetty painostava kysymystyyppi on puolue- tai hallitushajaanusta implikoiva kysymys (Berg, 2003, 249).

4.2 Haastattelun erityispiirteet paneelikeskustelussa

Paneelikeskusteluihin tuo uuden muuttujan se, että usean vieraan samanaikainen läsnäolo mahdollistaa paitsi toimittaja-haastateltava-vuorovaikutuksen myös haastateltava-haastateltava-vuorovaikutuksen. Tämä vuorovaikutus tapahtuu joko epäsuorasti toimittajan medioimana tai suoraan haastateltavien välillä. (Clayman & Heritage, 2002, 299) Paneelikeskustelu vastaa erinomaisesti esimerkiksi televisio-ohjelman tarpeeseen viihdyttää, sillä ”puhuvien päiden” sijasta voidaan aikaan saada dramaattinen konfliktti, kun vieraat ottavat mittaa toisistaan. Heritagen ja Claymanin mukaan nykyiset paneelikeskustelut suorastaan pyrkivät konfrontaatioon. (Clayman & Heritage, 2002, 300)

Paneelikeskustelusta puhuttaessa on tärkeä yhä mielessä toimittajaroolin erityisasema tilanteessa. Kysymysvuoroillaan toimittaja joko rakentaa tai ei rakenna vuorovaikutusta haastateltavien keskelle. Vuorovaikutuksen mekanismien lisäksi toimittaja vaikuttaa haastateltavien välisen vuorovaikutuksen luonteeseen ja sävyyn: toimittaja joko usuttaa heitä konfrontaatioon tai pitää heidät erillään toisistaan. Keskustelun eskaloituminen riippuu pitkälti toimittajan kysymyksistä (Heritage & Clayman, 2002, 313).

Toimittaja rakentaa vuorovaikutusta haastatteluformaatin sisällä. Toisessa ääripäässä ovat tilanteet, joissa haastateltavia haastatellaan yksi kerrallaan. Tämä pitää vieraat, Claymanin ja Heritagen sanoin, käsivarren mitan päässä toisistaan. Jos erimielisyyttä esiintyy, se tuotetaan viittaamatta erimielisyyden aiheuttaneeseen mielipiteeseen tai mielipiteen esittäjään, medioituna ja yhteenottoa karttavana. Yleisin tapa luoda vuorovaikutuksen tuntua haastateltavien välille tällaisessa tilanteessa on rakentaa aiempi vastausvuoro osaksi seuraavaa kysymystä. Kysymys voisi rakentua esimerkiksi seuraavasti: ”Herra A sanoi aiemmin X koskien aiheita Y, miten te kommentoitte tätä, Herra B?” Toisessa päässä vuorovaikutuksellisuuden janaa ovat paneelikeskustelut, joissa toimittaja kierrättää saman kysymyksen kaikilla haastateltavilla. (Clayman & Heritage, 2002, 303-304)

Toiset kysymykset antavat mahdollisuuden erimielisyyden osoittamiseen, toiset taas tarjoavat sitä preferoituna vaihtoehtona. Alimmalla konfrontaation tasolla toimittaja teettää vastauskierroksen ja pyytää haastateltavia yksi kerrallaan esittämään mielipiteen käsittelyssä olevaan aiheeseen. Vastakkain ovat asiat, eivät ihmiset. Kannanotto on itsenäinen vastaus, eikä kannanotto edelliseen kannanottoon. Tässä kysymystyyppissä haastateltava kutsutaan reagoimaan, mutta seuraavalla tasolla hänet kutsutaan olemaan eri tai samaa mieltä. Aiempaa esimerkkiä varioidakseni, kysymys voisi nyt rakentua näin: ”Herra A sanoi aiemmin X koskien aihetta Y, oliko hän ei ole mielestänne oikeassa, vai mitä, Herra B?”. Tällainen kysymystyyppi vahvasti ennakoii vasta-argumenttia. (Clayman & Heritage, 2002, 305-307) Hieman tästä eriävä tapa on muotoilla haastateltavan mielipide jälkikäteen uusin sanoin. Tällaiset uudelleen muotoilut eivät Claymanin ja Heritagen mukaan ole koskaan vain tiivistyksiä aiemmin sanotusta, vaan ne kärjistyvät esitettyä mielipidettä ja siten yllyttävät vastalauseeseen (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 348)

David Greatbatchin mukaan haastattelutilanteessa ilmenevälle erimielisyydelle on tyypillistä sen osoittaminen kolmannelle osapuolelle. Haastateltava ei kohdistu puhettaan toiselle haastateltavalle, jonka kanssa hän on eri mieltä, vaan osoittaa sanansa toimittajalle. Tämä heikentää ratkaisevasti erimielisyyden rajuutta, eikä siten ole yhtä kasvoja uhkaavaa kuin suoraan osoitettu vastalause. (Greatbatch, 1992, 277-279)

Haastateltava voi tuottaa erimielisyyden ilmaisunsa neljässä kohdassa kysymysvastausformaattia. Hän voi tuottaa sen kysymysvuoron jälkeen antamansa vastausvuoron lopuksi tai vastaavasti aloittaa erimielisyyden ilmaisulla ja sen jälkeen palata vastaamaan toimittajan esittämään kysymykseen. Haastateltava voi esittää erimielisyytensä heti toisen haastateltavan puheenvuoron jälkeen tai kesken toisen haastateltavan puheenvuoron. (Greatbatch, 1992, 280) Kaksi jälkimmäistä tapaa ovat vahvempia keinoja, koska ne eivät rakenna vasta-argumenttia vuorottelujärjestelmän sisään.

Riitatilanteelle on tyypillistä, että puheenvuorot lyhenevät ja päällekkäispuhunta, keskeytysyritykset ja välihuomautukset lisääntyvät (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 327). Yhteisön eskaloituessa toimittaja hallitsee tilannetta tyypillisesti tulella riitapukarien väliin kysymällä kysymyksen. Näin hän käynnistää uudelleen vuorovaihtojärjestelmän, mikä lievennää konfliktin. Toimittajan erotuomarin rooli näkyy siinä, etteivät haastateltavat kaihda konfrontaatiota yhtä paljon kuin arkikeskustelussa. Heidän ei tarvitse olla

huolissaan, saavatko he ristiriitatilanteen selvitettyä, sillä sen selvittäminen on toimittajan vastuulla. (Clayman & Heritage, 2002, 320-321, Greatbatch, 1992, 288)

Kuten aiemmin todettu, toimittajan on paneelikeskustelussa helpompi pitää yllä neutralismiaan, koska eri mielipiteiden edustajat ovat konkreettisesti läsnä (Greatbatch, 1992, 272). Kun haastateltavat ottavat yhteen, tulee toimittaja vedetyksi syrjään taistelun kuumalta alueelta ja on vapaa toimimaan puolia ottamattomana katalysaattorina. Ongelma syntyy kuitenkin osapuolien tasavertaisesta kohtelusta. Kun toimittaja varioi kysymystään eri tavoin eri haastateltaville, voi syntyä mielikuva toisten haastateltavien suosimisesta. Toisaalta varioinnin taustalla voivat vaikuttaa aivan muut kuin asenteisiin liittyvät tekijät. Haastateltava on esimerkiksi saattanut aiemmin vastailta vältellen ja siksi toimittaja tiukentaa kysymyksensä rakennetta. Heritagen ja Claymanin mukaan paneelikeskustelujen tasapuolisuutta ei ole juurikaan tutkittu: pätevää metodologiaa on hyvin vaikea luoda. (Clayman & Heritage, 2002, 322) Suosimista voidaan päätellä sellaisista tekijöistä kuin kenen puheenvuoron toimittaja keskeyttää, vähätteleekö hän jonkun puheenvuoroa tai kelle annetaan keskustelussa viimeinen sana.

5 AINEISTO JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimukseni aineistona on Ajankohtaisen kakkosen teemailta (Ajankohtaisen kakkosen ohjelmisivut, 2013), joka käsitteli maahanmuuttoa. Ohjelma lähetettiin ensimmäisen kerran 17.2.2009 kello 21 ja se oli suora lähetys Tampereen Tohlopista. Lähetys kesti kaksi tuntia, mutta keskeytettiin puolesta välissä kello kymmenen uutisten vuoksi.

Lähestyn aineistoani kahdella tutkimuskysymyksellä, jotka ovat seuraavat:

1. Miten toimittajien institutionaaliset roolit rakentuvat ohjelman haastatteluvuorovaikutuksessa?
2. Miten toimittajaprofessioon kuuluvaa neutralismia rakennetaan ja murennetaan?

Keskustelunanalyysin ja diskurssianalyysin avulla paikansin tilanteita, joissa näytti tapahtuvan esimerkiksi merkityksistä neuvottelua tai horjahtelua tilanteen institutionaalisessa roolijaossa. Tällaisissa tilanteissa toimittajien ammatillinen neutralismi saattaa joutua uhatuksi. Tilanteiden paikantamisen jälkeen peilasin tilanteita tapoihin, joilla toimittajien on aiemmissa tutkimuksissa (esim. Clayman & Heritage, 2002) havaittu ylläpitävän neutralismiaan siinä joko onnistuen tai epäonnistuvan. Pidin kuitenkin mielessä, ettei toimittaja kykene yksinään päättämään neutralismistaan, sillä vuorovaikutuksellinen tilanne rakentuu aina osapuolten välisessä tilassa.

5.1 Ohjelman rakenne

Ohjelma oli jaettu alun johdatteluvan osion jälkeen neljään teemaa, jotka oli otsikoitu kysymyksillä. Tämä korostaa ohjelman keskustelevuutta. Mikäli otsikot olisivat olleet väitteitä, olisi aina jompikumpi keskustelun osapuoli joutunut puolustautumaan ja asemoitu siten altavastajaksi. Kysymyksiin taas kumpikin osapuoli saattoi argumentoida puhtaalta pöydältä. Ohjelman teemat olivat järjestyksessä ensimmäisestä viimeiseen:

Suomi suomalaisille?

Turvapaikkaturismia?

Suvivirsi takaisin?

Sharia-laki Suomeen?

Jokainen uusi teema toi keskusteluun uuden vieraan. Hänet haastateltiin taustasermin sisääntuloaukolla, minkä jälkeen henkilö astui tuolimuodostelmaan ja otti siinä hänelle varatun paikan.

Ohjelmassa oli yksi insertti, joka esitettiin heti alkujuonnon jälkeen. Insertissä ääneen pääsi lähinnä perussuomalaisia, jotka argumentoivat esimerkiksi maahanmuuttajien työkykyä ja –haluja vastaan. Toimittaja Juha Ristamäki kertoi puheenvuorojen välissä, kuinka maahanmuuttolakia oli moitittu eduskunnassa aivan liian vapaamieliseksi. Insertin päätti kuitenkin Tommy Tabermanin (sd.) puheenvuoro, jossa hän pahoitteli keskustelun yllä leijuvaa suvaitsemattomuuden henkeä.

Lisäksi ohjelman ensimmäisellä puoliskolla näytettiin palkki grafiikka, joka esitti tilaston turvapaikanhakijoiden määrästä vuosina 2004–2008. Grafiikasta kävi ilmi, että määrä oli nouseva. Ensimmäisen ohjelmatunnin lopuksi esitettiin kuvamontaasi, johon oli kerätty asioita, joista voi oletusarvoisesti syntyä kulttuurisia väärinymmärryksiä ja oudoksuntaa. Videossa näytettiin esimerkiksi saunomista, huntuun verhoutuneita naisia, ehtoollisen viettoa ja rukoilua moskeijassa. Videon taustalla soi suvivirsi.

Ohjelman toisella puoliskolla näytettiin videopätkää Rosengårdin mellakoista. Rosengård on yksi Ruotsin kolmanneksi suurimman kaupungin Malmön kaupunginosa, jonka asukkaista oli ulkomaalaistaustaisia vuonna 2008 86 prosenttia. Mellakoiden aiheuttajana pidettiin alueen liian suurta muslimiväestöä. Jopa 80 prosenttia Rosengårdin asukkaista oli tuohon aikaan maahanmuuttajia. Lisäksi loppuvaiheessa ohjelmaa näytettiin Kari Suomalaisen 1990-luvulla tekemiä pilapiirroksia, joissa ilkuttiin Suomen pakolaispolitiikkaa. Pilapiirroksista viimeistä Helsingin Sanomat kieltäytyi julkaisemasta, koska koki sen liian loukkaavaksi.

Ohjelman aloitti tunnusmusiikki ja – grafiikka, jotka toistuivat hieman muunneltuina myöhemmin aina keskustelun teemojen vaihtuessa. Tunnusintromin jälkeen kuva siirtyi Ylen studioon. Ensimmäisenä puhui toimittajapari, Salla Paajanen ja Jyrki Richt, joka toivotti katsojat tervetulleeksi ja alusti tulevaa keskustelua. Studiovieraat eivät päässeet tämän jälkeen heti ääneen, sillä kamera kävi eduskunnassa, jossa maahanmuuttolain uudistuksista oltiin juuri puhumassa. Tästä kuva palasi takaisin studioon ja puheenvuoro annettiin ensimmäiselle studiovieraalle, Juha Mäki-Ketelälle.

Kaksituntisen keskustelun viimeisen puheenvuoron sai kirkkoherra Jouni Lehikoinen. Vastausvuoron jälkeen toimittajapari kertoi, että vuorossa oli käsiäänestys. Toimittajat kertoivat, kuinka Matti Vanhanen oli arvioinut maahanmuuttajien työllisyysasteen olevan vuonna 2019 yhtä hyvä kuin kantaväestön. Maahanmuuttoillan keskustelijoiden tuli vastata kättä nostamalla siihen, kuinka moni uskoi Vanhasen arvioon. Keskustelijoista tasan puolet oli samaa mieltä Vanhasen kanssa.

Ohjelman päätti musiikkiesitys, jonka esittäjä Jyrki Richt luonnehti ”mustaksi Väinämöiseksi”. Kyseessä oli tummaihoisen muusikko Arnold Chiwalala, joka soitti kanteleella kappaleen nimeltä ”Polepole” ensin omalla kielellään ja sitten suomeksi.

5.2 Studiovieraat

Tohlopin studioon oli kutsuttu yhteensä 18 vierasta, joista osa oli paikalla studiossa jo ohjelman alusta lähtien ja osa saapui paikalle ohjelman myöhemmissä vaiheissa. Studiossa vieraiden istuminen oli järjestetty niin, että tuolit olivat neljässä puolikaassa, aina kaksi tuoliriviä samaan suuntaan. Ympyrämuodostelma oli kuitenkin halkaistu kahtia, jotta toimittajien liikkuminen sekä uusien vieraiden sisääntulo mahdollistuisi paremmin. Vieraat oli karkeasti katsoen jaettu siten, että vasemmalla puolella olivat maahanmuuton kritisoijat tai vastustajat ja oikealla puolella maahanmuuton hyväksyjät tai sitä puolustavat vieraat. Jako ei kuitenkaan ollut aivan selvä.

Lähes kaikilla studiovieraista oli jonkinlaista ulkomaalaistaustaa. Yksi tapa lähestyä analyysia, olisi ollut tutkia juuri maahanmuuttajille osoitettuja kysymysvuoroja. Koska maahanmuuttajuus tai vähemmistöys läpäisi lähes koko keskustelijakunnan, en nähnyt tätä ratkaisua hedelmällisenä (vrt. Berg, 2003, 56). Ulkomaalaistaustalla tarkoitan tässä myös esimerkiksi romani- ja suomenruotsalaistaustaa, vaikka molemmat ryhmät ovat kuuluneet iät ja ajat suomalaiseen väestöön. Toisaalta taas suurin osa maahanmuuttoillan vieraista puhui myös jostakin muusta roolista kuin maahanmuuttajaroolistaan käsin (esimerkiksi lakimies, asukasyhdistysaktiivi jne.) Siksikään ei ole välttämätöntä erotella toimittajien maahanmuuttajille suuntaamia kysymyksiä omaksi kategoriakseen.

Jaoin vieraat kolmeen kategoriaan sen mukaan, millaista roolia heille keskustelussa tarjottiin. Kategoriat ovat poliitikot, asiantuntijat ja tavikset. Taviksella tarkoitan tavallista ihmistä, joka ei edusta ohjelmassa mitään muuta kuin itseään (ei esim. poliittista puol-

etta, järjestöä, yhdistystä tai muuta selkeästi määriteltävissä olevaa, järjestäytyntä ryhmää). Roolin olen päätellyt paitsi toimittajan esittelypuheenvuorosta myös kuvaruudussa näkyneestä esittelypalkista, jossa kerrottiin vieraan nimi ja hänen tärkein kontekstinsa keskustelussa. Tässä kohtaa on syytä tehdä ero sen välille, millaista roolia vieraille *tarjottiin* ja millaiseksi se vuorovaikutustilanteessa *rakentui*. Esimerkiksi Suzana Abeneta lähestyttiin naapuruussopuasioissa eikä hänen henkilökohtaisen maahanmuuttotarinsa kautta. Sitä Abenet ei lähtenytäkään kertomaan, vaan pitäytyi hänelle varatussa teemassa. Sen sijaan Husain Muhamed, jota puhuteltiin lakimiehenä, ei pitäytynyt lakiasioissa, vaan lähti puheenvuoronsa aluksi kertomaan omaa henkilökohtaista maahanmuuttotarinaansa ja siirtyi siitä kuvailemaan omia mielipiteitään maahanmuutosta. Toisaalta taas kuvaruudun nimipalkki määritteli Ikram Diririn opiskelijaksi, vaikka hänen opintonsa mainitaan vain sivuhuomautuksena. Päällimmäisenä tarkoituksena oli saada Dirir kertomaan tarinansa siitä, kuinka hänet salakuljetettiin väärällä passilla Suomeen ja kuinka hän tämän jälkeen sai Suomeen myös siskonsa ja äitinsä perheenyhdistämisen kautta. Näissä tilanteissa olivat ristiriidassa keskustelijan virallinen määrittely (nimikepalkki kuvaruudussa), toimittajan ja ohjelman todelliset intressit (mistä vieraan tahdotaan puhuvan) ja vieraan oma näkemys tehtävästään ohjelmassa (mistä vieras itse tahtoo ohjelmassa puhua).

Jaoin poliitikot kahteen alakategoriaan sen vuoksi, että valtakunnan tason poliitikot kuten kansanedustajat, ministerit tai ministeriössä työskentelevät henkilöt ovat roolinsa takia huomattavasti tottuneempia julkisuuteen ja toimittajien on huomattu suhtautuvan ”tanakoituneisiin keskustelijoihin” eri tavalla kuin muihin vierasryhmiin (Tiittula & Nuolijärvi, 2000, 107). Jaossa kävi ilmi, että kaikki valtakunnan tason poliitikot tai virkamiehet puolustivat maahanmuuttoa, ja jokainen paikallis- tai vähemmistöpolitiikan edustaja enemmän tai vähemmän vastusti sitä. Asiantuntijat ja järjestöjen edustajat jaoin heihin, jotka oli esittelyssä selkeästi asemoitu puhumaan maahanmuuttoon liittyen, ja heihin, joita ei ole.

Tavis-kategoriaan luokittelin vain yhden vieraan, Ikram Diririn. Tämä johtuu siitä, että hän oli ainoa vieraista, jota ei keskustelun kuluessa kutsuttu puhumaan yleisellä tasolla vaan ainoastaan henkilökohtaisista kokemuksistaan ja tunteistaan. Toisaalta hän oli myös ainoa, joka itse tuotti pelkkää taviksen roolia. Tilanne heijastaa institutionaalisten identiteettien rakentumista vuorovaikutuksessa. Toimittaja voi asemoida jonkun tavikseksi, mutta hän ei välttämättä pitäydy siinä roolissa, vaan vie puheensa yleiselle tasolle.

Maahanmuuttoillassa Dirir pitäytyi puhumaan omista yksittäisistä kokemuksistaan ja siten hyväksyy toimittajien hänelle tarjoaman roolin.

Valtakunnallisen tason politiikka

Astrid Thors, maahanmuutto- ja ulkomaalaisministeri (rkp.)

Tapani Mäkinen, kansanedustaja (kok.)

Mervi Virtanen, maahanmuuttojohtaja, sisäasiainministeriö

Paikallis- tai vähemmistöpolitiikka

Freddy van Wonterghem, kaupunginvaltuutettu (ps.), Maassa maan tavalla -yhdistyksen pj.

Teemu Lahtinen, kaupunginvaltuutettu (ps.), Suomen Sisu

Veikko Vallin, Suomen konservatiivit

Asiantuntija tai järjestön edustaja, joka liittyy ulkomaalaisuuteen

Said Aden, Suomen somaliliiton puheenjohtaja

Suzana Abenet, naapuruussovittelija (maahanmuuttajien ja kantasuomalaisten välillä)

Regassa Birri, kotouttamis- ja monikulttuurisuuden kehittämissyhdistyksen pj.

Mustafa Kara, Tampereen islamilaisen yhdyskunnan pj.

Juha Mäki-Ketelä, ulkomaalaislakiadressin kokoaja

Husein Muhammed, turvapaikan hakijoiden lakimies

Muu asiantuntija tai järjestön edustaja

Maila-Katriina Tuominen, ihmisoikeustoimittaja

Jouni Lehikoinen, kirkkoherra, Turun Mikaelinseurakunta

Lilli Earl, toimittaja

Kiba Lumberg, kuvataiteilija, kirjailija

Iivi Anna Masso, politiikan tutkija

Tavis

Ikram Dirir, opiskelija

6 ANALYYSI

Aluksi keskityn arvioimaan ohjelman aloitusta, joka asettaa keskustelun agendan ja määrittelee sen sävyn. Näin aloitus luo tukintakehikon koko ohjelman jatkolle. Samalla poimin esimerkkejä toimittajien sanavalinnoista, jotka myös pitkälti määrittelevät keskustelun sävyä. Tämän jälkeen siirryn analysoimaan, kuinka toimittajien neutralismi rakentuu heidän kysymysvuoroissaan ja keskustelun sekvensseissä. Lopuksi erittelen konfrontaation eskaloitumista ja hallintaa. Metodisesti analyysiani hallitsee keskusteluanalyysi, mutta käytän merkitysten metsästämiseen myös diskurssianalyttisiä työkaluja.

6.1 Aloitus ja lopetus tulkintakehikon luojina

Ohjelman alussa toimittaja Jyrki Richt lupaa kameralle, että “luvassa on kaksi tuntia suoraa puhetta todella kuumasta ajankohtaisaiheesta”. Ilmaisun “suoraa puhetta” voi tulkita kaksimerkitykselliseksi: toisaalta se viittaa suoraan eli editoimattomaan lähetykseen, toisaalta taas ilmaisun suoruteen. Puheenvuoro työskentelee deklarattiivisen tason ohella imperatiivisella tasolla, jolloin vuoron kohde ei ole vain sen primääriyleisö eli televisionkatsoja. Richtin puheenvuoro toimii kehotuksena läsnäoleville vieraille: älkää kierrelkö ja kaarrelko, vaan ottakaa rohkeasti kantaa. Tulkinta syntyy myös sanonnasta “olla luvassa”, johon sisältyy “lupaus”. Toimittaja siis lupaa itsensä ja keskustelijoiden puolesta, että keskustelussa ei arastella. Toisaalta Richtin vuoron lopussa tuleva “todella kuuma puheenaihe” implikoi sitä, että tässä keskustelussa osanottaja voi “polttaa näppinsä”, jos ei ole varovainen. Silti ilmaisu hakee myös oikeutusta suoralle puheelle, sillä kuumalla teemalla on varmasti sekä puolustajia että vastustajia, eikä keskustelussa ole mahdollista jäädä “haaleaksi” tai “kylmäksi”.

Toimittajaparin toinen osapuoli Salla Paajanen jatkaa juontovuoroa ja hetken kuluttua puheenvuoro palaa takaisin Richtille (Esimerkki 1, rivit 4-7). Sen jälkeen toimittajat kertovat, että Jussi Halla-Aho on estynyt pääsemään ohjelmaan ja kehottavat katsojia osallistumaan keskusteluun tekstiviestein ja netissä (esimerkistä poistettut rivit 08-15). Sitten Richt alustaa insertin, jonka jälkeen siirrytään ensimmäiseen haastatteluun (rivit 16-19).

Esimerkki 1²

T1: Toimittaja 1, Salla Paajanen

T2: Toimittaja 2, Jyrki Richt

04 T1: työvoimaa pakolaisia sukulaisia maahanmuutto suomeen lisääntyä mutta kotouttaminen

05 takkuu pahasti

06 T2: moni euroopan maa sulkee jo rajojaan maahanmuutolta pelätään rahanmenoa työpaikkojen

07 menoa ja moninaisia yhteiskunnallisia ongelmia

(---)

16 T2: mikä oikein on suomen linja maahanmuuttopolitiikassa eduskunta on juuri tänään

17 käynnistänyt kohutun uuden maahanmuuttolain käsittelyn keskustelu arkadianmäellä on ollut

18 tietojemme mukaan aika korrektaa mutta on siellä väriläiskiäkin ollut mukana tässä toimittajamme

19 juha ristamäen tiivistys päivän tapahtumista

Paajanen ja Richtin vuoroista (Esimerkki 1, rivit 4 ja 6-7) voidaan vetää suoria johtopäätöksiä siitä, missä diskursseissa toimittajat ovat varautuneet illan aikana maahanmuutosta keskustelemaan. Ensin mainitaan työvoima- eli hyöty- tai pääomadiskurssi, jossa maahanmuuttajista puhutaan kansantaloudellisesti positiivisena ja tarpeellisena tekijänä. Seuraavaksi Paajanen mainitsee pakolaisdiskurssin, jota voitaisiin nimittää ihmisoi-keusdiskurssiksi. Sen sisällä maahanmuutosta keskustellaan yleismaailmallisten arvojen kontekstissa: mitä on ihmisarvoinen elämä ja mitä oikeuksia jokaisella ihmisellä taustastaan huolimatta tulisi olla. Kolmanneksi Paajanen luettelee sukulaisdiskurssin, jota voisi nimittää lähimmäisenrakkausdiskurssiksi. Sen sisällä maahanmuutosta keskustellaan emotionaalisesti ja yksityisen ihmisten kokemusten tasolla. Tähän diskurssiin luen kuuluvaksi selkeimmin toisen ihmisen asemaan asettumisen: Miten minä itse tahtoisin itseäni vastaavassa tilanteessa kohdeltavan?

Toimittajapari on jakanut diskurssit siten, että Paajanen esittelee maahanmuuttomyönteiset puhetavat, Richt negatiiviset. Richt ottaa esille rahanmenodiskurssin, jossa maahanmuuttajista ja heidän kotouttamisestaan puhutaan menoeränä, johon Suomella ei oletusarvoisesti ole varaa. Puhetapa rakentuu sille lähtökohdalle, että valtiolla on rahaa

² Litteroin keskusteluanalyttisen metodin edellyttämällä tavalla maahanmuuttoilla niin, että kaikki puhe kirjoitetaan ylös sellaisenaan. Rivinvaihto tehdään vain puhujan vaihtuessa, mistä merkinä puhujan nimen alkukirjaimet rivin alussa. Litteraation jokainen rivi saa juoksevan numeron 01:sta eteenpäin. Hahmottamisen helpottamiseksi nollasin juoksevan numeron ohjelman keski-
tauolla eli toinen keskustelutunti lähtee uudelleen rivistä 01. Alkuperäinen litteraatio on tehty ilman sivun asettelua, esim. sisennyksiä, joten rivit eivät mene tässä dokumentissa aina kohdilleen.

käytössään tietty määrä: kun sitä ohjataan yhteen paikkaan, jäävät toiset ilman. Samalla tavalla toimii myös oletus työpaikkojen menosta: Kun maahanmuuttaja tulee Suomeen ja saa työpaikan, on se työpaikka pois suomalaiselta työttömältä. Samoin valtion maahanmuuttajiin käyttämät rahat ovat pois ns. kantasuomalaisten hyvinvoinnista. Toinen Richtin esittelemä diskurssi on yhteiskunnallisten ongelmien diskurssi, jossa maahanmuutto nähdään yhteydessä rikollisuuden lisääntymiseen, syrjäytymiseen ja sosiaalisiin konflikteihin kulttuurien välillä. En keskity erittelemään hienosyisemmin näiden viiden diskurssin ilmenemistä aineistossani. On kuitenkin hyvä tiedostaa niiden läsnäolo, sillä maahanmuuttodiskurssit vaikuttavat myös siihen, kuinka keskustelijat tuottavat roolejaan keskustelutilanteessa. Toiset roolit asettuvat houkuttelevammiksi kuin toiset, joten vieraiden on helpompaa tuottaa niitä kuin vaihtoehtoisia rooleja. Merkityksistä neuvottelun tasolla tämä tarkoittaa sitä, että toiset tulkinnat ovat selkeästi sosiaalisesti hyväksytympiä kuin toiset ja vieraat pyrkivät sanastojen tasolla representoimaan toimintansa ja mielipiteensä tavalla, joka ei suututa muita.

Riveillä 4-5 toimittaja 1 varioi Andreas Juckerin (1986) listaamaa keinoa uhata haastateltavan kasvoja. Vaikka toimittaja ei suoraan osoita sanojaan yhdelle studiovieraalle, uhka syntyy siitä, että vuoron sisälle rakennetaan haastateltavalle kehoitus hyväksyä ristiriita mielipiteen ja todellisuuden välillä.

Vuoro ei sisällä kysymystä, eikä sitä ole osoitettu kellekään, joten varsinaista uhkaustilannetta ei synny. Silti toimittajat myöhemmin hyvin selkeästi asemoivat ministeri Astrid Thorsin ja Sisäministeriön Mervi Virtasen henkilöiksi “jotka ovat vastuussa” maahanmuutosta Suomessa. Virtanen ja Thors myös esittävät myöhemmässä vaiheessa ohjelmaa maahanmuuttajien kotouttamisen sujuvan hyvin tai ainakin olevan koko ajan paranemaan päin. Toimittajan aloituspuheenvuoro heijastaa luultavasti etukäteissuunnittelua: toimittajat ovat repliikkejä tehdessään jo osanneet ennakoida, millaisia mielipiteitä paikalla olevat valtakunnallisen tason poliitikot tulevat maahanmuutosta ja omasta roolistaan siinä esittämään. Tämän vuoksi ristiriidan voi tulkita olevan suunnattu uhkaavassa mielessä poliitikoille. Heidän poliittisten päätöstensä vuoksi “maahanmuutto suomeen lisääntyä” ja poliitikot ovat tyytyväisiä tilanteeseen, vaikka “kotouttaminen takkuu pahasti”.

Alkuspiikeissä Jyrki Richt rakentaa vuoroihinsa neutralismia Paajasta enemmän. Paajainen ei vetoa kolmanteen osapuoleen sanoessaan kotouttamisen takkuavan pahasti ja

ottaa siten väitteen omaan suuhunsa. Tällaiset ilman tukea seisovat väitteet (free standing assertions) ovat suurin uhka toimittajien neutralismille. Richt sen sijaan rakentaa vuoronsa aluksi oikeutuksen sille, että käyttää vahvaa tunnepitoista verbiä “pelätä” (rivit 06-07). Auktoriteettina ja kolmantena osapuolena käytetään “Eurooppaa”, jossa on toimittajan mukaan suljettu rajoja maahanmuuttajilta. Oikeutus toimii, koska Suomi on osa Eurooppaa (jos siellä suljetaan rajoja, miksi ei meillä?) ja lisäksi maahanmuuttokysymys on ollut Euroopassa esillä pidempään kuin Suomessa (siellä siis varmasti tiedetään jotain sellaista, mitä täällä ei vielä ole ymmärretty).

Richt rakentaa myös toisen vuoronsa (rivit 16-19) asennonvaihdon kautta. Sen sijaan, että Richt toteaisi keskustelun olleen korrektia mutta väriläiskiäkin näkyneen, hän käyttää muotoa “tietojemme mukaan”. Siten hän ilmoittaa, ettei toimittajaparilla (me) ole suoraa vaan välillistä tietoa. Anita Pomeranzin termein toimittajilla on tässä tilanteessa “rajattu pääsy tietoon”. Koska toimittajapari on annetun tiedon varassa, ei ole heidän vastuullaan, onko tulkinta tapahtumista Arkadianmäellä oikea vai ei. Tämän jälkeen Richt viittaa Juha Ristamäen tiivistykseen päivän tapahtumista eduskunnassa. Lause implikoi läsnäoloa: jotta Ristamäki pystyy antamaan tiivistyksen, on hänen täytynyt olla koko ajan läsnä seuraamassa tapahtumia. Näin Richt rakentaa Ristamäestä henkilön jolla on ensisijainen ja välitön pääsy tietoon.

Aloituksen lisäksi tärkeä hetki televisio-ohjelmassa on sen lopetus. Aloitus kurottaa tulevaan ja pyrkii muokkaa vielä käymätöntä keskustelua. Lopetus taas toimii retrospektiivisesti: se pyrkii paketoimaan keskustelun – oli keskustelu ollut mitä hyvänsä – tietynlaiseen pakettiin. Keskustelunanalyysissä on huomattu, että jos keskustelija kysyy vuoronsa aikana monta kysymystä, keskustelun osapuoli vastaa niistä viimeisimpään. Samalla tavalla ehkä myös televisio-ohjelman lopetus on se, mikä jää mieleen, koska lopetus on nähty viimeisimmäksi.

Maahanmuuttoillan loppuhetkillä illan kolme viimeisintä k-v-sekvenssiä käydään Jyrki Richtin ja Astrid Thorsin välillä, Salla Paajasen, Jyrki Richtin ja Juha Mäki-Ketelän välillä sekä Jyrki Richtin ja Jouni Lehikoisen välillä (esimerkit 2, 3 ja 4) Ministeri Thors ottaa puheenvuorossaan esille internetin keskustelupalstat muukalaisvihan lietojina. Siinä kohtaa toimittajat keskeyttävät hänet, koska pääsevät ministerin puheenvuorosta luontevasti teemaan, jota tahtovat käsitellä Juha Mikä-Ketelän kanssa. Tämä kysymys-vastaus-sekvenssi jää varsin lyhyeksi, koska ohjelma-aika on käymässä vähiin, ja toi-

mittaja tyytyy lopuksi epäprovosoivaan yhteenvetoon Mäki-Ketelän vuoron pohjalta (esimerkki 3, rivi 641). Maahanmuuttoillan viimeinen studiovieraspuheenvuoro annetaan kirkkoherra Jouni Lehikoiselle. Kysymyksen sisällöstä voi uumoilla, millaisen tulkitakehikon toimittajat tahtovat retrospektiivisesti illasta jättää. Aiemmin ohjelmassa on puhuttu maahanmuuttajista esimerkiksi pääomadiskurssissa. Maahanmuuttajat tulevat Suomeen tekemään töitä ja rakentamaan kansantaloutta. Kysymyksessään Lehikoiselle Jyrki Richt (esimerkki 4, rivi 645) kuitenkin asemoi maahanmuuton selkeämmin yksityisen kuin julkisen piiriin, ennemmin moraaliseksi ja ihmisyyteen liittyväksi kuin kansantaloudelliseksi kysymykseksi. Jokainen meistä on ”yksityinen ihminen”, joka varmasti toivoisi, että vastaavassa tilanteessa hänen ”hätänsä” vastattaisiin ”lähimmäisen rakkaudella”. Kysymyksen moraalista puolta Richt korostaa ensinnäkin osoittamalla kysymyksen kirkkoherralle ja toiseksi käyttämällä kristilliseen sanastoon kuuluvaa termiä ”lähimmäisen rakkaus”.

Esimerkki 2

T2: Jyrki Richt

618 T2: mutta astrid tuur oletko sinä ministerinä huolissasi onko rasismi nousussa
619 jälleen

Esimerkki 3

T1: Salla Paajanen T2: Jyrki Richt JM-K: Juha Mäki-Ketelä

630 T1: onko internetistä tullut tällainen modernin rasismin turvapaikka juha mäki-
631 ketelä millaisen porukan keskusteluihin sinä osallistut tuolla hommaforumissa
(poistettu rivit 632-638)

639 JM-K: olen saanut muun muassa käytettyä vessapaperia postissa että on niitä sitten
640 vähän sieltä toisestakin puolelta

641 T2: eli eli puolin ja toisin kaikkea tapahtuu heh

Esimerkki 4

T2: Jyrki Richt

642 T2: mutta tähän nyt ihan ihan vielä lopuksia haluaisin jouni lehikoiselta kysyä että
643 kannattaisko meidän kuitenkin palauttaa mieliin että pohjimmiltaan näissä kun
644 puhumme turvapaikan hakijoista ja sitä kautta maahanmuuttajista niin kyse on
645 yksityisen ihmisen hädästä ihmisoikeudesta ehkä myös lähimmäisen rakkaudesta
646 vai kuinka

Viimeisten kysymysten jälkeen seuraa käsiäänestys, jossa vieraat ottavat viittaamalla kantaa kysymykseen, onko maahanmuuttajien työllisyys kymmenen vuoden päästä samoissa lukemissa kuin kantasuomalaisten. Lopuksi esitellään musikanntti Arnold Chiwalala ja kehoitetaan kaikkia Chiwalalan laulun mukaisesti ”ottamaan iisisti”. Perussuomalaista soitinta, kanteletta, näppäilevä tummaihoinen Chiwalala symboloi kulttuurien yhdistymistä. Tämä lauluesitys on toimittajilta vahva kannanotto maahanmuuton ja su-

vaitsevaisuuden puolesta, hehän olisivat ohjelman rakentajina voineet valita minkä tahansa esiintyjän. Hyvin erilaisen mielikuvan keskustelusta olisi jättänyt esimerkiksi skinhead-porukasta koostuva ulkomaalaisvihamielinen bändi.

Kuten teoriaosiossa todettiin, neutralismiin kuuluu ideologisen balanssin ylläpitäminen. Koska toimittaja ei voi olla neutraali, hän rakentaa neutralismia pyrkimällä tasapuolisuuteen. Ajankohtaisen Kakkosen aloituspuheenvuorot lataavat sanastoilla ja ristiriidan rakentamisella tulevaan keskusteluun hyökkäävän ilmapiirin. Tässä tapauksessa tasapuolisuus merkitsee yhtä negatiivisesti arvottavaa asennetta vastakkaisia mielipiteitä edustavia osapuolia kohtaan.

Esimerkki 5

T2: Jyrki Richt, välijuonto

116 lakiesitys muuttui ja tiukentui mutta poliitikot eivät sen ihmeemmin myönnä että siinä
117 isompaa riitaa olisi ollut mutta tiukat maahanmuuttoasenteet joka tapauksessa ovat
yleistyneet
118meillä ja muualla euroopassa mutta kuinka salonkikelpoisista asioista tässä nyt on kyse
ovatko
119maahanmuuttopolitiikan kriitikot tyhmiä yksinkertaisia ja ihmisvihamielisiä populistieja

Esimerkki 6

T1: Salla Paajanen

120 T1: tervetuloa teemu lahtinen pelätystä ja kohutusta suomen sisu järjestöstä mitä sanot
tuosta
121 maahanmuuttokriitikkojen tyypillisestä luonnehdinnasta mitkä jyrki juuri juuri lausui

Esimerkki 7

T2: Jyrki Richt, osoitettu Jouni Lehikoiselle

469turvapaikanhakijaa joka kääntyy kirkon puoleen autetaan ää- oletko sinä koskaan
tuntenut
470 itseäsi jollakin lailla hyväksi käytetyksi tai hyväntahtoiseksi hölmöksi jota jota joka
471naiiviuttaa sitten laittaa ihmisiä piiloon ja auttaa heitä

Jyrki Richtin välijuonnon jälkeen alkaa osuus, jossa Salla Paajanen haastattelee Teemu Lahtista (esimerkki 6). Richtin juonnon ilmaisu “tyhmiä, yksinkertaisia ja ihmisvihamielisiä populistieja” luo hyvin latautuneen tulkintakehikon Lahtisen haastattelulle (esimerkki 5, rivi 119). Jos maahanmuuttokriitikot ovat kuvatonlaisia ja Teemu Lahtinen on maahanmuuttokriitikko, niin toimittaja epäsuorasta kutsuu Lahtista tyhmäksi ja yksinkertaiseksi ihmisvihaajaksi.

Paajasen haastattelu alkaa luonnehdinnalla “pelätystä ja kohutusta” Suomen Sisu – järjestöstä, mikä jatkaa Richtin aloittamaa tyyliä. Juonnossaan Richt voisi käyttää esimerkiksi ilmaisua “tutkimusten mukaan” maahanmuuttoasenteet ovat kiristyneet, mutta

hän ei tee niin. Myöskään Paajanen ei kerro, ketkä Suomen Sisua pelkäävät ja ketkä siitä kokuavat. Kumpaakin juontoa leimaa niiden kontekstoiminen tunteisiin ja asenteisiin, ei faktoihin ja lähteisiin. Tästä voisi päätellä, että toimittajat hyökkäävät suuremmin maahanmuuttokriitikoita kohtaan, mutta myöhemmin ohjelmassa esiintyy asenteellista sanastojen valintaa ja kysymyksen asettelua myös toista osapuolta, eli maahanmuuttomyönteisiä vieraita kohtaan. Tiukan tulkintakehikon asettaa esimerkiksi ilmaisu ”hyväksikäytetty tai hyväntahtoinen hölmö, joka naiiviutetaan laittaa ihmisiä piiloon ja auttaa heitä”, joka osoitetaan Jouni Lehikoiselle.

Lahtisen ja Lehikoisen tapaukset näyttävät samanlaisilta, mutta toimittajien näkemyksiä voi uumoilla tavasta, jolla luonnehdinnat asettuvat vastattaviksi. Richtin luonnehdinta maahanmuuttokriitikoista esitetään ennen uuden teeman alkua. Teeman vaihtumista markkeeraa otsikkoruudun näyttäminen sekä puheenvuoron siirtyminen toiselle toimittajalle, joka kutsuu Teemu Lahtisen studioon. Paajanen ei toista Richtin esittämää luonnehdintaa, vaan viittaa Richtiin kolmantena osapuolena, ja siten rakentaa omaa neutralismiaan tilanteessa (Esimerkki 6, rivi 121). Lahtisen kohdalla toimittajat kokivat tarvetta rakentaa kollektiivista neutraaliutta ja kierrättää mielipide toisen toimittajan kautta eli tehdä toisesta toimittajasta kolmas osapuoli.

Sen sijaan spekuloidessaan Lehikoisen hyväntahtoista hölmöyttä toimittaja ei viittaa kolmanteen osapuoleen, vaikka olisi ollut helppoa muotoilla vuoro esimerkiksi siten, että ”*moni saattaisi pitää* turvapaikanhakijoiden auttajia hyväntahtoisina hölmöinä”. Nyt Richt ottaa luonnehdinnan omaan suuhunsa ja antaessaan puheenvuoron suoraan Lehikoiselle Richt altistaa neutralisminsa vaaratilanteelle. Lehikoinen voi kohdella lausuntoa toimittajan omana mielipiteenä. Tulkitsen esimerkit siten, että toimittaja kokee Lehikoisen tilanteen vähemmän potentiaalisesti vaarallisena kuin Lahtisen kohtaamisen.

6.2 Kysymystyypit maahanmuuttoillassa

Toimittajien tärkein väline neutralismin rakentamiseksi televisiokeskustelussa on kysymys. Niinpä tavasta jolla toimittajat muotoilevat kysymyksensä, voidaan lukea paljon siitä, kuinka tarkkaa huolta toimittajat pitävät neutralismistaan ja miten he sitä tuottavat. Tätä voidaan lähestyä kysymystyyppien avulla.

Aineistoni suppeus ei oikeuta vetämään kysymysjakaumasta yleistettäviä tuloksia, mutta vertaan prosentteja Maarit Bergin samanlaisiin taulukointeihin. Lisäksi käytän Bergin rinnalla Liisa Raevaaran taulukointia, joka ilmaisee kysymystyyppien jakaumaa arkikeskustelussa. Bergin aineisto kattoi 1621 toimittajan kysymysvuoroa, joten hänen tulostensa voi uskoa heijastavan empiiristä jakaumaa. Vertaamalla Bergin tuloksiin saan viitteitä siitä, asettautuuko maahanmuuttoteemalta prosenttien valossa tyypillisen keskusteluohjelman muottiin. Tosin on mainittava, että Berg huomasi jo vuoden 1997 Ajankohtaisen Kakkosen pätkätyöiltä tutkiessaan, että se sisältää poikkeuksellisen paljon kysymyksiä. Tarkemmin hän ei pätkätyöillan kysymystyyppäjä erittele. (Berg, 2003, 36 ja 55-56)

Taulukko 1 ilmentää toimittajan kysymysvuorojen kieliopillista jakaumaa aineistossani. Kysymysvuorot edustavat noin 58 prosenttia toimittajan ohjelman aikana käyttämistä vuoroista, mikä vastaa myös Maarit Bergin tuloksia (Berg, 2003, 36). Kysymysvuoroja esitetään 114. Muut vuorot ovat lähinnä vuoronantoja ja muita keskusteluohjelman kulua ohjaavia vuoroja, kuten aloitus- ja lopetusvuoroja tai insertin alustamista.

	Arkikeskustelussa (Liisa Raevaara 1993, 59)	Televisiokeskustelussa (Maarit Berg, 2003, 56)	Ajankohtaisen kakkosen maa- hanmuuttoilta N=114
Hakukysymykset	31,0%	39,3%	34,2%
Polaariset kysym.	37,0%	37,0%	28,1%
Vaihtoehtokysym.	Ei eritelty	3,5%	5,3%
Liitekysym.	11,0%	1,2%	5,3%
Muut kysym.	22,0%	19,0%	27,2%

Taulukko 1. Kysymysten jakauma kieliopillisen rakenteen mukaan.

Hakukysymyksiin sisältyy kysymyssana (wh-kysymykset), polaariin kysymyksiin -*kO*-liite, vaihtoehtokysymyksiin kumpi tai vuoronsisäinen *vai* ja liitekysymyksiin tyyppillisimmin vuoronloppuinen *vai* tai *eikö niin*. Kiinnostava kategoria on ”muut kysymykset”, kahdestakin syystä. Ensimmäinen syy on se, että kategoriaan luokiteltujen kysymysten määrä eroaa aineistossani Maarit Bergin aineistosta. Muut kysymysmuodot näyttävät olevan aineistolleni tyyppillisiä ja erottavan sen keskusteluohjelmien keskimääräisistä arvoista. Toiseksi ryhmä ”muut” on kiinnostava sisältönsä vuoksi. Maarit Berg sisällytti omassa laskelmassaan ”muihin” esimerkiksi entä-kysymykset sekä deklaratii-*vikysymykset*. Raevaaran ”muihin” taas sisältyi nimenomaan deklaratii-*vimuotoisia kysymyksiä*. (Berg, 2003, 56) Olen käyttänyt samaa tyyppittelymallia, jotta tulokset ovat vertailukelpoisia. Ajankohtaisen kakkosen maahanmuuttoilllassa ryhmä ”muut” lähestyy enemmän Raevaaran kuin Bergin tulosta.

6.2.1 Toteavat kysymykset suhteessa neutralismiin

Suurin osa muut-ryhmän kysymyksistä on maahanmuutto-ohjelmassa deklaratii-*vimuotoisia eli vuoroja*, joissa ei ole kysymyssanaa, mutta jotka työskentelevät vuorovaikutuksessa kysymyksen tavoin. Tällainen on esimerkiksi metodiosuudessa (s. 50) mainitsemani B-tapaus, jossa kysymys sisältää vastaanottajan subjektiivisia tuntemuksia koskevia väittämiä, hänen mielipiteensä, kiteyttää tai muotoilee uudelleen hänen aiempia sanomisiaan, sisältää hänelle erityistä kokemusta koskevia väittämiä tai vastaanottajan (hypoteettisia) tulevaisuuden toimia koskevia väittämiä. Tämä vertautuu aiemmin kuvailemaani (s. 43) ”kalasteluun”, jota on huomattu käytettävän esimerkiksi lääkäripotilastilanteissa. Esimerkissä 8 toimittaja esittää haastateltavalle tämän oman mielipiteen ja haastateltava kokee tarpeelliseksi vastata, vaikkei vuoroon sisälly kysymysainesta.

Esimerkki 8

T2: Jyrki Richt FVW: Freddy von Wonterghem

70 T2: Mutta Freddi ää olet kotkan kaupunginvaltuutettuna

71 FVW: kyllä

72 perussuomalaisen kaupunginvaltuutettuna olet olet ää esittänyt ihan virallisesti että kotka

73 esimerkiksi lopettaisi

74 FVW: keskeyttäisi

75 T2: kiintiöpakolaisten vastaanoton keskeyttäisi kiintiöpakolaisten vastaanoton

76 FVW: kyllä öö ihan sen takia kun tällä hetkel on kotkaan ää perustettu tää vastaanotokeskus

Tällaisen ”olet sitä mieltä, että”-puheen lisäksi ohjelmassa esiintyy runsaasti tilanteita, joissa toimittaja vetää yhteen haastateltavan puheenvuoroa, nostaa sieltä jonkin pointin, tulkitsee tai uudelleen muotoilee hänen sanomaansa. Myös näihin tilanteisiin haastateltavat vastaavat kuin toimittajan vuoro olisi kysymys. Esimerkissä 6 esiintyy mielipiteen tarjoaminen, mutta myös yhteenvetoa merkitsevä ”eli” toimittajan vuoron alussa.

Esimerkki 9

T2: Jyrki Richt FVW: Freddy von Wonterghem

76FVW: kyllä öö ihan sen takia kun tällä hetkel on kotkaan ää perustettu tää vastaanotokeskus

77 tämä tämä ninku tilapäinen tai ehkä lopullinen jaa nää on näitä niin sanotut ankurilapset jotka

78on sinne tulo ja suurin on somaliasta ja tollanenköste ee ee ainankin suurin osa tuleva tulevat

79saamaan turvapaikan jaa perheen yhdistämisen kautta ja he saavat tuomaan alaikäisen näitä

80perheenjäseniä se tietäisi kotkassa muutama sata somalialaista ihan lähiaikoina ja kyn tähän asti

81kotka ei ole (-) pakolaisia (-) vasten investoitu mitenkään terveyskeskuksen koulun tai näin

82samoilla resursseilla mennään kotouttamiseen ei ole sitten niin kuin lainkaan panostettu

83T2: eli olet sitä mieltä, ettei kotkalla ole voimavaroja ottaa vastaan

84FVW: ei ole

85T2: pakolaisia

86FVW: siis he haluavat kyllä valtiolta sen rahan mut ne mielelä mielumin käyttävät sen johonki muuhun kuin pakolaisiin

Freddy von Wontergam on perussuomalaisten kaupunginvaltuutettu Kotkassa eli päätävässä asemassa oleva henkilö. Haastateltava argumentoi polveilevan vuoronsa aikana, että Kotkaan on tulossa lähiaikoina aiempaa suurempi määrä somaleita, mutta tähän lisäykseen ei ole Kotkassa varauduttu, vaan kotouttamisen, terveydenhuollon ja koulutuksen resurssit ovat samat kuin ennenkin. Toimittaja tiivistää vuorossaan haastateltavan näkemyksen. Ensimmäisessä vuorossaan von Wontergam puhuu ”Kotkasta”, minkä voi ajatella sisältävän myös hänet itsensä. Kun toimittaja tiivistää hänen näkemyksensä, siirtyy von Wontergam käyttämään muotoa ”he haluavat”, mikä taas jättää hänet itsensä tuon väärin tekevän ryhmän ulkopuolelle.

Myös henkilökohtaiset kokemukset ovat B-tapausten materiaalia. Kiinnostava yksittäistapaus vieraista on Ikram Dirir, joka ottaa hyvin aktiivisen roolin keskustelun toisella tunnilla. Aluksi hänet kuitenkin esitellään B-tapausten henkilöitymänä: Diririä haastatellaan nimenomaan hänen omista kokemuksistaan, joista Diririllä on erityislaatuista tietoa. Lisäksi toimittajien Dirirille osoittamat kysymysvuorot koskevat pelkästään tä-

män omia henkilökohtaisia mielipiteitä, ajatuksia ja tunteita. Seuraavasta esimerkistä käy ilmi, kuinka Dirir esitellään B-tapauksella. Toimittaja pitää puheessaan taukoja ja kutsuu siten Diririn hyväksymään deklarativimuotoisesti esittämänsä sisällöt.

Esimerkki 10

T2: Jyrki Richt ID: Ikram Dirir

381T2: (---) sinä tulit somaliasta suomeen kolmetoistavuotiaana

382ID:yhym (myöntäen)

383T2:salakuultajan kanssa

384ID:joo järjestetyssä matkustassa joo

Esimerkeistä 8, 9 ja 10 kuvastuu muodon haavoittuvaisuus. Kuten Clayman ja Heritage toteavat, kysymysformaatti suojelee toimittajaa siten, ettei haastateltava lähde tuottamaan vastausvuoroaan ennenaikaisesti. Esimerkissä toimittaja lähtee rakentamaan vuoroaan vahvistuksen sallivalla deklarativilla (esimerkki 8, rivi 70, 72-73). Toimittaja jatkaa toteavalla tyylillä, mikä mahdollistaa merkityksistä neuvottelun. Haastateltava ei odota toimittajan vuoron loppuun, vaan uudelleen neuvottelee toimittajan tuottaman merkityksen (rivi 74). Toimittaja merkitsee hyväksyvänsä neuvottelun ottamalla uuden ilmaisun osaksi kysymysvuoroaan (rivi 75).

Sekä kalastelu että yhteenveto/tulkinta ovat toimintaa, joissa toimittaja poikkeaa kysymys-vastausformaattista. Kuten aiemmin todettua, kysymys-vastausformaatti on tärkein osa toimittajan neutralismin rakentamista. Niinpä suuresta muiden kysymysvuorojen määrästä voi vetää sen johtopäätöksen, että toimittajien neutralismi on säännöllisesti alttiina vaarantumiselle. Formaattista poikkeaminen ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita toimittajaposition vaarantumista, koska neutralismi on toimittajan ja haastateltavan yhdessä rakentama ja neuvottelema. Jos haastateltava ei kyseenalaista toimittajan neutralismia, ei vaaratilannetta yksinkertaisesti synny.

Muutamassa kohdassa ohjelmaa toimittajat käyttävät tulkintani mukaan arvottavia deklarativieja. Tarkastelen nyt tässä näitä yksittäistapauksia, koska ne poikkeavat niin selkeästi toimittajalle varatusta roolista.

Esimerkki 11

T1: Salla Paajanen, osoitettu Teemu Lahtiselle

126 T1: ja tuollaisia rohkeita yksilöitä on sitten tässä suomen sisussa se on kansallismielinen liike

Esimerkki 12

T2: Jyrki Richt, osoitettu Astrid Thorsille

275 T2:no niin nyt tuli tunnustus

276(naurua)

Esimerkki 13

T2: Jyrki Richt, osoitettu Mustafa Karalle

610 T2: Mustafa tämä tämä tuli nyt selväksi tuli nyt selväksi (taputtaa olkapäälle)

Esimerkki 12 mahtuu vielä toimittajalle varattuun toimintakehikkoon. Valtakunnan ta-
son poliitikkoja ei tutkimusten mukaan enää nykyään kohdella silkkihansikkain, vaan
toimittajat käyvät kärkevämmiksi ja poliitikkojen täytyy pystyä sietämään jopa nimitte-
lyä, esimerkiksi dinosaurukseksi kutsumista (Isotaulus & Eklund, 2012, 51). Silti T2:n
lausunto on poikkeuksellinen, koska alun ”no niin” eksplikoi toimittajan odottaneen,
että poliitikolta lipsahtaisi puheessa jotakin hänelle epäedullista. Toimittajan vuoroa
voisi luonnehtia myös ylitulkinnaksi Astrid Thorsin vuorosta. Ministeri asemoi itsensä
vastuuseen nimenomaan siitä, että asiat ovat muuttumassa parempaan päin. Toimittajan
vuoro taas antaa ymmärtää Thorsin tunnustaneen jotakin negatiivista. Hänen voi tulkita
käyttävän valheellisin perustein Andreas Juckerin kahdeksatta kasvoja uhkaavaa kysy-
mystyyppiä, joka kehottaa vastaajaa vahvistamaan teon, joka on presupponoitu epäedul-
liseksi. Loppujen lopuksi toimittajan vuoron jälkeinen yleinen nauru kuitenkin merkit-
see, että toimittajan vuoro on tulkittu ainakin osittain vitsiksi, mikä liennyttää sen kas-
voja uhkaavaa vaikutusta.

Esimerkit 11 ja 13 on osoitettu henkilöille, joilla ei oletusarvoisesti ole juurikaan aiem-
paa kokemusta julkisuudessa esiintymisestä. Toimittajien on huomattu kohtelevan aloit-
teliijoita lempeämmin, mutta esimerkkivuoroissa toimittajat käyttää kahta vahvaa kei-
noa: sarkasmia ja vähättelyä.

Teemu Lahtinen on vastausvuorossaan esittänyt, että Suomen Sisun jäsenet ovat ”jouk-
ko rohkeita ja ennakkoluulottomia yksilöitä jotka ovat havainneet, että yhteiskunnassa
on tapahtumassa jotain mikä voi johtaa vahingoksi meille kaikille”. Sanat ”rohkeita ja
ennakkoluulottomia yksilöitä” ohjaa tulkinnan omilla aivoillaan ajatteleviin ihmisiin
(vs. Ihmiset, jotka uskovat automaattisesti sen, mitä heille sanotaan) jotka eivät pelkää
olla eri mieltä ja katsoa asioita uusin silmin (vs. Ihmiset, jotka kulkevat lampaina sinne,
minne kaikki muutkin menevät). Lahtinen siis representoi Sisun hyvin positiivisesti.

Paajanen toistaa Lahtisen käyttämän luonnehdinnan sellaisenaan ja siten merkitsee sii-
hen erityistä huomiota. Yleensä kun toimittaja toistaa haastateltavan käyttämät käsitteet,
se tarkoittaa hänen hyväksyvän haastateltavan tarjoaman tulkinnan aiheesta. Tässä tilan-
teessa deklaratiivinen vuoro on siis itse asiassa kyseenalaistus. Alun ”ja” sekä ilmaus

”on sitten tässä” ovat rakenteita, jotka tuottavat puheenvuoroon vähättelyä, joka voidaan tulkita jopa ivaksi. Seuraavassa lauseessaan Paajanen käyttää sanoja ”kansallismielinen liike” ja vie tulkintaa hyvin eri suuntaan kuin Lahtinen. ”Kansallismielinen” konnotoi äärioikeistoa, jolla ei ole Euroopan historian valossa hyvä kaiku. ”Liike” taas viittaa ihmismassaan, ei erillisinä mielipiteensä muodostaviin yksilöihin.

Esimerkissä 13 Mustafa Kara on käyttänyt pitkän vuoron selittääkseen, kuinka shariaan kuuluva omaisuuden jako toimii perheen sisällä. Vaikka aiemmista puheenvuoroista saa vastakkaisen käsityksen, Karan mukaan naisen asema on muslimiperheessä vahva myös taloudellisesti. Jyrki Richt keskeyttää Karan kesken puheenvuoron, mikä on keskustelunanalyttisesti vahva kannanotto. Lisäksi toimittaja puhuttelee Karaa tämän etunimellä, kun yleensä keskustelun kuluessa kaikkia vieraita puhutellaan heidän koko nimillään. Etunimen käyttö yhdistettynä taputukseen olkapäälle antaa Karan lausuntoa vähättelevän vaikutelman.

Deklaratiivien käyttö ei sovi haastatteluformaatin toimintakehikkoon. Niinpä maahanmuuttoillan osanottajilla olisi useita paikkoja kyseenalaistaa toimittajan toiminta. Haastateltavat eivät kuitenkaan niin tee, vaan asemoituvat vastaamaan. Oletankin, että haastateltavat jäljittävät toimittajien esittämät väitteet toisiin studiovieraisiin, vaikka toimittajat eivät aina käytäkään vuoroissaan kolmatta persoonaa.

6.2.2 Kolmannen osapuolen käyttö pelastaa?

Kysymysformaatin ohella tärkein neutralismin rakennusmekanismi on kolmannen osapuolen käyttö. Erityyppiset kolmannet osapuolet suorittavat erilaisia tehtäviä. Kolmannen osapuolen käytöstä voi myös päätellä, mitkä aiheet toimittajat merkitsevät haastateltavan kannalta uhkaaviksi. Niistä näkökulmista toimittajat etäännyttävät itsensä kolmannen osapuolen avulla. Koska deklaraatiiveja esiintyy aineistossa tavallista runsaammin, voisi päätellä toimittajien käyttävän ahkerasti asennonvaihtoa parantaakseen deklaraatiivien vaarantamaa neutralismiaan.

Juha Mäki-Ketelä on kerännyt kansalaisadressin uuden ulkomaalaislain hylkäämiseksi ja toimittaja Jyrki Richt haluaa seuraavassa haastattelussa (esimerkki 14) ministerin myöntävän, että lakiehdotus on herättänyt vastustusta. Thors ei kuitenkaan myönnä, vaan puhuu hyvästä yhteishengestä. Silloin toimittaja esittää kysymysvuoron, jonka esimerkiksi Maarit Berg on tyypitellyt hajaannusta hallituksen tai puolueen sisällä epäi-

leväksi vuoroksi. Tämä on poliitikolle vakava kasvojen menettämistä uhkaava tilanne. Toimittaja oikeuttaa paluunsa aiempaan teemaan viittaamalla sekä auktoriteettiin että suureen suomalaisten joukkoon.

Esimerkki 14

T2: Jyrki Richt AS: Astrid Thors

44 T2: mutta eikö tässä kuitenkin käynyt niin että moni muukin kuin mäki ketelä tässä oli oli sitä

45 mieltä että aika liberaalia lakia oltiin tekemässä jo jopa tämä hallintovaliokunta eduskunnassa

46siis koska se aika poikkeuksellisella tavalla politiikassa poikkeuksellisella tavalla lähti hallituksen

47esitystä korjaamaan ja

48AS: shs-

49tiukentamaan muutamasta olennaisesta kohdasta että lähdittekö esittämään liian lepsua lakia

50AS: tässä ol- jos joissakin asioissa politiikassa puhutaan ehkä seipäistä ja ja heinistä eri tav- vvv-

Toimittaja viittaa Mäki-Ketelään, “moneen muuhun” (Salla Paajanen on aiemmin ker-
tonut, että Mäki-Ketelän adressin allekirjoitti yli 28 000 suomalaista) sekä hallintova-
liokuntaan. Käsittelen viittausta toiseen studiovieraaseen seuraavan esimerkin yhteydes-
sä. Viittaus hallintovaliokuntaan on viittaus tunnustettuun auktoriteettiin, joka lainaa
uskottavuutensa toimittajan kysymykselle. Hallintovaliokunta on päättävässä asemassa
Thorsin lakiesityksen suhteen, ja jos hallintovaliokunnan mielestä lakia tuli tiukentaa,
täytyy Thorsinkin myöntää lakiehdotuksen olleen liian lepsu. Adressin allekirjoittane-
isiin vetoaminen taas on vetoamista toisentyypiseen auktoriteettiin, josta voidaan tässä
tapauksessa puhua yleisenä mielipiteenä. Aiemmin keskustelussa on esitetty, että Suo-
men kansa on hitaasti syttyvää, mutta Thorsin lakiesitys sai ison joukon suomalaisia
allekirjoittamaan adressin omilla nimillään. Lakiehdotus on siis saanut suomalaiset
epäilemään valitsemiensa päättäjien toimintaa ja saanut heidät toimimaan toista kautta
kuin välillisen demokratian perusreittejä.

Selkeämmin kansan suulla puhuminen käy ilmi toisessa kohdassa, jossa haastatellaan
Tapani Mäkistä (esimerkki 15). Hän kuului hallintovaliokuntaan, joka tiukensi Thorsin
esittämää lakiesitystä.

Esimerkki 15

T2: Jyrki Richt H: Tapani Mäkinen

106T2: Mt sano vielä suoraan rehellisesti suomen kansalle lähtikö hallintovaliokunta
tiukentamaan

107näitä lakiesityksen pykälää siksi että se oli liian mielestänne liian lepsu

Kansaan viittaaminen toimii eri tavoin kuin eliitin edustajaan viittaaminen. Kun eliittiin viittaaminen luo uskottavuutta, kansaan viittaaminen toimii oikeutuksena. Tämä viit-taustapa neutraloi kysymyksen esittämällä sen osana demokratiaa: jonakin, mitä kansan täytyy tai mitä sen on oikeus tietää. Vastaamatta jättäminen on tilanteessa erityisesti poliitikolle vaikeaa, koska hän pettää paitsi haastattelijan, myös välillisesti äänestäjensä odotukset. Yksi tapa kierrättää mielipide kolmannen osapuolen kautta on viitata läsnä-olevan henkilön lausuntoon. Jatkan tästä aiheesta seuraavassa alaluvussa.

6.3 Toimittaja rakentaa riidan ja vetäytyy itse syrjään

Toimittaja toimii televisiokeskustelussa välittäjänä, jonka kautta vuorot kulkevat. Vuo-ronvälittäjän työ ei kuitenkaan ole niin neutraalia, kuin mitä sana ”välittää” antaa ym-märtää, vaan roolin voi hoitaa monella eri tavalla.

Maahanmuuttoillissa toimittajat rakentavat konfrontaatiota aktiivisesti. Yksinkertai-simmillaan tämä näkyy siinä, että toimittajat antavat seuraavan vastausvuoron vieraille, jonka voi ennakoida tuottavan edellisestä puheenvuorosta eriävän näkökannan. Esimer-kiksi maahanmuuttoa puoltavan puheenvuoron jälkeen kommentointivuoroa ei anneta heti toiselle maahanmuuton suosijalle vaan maahanmuuttokriitikolle. Näin luodaan mie-likuva dynaamisesta keskustelusta, jossa mielipiteet kolisevat toisiaan vasten.

Toimittajan on osattava tasapainottaa tilanne kapealle alueelle, jossa keskustelu käy kuumana mutta ei leimahda liekkeihin. Maahanmuuttoillan alussa kaikki puheenvuorot kulkevat toimittajan kautta, mutta keskustelijoiden lämmitessä nämä yhä useammin osoittavat sanansa suoraan toisilleen. Puheenvuoroa unohdetaan pyytää toimittajalta ja sen sijaan vuoro otetaan. Toimittajat sallivat tämän tapahtuvan: he vetäytyvät hieman taka-alalle ja muistuttavat auktoriteetin roolistaan vasta, jos keskustelu on käymässä liian kuumaksi.

6.3.1 Keskustelusta konfrontaatioon

Paneelikeskustelu jää helposti sarjaksi toimittaja-haastateltava-jaksoja, joissa toimittaja puhuttelee yksi kerrallaan jokaista haastateltavaa. Toimittajat voivat luoda vuorovaiku-tuksellisuuden tuntua haastateltavien välille asettamalla edellisen puhujan kommentin osaksi kysymysvuoroaan ja pyytämällä seuraavaa haastateltavaa vastaamaan siihen.

Seuraavassa esimerkissä 16 toimittaja viittaa Juha Mäki-Ketelän aiempaan puheenvuoroon ja linkittää siten vastausvuorot haastateltavien keskinäiseksi keskusteluksi.

Esimerkki 16

T2: Jyrki Richt H: Astird Thors

34 T2: ministeri astrid thors oliko tällä mäki ketelän adressilla jotain vaikutusta tän lain käsittelyyn

35 AS: no käsittääkseni ei ollut koska valiokunta ja minä olimme päässeet yhteisymmärrykseen lain

36sisällöstä jo ennen tämän adressin liikkeelle lähtöä

Selkein tapa on ns. kommenttikierros, jossa toimittaja kierrättää vastausvuoron vierailta. Harvemmin vuoronsiirto on pelkkä vieraan nimen sanominen. Yleensä siirtoon liittyy joitakin johdattelevia sanoja tai vuoronanto on puettu kysymysmuotoon. Vuoronantovuorot paljastavat paljon toimittajien tarkoituseristä. Esimerkit 17, 18 ja 19 hakevat kaikki vastausta Iivi Anna Masson mielipiteeseen siitä, ettei musliminaisilla tulisi olla omaa uintivuoroa.

Esimerkki 17

T2: Jyrki Richt

105T2:ikhan dirir onko sinusta tärkeää että musliminaisilla olisi omat uintivuorot

Esimerkki 18

T1: Salla Paajanen

132T1:kiba miltä nämä ä- maila-katriinan ja ikramin näkemykset kuulostivat

Esimerkki 19

T2: Jyrki Richt

212T2: ää- said said adem ä- onko suvi

213SA:joo mä

214T2:virsi ongelma

Esimerkissä 17 Ikram Dirir asemoidaan vastaamaan kokemusmaailmastaan käsin. Kiba Lumbergille taas esitetään etäytetty, aistinvarainen kysymys siitä, miltä jokin asia “kuulostaa” (esimerkki 18). Toisaalta näissä esimerkeissä vastaaja asetetaan helpompaan tilanteeseen, kun aihetta lähestytään tunne- (jokin on tärkeää) tai aistimaailman (kuulostaa) kautta. Kysymystyyppi suojaa vastaajaa kasvojen uhkaamisen tilanteelta: kokemus on aina yksilöllinen eikä siten selkeästi määriteltävissä “tuomittavaksi” tai “hyväksyttäväksi”. Sen sijaan Said Ademille esitetyn kysymyksen taas voi tulkita avoimen vihamieliseksi “ongelma”-sanalla (esimerkki 19).

Joissain tilanteissa toimittaja usuttaa vieraita konfrontaatioon korostamalla ristiriitoja ja asettamalla edellisen puhujan vuoron sellaiseen valoon, että preferoitu vastaus on vuo-

ron vastustaminen (esimerkit 20, 21 ja 22). Tällaista tapaa toimittajat käyttävät Teemu Lahtisen puheenvuoron jälkeen.

Esimerkki 20

T2: Jyrki Richt H: Said Adem

157T2: teemu lahtinen tässä siis kritikoimaan maahanmuuttopolitiikkaa hän-ää oli sitä mieltä että

158järjestelmää käytetään hyväksi ja ja oli sitä mieltä myöskin että järjestelmää pitäisi tiukentaa

159jotta erilaiset yhteiskunnalliset ongelmat estettäisiin öö said aden somali-äähdistyksen

160puheenjohtaja ö-saitko vilunväreitä tästä teemu lahtisen puheesta

Esimerkki 21

T2: Jyrki Richt, Välijuonto ennen Ikram Diririn tuloa

375T1: yym, teemu lahtinen tässä puhui että suomalaista maahanmuuttojärjestelmää käytetään

376hyväksi mutta kuunnellaanpa tähän väliin nyt yksi elämäntarina miltä tuntuisi jättää kotinsa

377ja perheensä lapsena ja olla matkalla kohti kylmempää vain kolmetoistavuotiaana

Esimerkki 22

T2: Salla Paajanen H: Teemu Lahtinen

(Kysymys esitetty heti edellisen esimerkin Ikram Diririn haastattelujakson jälkeen)

432T1: teemu lahtinen kuulostiko tämä tarina juuri siltä että suomalaista järjestelmää on käytetty

433hyväksi

Sekä esimerkissä 20 että esimerkissä 21 viitataan samaan Teemu Lahtisen puheenvuoroon, mutta esimerkiksi vuorojen pituudet ja käytetyt sanat luovat vuoroille erilaisen tarkoituksen. Ensimmäinen vuoro on paljon toista pidempi. Esimerkissä 20 viitataan Lahtisen ”kritikoineen” (vrt. jälkimmäisen esimerkin 21 lievempi ”puhua”) maahanmuuttopolitiikkaa sekä lisätään hänen haluavan tiukentaa sitä. Täydentävä lause ”jotta erilaiset yhteiskunnalliset ongelmat estettäisiin” on tärkeä, koska vuoro kutsuu ottamaan kantaa ainoastaan siihen, tulisiko maahanmuuttopolitiikkaa tiukentaa vai ei. Sen sijaan väitettä yhteiskunnallisista ongelmista, joiden implisiittisesti esitetään johtuvan maahanmuutosta, ei aseteta arvioitaviksi. Näiden kolmen vaiheen jälkeen tulee toimittajan k/e-kysymys ”vilunväreistä”, johon olisi preferoitua vastata myöntävästi. Johdannosta ja kysymyksestä koostuva kysymysvuoro yllyttää haastateltavaa vastustamaan paitsi edellistä puheenvuoroa, myös selkeämmin edellistä puhujaa.

Jälkimmäinen esimerkki 21 viittaa samaan Teemu Lahtisen puheenvuoroon, mutta selostaa paljon lyhyemmin ja kiihottomammin tämän mielipidettä. Tämä johtuu varmasti siitä, että puheenvuoro on jo kaikkien muistissa, mutta myös siitä, ettei toimittaja tähtää

vuorossaan kysymyksen muodostamiseen vaan uuden teemajakson aloittamiseen. Vuoron aikana Lahtisen maahanmuuttolausunto kontekstualisoidaan eri tavoin kuin esimerkiksi 20. Nyt Lahtisen ”suomalainen maahanmuuttojärjestelmä” ja ”käytetään hyväksi” rakennetaan suhteessa ”elämäntarina”, jossa ”jätetään koti ja perhe”. Sanavalinnoista ensimmäiset viittaavat byrokraatiaan ja tietämättömyyteen siitä, millaista elämä voi olla, jos joutuu lähtemään lämpimästä kodista ja matkustamaan yksin “kohti kylmempää vain kolmetoistavuotiaana”. Tässä vastakkainasettelussa sympatia rakennetaan selkeästi seuraavan studiovieraan, Ikram Diririn puolelle.

Lopuksi esimerkissä 22 vastausvuoro palautetaan takaisin Teemu Lahtiselle. Toimittajat teettävät kommenttikierroksen, jonka viimeisessä osassa aloituspuheenvuoron tehnyt saa mahdollisuuden kommentoida toisten kommentteja. Kierroksessa ei kuitenkaan synny aitoa kohtaamista haastateltavien välillä, vaan sekvenssit tuotetaan haastattelijan ja haastateltavan välillä. Vastakkainasettelu on silti selkeä ja sen huomaa myös Teemu Lahtinen, joka myöhemmin vastausvuorossaan lähtee kommentoimaan koko keskustelun sävyä (esimerkki 23). Huomio kannattaa kiinnittää Lahtisen perusteluun, miksi hän on puhunut, mitä on puhunut. Lahtinen vetoaa, ettei häneltä ole *kysytty* sitä, saako ihminen etsiä parempaa vai ei. Näin Lahtinen implisiittisesti antaa ymmärtää toimittajien hakeneen häneltä vain tietynlaisia mielipiteitä.

Esimerkki 23

T1: Salla Paajanen TL: Teemu Lahtinen

550T1:teemu teemu lahtinen

551TL:joo mä haluan nyt vähän tota noin ehkä oikasta tätä keskustelua kun täs on nyt tavallaan

552annettu ymmärtää että ä- jotkut syyllistäis niitä jotka pakenee taikka etsii parempaa no eihän

553 siitä oo kysytty

Ohjelman edetessä toimittajat pyrkivät saattamaan keskusteluun sellaisen latauksen, että haastateltavat unohtaisivat kierrättää puheenvuoronsa toimittajan kautta. Toimintatapaa rakennetaan erityisesti ensimmäisellä ohjelmatusnilla, jossa vieraat vielä epäröivät oikeuksiaan. Seuraavassa esimerkissä (24) Juha Mäki-Ketelä osoittaa ensin sanansa toimittajalle ja puhuu ministeristä kolmannessa persoonassa (rivi 213), mutta vaihtaa kesken lauseen vuoronsa rakennetta siten, että lause osoittuu suoraksi kysymykseksi (rivi 214). Kysymyksen jälkeen toimittaja tuottaa kysymysformaattista poikkeavan käskyn ja kehotuksen välimuodon osoittaen tukensa Mäki-Ketelän kysymykselle.

Esimerkki 24

T2: Jyrki Richt JM-K: Juha Mäki-Ketelä

213 JM-K niin ö- tässä tekis mieli kysyä nyt suoraan ministeriltä että onks ruotsin maa-
hanmuuttopolitiikka

214onnistunut teidän mielestä viimesen kahdenkyt vuoden aikana et ollanks siellä onis-
tuttu hyvin

215T2:niin ministeri vastatkoon tähän

Toimittajat siis pyrkivät saamaan aikaan vilkasta keskustelua aiempien kannanottojen
reformuloinnilla ja rakentamalla kysymysvuoronsa siten, että preferoitu vastausmuoto
on vastustaminen. Keskustelun rakenteen tarkempi analyysi kuitenkin paljastaa, että
haastateltava-haastateltava-vuorovaikutus on hyvin pitkään toimittajan medioimaa ja
säänteleemää. Toimittajan auktoriteettia puheenvuorojen jakajana kohdellaan kyseen-
alaistamattomana (esimerkki 25, rivi 477)

Esimerkki 25

T2: Jyrki Richt JL: Jouni Lehikoinen JM-K: Juha Mäki-Ketelä

476 JL: (---) on on vieläkin vaikeempi asia ni ninku toteutuu tässä

477JM-K:saako tohon esittää välikommentin

478T2:ole hyvä

479JM-K:oletko koskaan tullu miettineeks että muslimit hakee sen takia turvapaikkaa

480 kirkosta että

Ensimmäinen suoraan ilmaistu erimielisyys ajoittuu ensimmäisen keskustelujakson lop-
pupuolelle (esimerkki 26). Suoralla erimielisyydellä tarkoitan tilannetta, jossa erimieli-
syyttä ei rakenneta toimittajan antaman vastausvuoron alkuun tai loppuun. Kuten David
Greatbatch (1992) esitti, erimielisyys on teholtaan voimakkain, kun se esitetään heti
toisen haastateltavan vastausvuoron jälkeen tai kesken hänen vastausvuoronsa. Esimer-
kissä 26 on kysymys jälkimmäisestä. Toimittaja pysäyttää erimielisyyden ilmaisun heti
alkuunsa viittaamalla ensin siihen, että aiheessa on nyt mentävä eteenpäin (rivi 513) ja
käyttää sen jälkeen valtaansa puheenvuorojen jakajana (rivi 515).

Esimerkki 26

T2: Jyrki Richt JM-K: Juha Mäki-Ketelä LE: Lilli Earl

509täällähän työnsaantikin vielä tänä päivänä korreloi suoraan siihen pigmentin väriin

510JM-K:mut eihän heidän kukaan tänne pakottanu tuleen

511LÖ: ei mut heidän

513T2: jatketaan jatketaan

514LÖ:ei mut heidän on ollu pakko mennä jonnekin

515T2: tääl-täällä on puheenvuoroja

Todellisia väittelyjaksoja esiintyy vasta ohjelman toisella tunnilla. Seuraavassa luvussa
analysoin, miten tilanteen eskaloituminen tapahtuu ja mikä on toimittajan rooli konfron-
taation ohjailemisessa.

6.3.2 Konfrontaation eskaloituminen ja sen käsittely

Koska toimittaja toimii tilanteen johtajana, tulkitseen vapaan keskustelun ja konfrontaation jaksot pitkälti toimittajien luomiksi tai ainakin sen ilmapiiriin, jossa konfrontaatiot sallitaan. Sitä mukaa, kun konfrontaation määrä lisääntyy, toimittajien kantaaottavuus vähenee. Seuraavaksi siirryn tutkimaan, miten toimittajat hillitsevät konfrontaatiota. Ihanteellinen tilanne olisi kiihkeä keskustelu, joka ei kuitenkaan riistäydy käsistä ja leimahda ilmiriidaksi. Kapealla alalla on hankala pysytellä kiepahtamatta alas jommallekummalle puolelle. Maahanmuuttoillassakin keskustelu luiskahtaa paikoin riidankin puolelle.

Todellista konfrontaatioksi laskettavaa yhteenottoa aineistossani esiintyy vasta ohjelman toisella tunnilla, noin 58 minuutin kohdalla (esimerkki 27). Maila-Katriina Tuominen esittelee vastausvuorossaan Suomen pitkäaikaisia vähemmistöjä, kuten ruotsinsuomalaisia tai tataareja. Juha Mäki-Ketelä keskeyttää hänet pyytämättä keskeytykselleen lupaa toimittajalta (rivi 94). Myöhempää keskeytystään Mäki-Ketelä pehmentää keskeytystä ”anteeksi”-sanalla (rivi 100). Saman vuoron ”elikä” ja ”ymmärsinkö oikein” implikoivat sitä, että Mäki-Ketelä a) tekee yhteenvedon Tuomisen puheesta (reformulaatio on kärjistävä ja yksipuolinen) b) pitää Tuomisen lausuntoa niin naurettavana, että hänen täytyy varmistaa ymmärtäneensä oikein. Tässä ”ymmärsinkö oikein” ei ole aito interrogatiivi, vaan se toteuttaa ilmimerkityksensä ohella muita tehtäviä. Samantyyppinen kysymys on arkikeskustelussa käytetty ”voisinko saada suolan”, jolla ei varsinaisesti tiedustella mahdollisuuksia suolan saamiseen vaan se on kehoitus ojentaa suola. Niinpä Mäki-Ketelän ”ymmärsinkö oikein” toimii merkityksessä ”et voi olla tosissasi”.

Esimerkki 27

T2: Jyrki Richt M-KT: Maila-Katriina Tuominen JM-K: Juha Mäki-Ketelä

94M-KT: aina pitää se muistaa tataarit myös ja kaikki

95JM-K:miksei heidän kanssaan ole ollut kotouttamisongelmia

96M-KT:no minkä takia sitä voi sietää kun luet suomen historian kunnolla kuinka pitkä prosessi

97JM-K: (--)

98M-KT:en usko kuinka moni pitkä prosessi se on ollut nämä asiat on sellaiset että näistä pitää

99myös tietää eikä

100JM-K:elikä anteeks ymmärsinkö oikein että nyt pitää odottaa muutama sata vuos että tää

101M-KT:en

102JM-K:kotouttaminen onnistuu

103M-KT:ei

104JM-K:samalla logiikalla

105T2:ikhan dirir onko sinusta tärkeää että musliminaisilla olisi omat uintivuorot

David Greatbatchin (1992) mukaan journalistisessa kontekstissa erimielisyys loppuu tyypillisesti toimittajan interventioon. Niinpä tavan, jolla toimittajat aineistossani käsittelevät ensimmäistä konfrontaatiota, voi tulkita sallivan hyvin vapaan toimintakehikon studiovieraille. Toimittaja ei millään tavoin kommentoi Mäki-Ketelän ja Tuomisen erimielisyyttä, vaikka se jatkuu kummankin puolelta usean vuoron ajan. Sen sijaan erimielisyys loppuu vaimentamalla. Tämän jälkeen toimittaja antaa puheenvuoron Ikram Dirirille. Erimielisyysjakson omaehtoiseen loppumiseen voi vaikuttaa se, että Maila-Katriina Tuominen on itsekin toimittaja. Hän ehkä tiedostaa keskustelun sääntöjä selkeämmin tai hänen oma ammatillinen roolinsa vaikuttaa hänen käyttäytymiseensä.

Tulkitsen Mäki-Ketelän ja Tuomisen konfrontaatiojakson ohjelman vedenjakaajaksi, sillä sen jälkeen myös muut keskustelijat ottavat hanakammin puheenvuoroja, kommentoivat toistensa puhetta tai esittävät välikysymyksiä toisilleen. Heti seuraavassa haastattelujaksossa Ikram Dirir osoittaa vastauksensa suoraan Iivi Anna Massolle, vaikka toimittaja ei kysymysvuorossaan ole nimennyt häntä (esimerkki 28, rivi 106). Iivi Anna Masso on käsillä olevan teeman aluksi esittänyt vastustavansa erillisiä, vain musliminaisille tarkoitettuja uimahallivuoroja. Toisaalta tässä erimielisyyden voimakkuus aiempaa esimerkkiä heikompi, koska Dirir odottaa toimittajan hänelle osoittamaa puheenvuoroa, ennen kuin ilmaisee mielipiteensä.

Esimerkki 28

T2: Jyrki Richt IK: Ikram Dirir

105T2:ikhan dirir onko sinusta tärkeää että musliminaisilla olisi omat uintivuorot

106ID: totaa mä mä en usko että sinä ninku ei muslimina naisena et voi mitenkä ymmärrä

107minkälaista tota se on meille et et naisilla on oma uimavuoro ja miehil oma vuor-uimavuoro

Diririn jälkeen puheenvuoro annetaan Kiba Lumbergille. Hänen puheenvuoronsa aikana Ikram Dirir ottaa jälleen omavaltaisesti puheenvuoron (esimerkki 29, rivi 138). Tästä eskaloituu konfrontaatio, jossa osapuolet puhuvat toistensa päälle, keskeyttävät ja arkaimmalla kritisoivat toistensa mielipidettä. Tätä korostavat myös äänenpainot ja äänen volyymin nouseminen. Tiittulan ja Nuolijärven mainitsemat kannanoton välttäminen, puheen abstraktisuus sekä varaukset ja pehmennykset eivät ole tässä tilanteessa käytettyjä keinoja. Toimittajat toimivat samalla tavalla kuin edellisessä tilanteessa ja antavat tilanteen kehittyä omillaan. Kiba Lumberg vetoaa oikeuteensa puhua omalla puheenvuorollaan. Hän toistaa pyyntönsä, kunnes Ikram Dirir toteaa ”siitä vaan”.

Esimerkki 29

KL: Kiba Lumberg ID: Ikram Dirir

136KL: kun puhutaan tapakulttuureista osa tapakulttuureista on se et ne alistaa naisia ja siihen kuuluu

137uskonto ja sit se on kaikkein ongelmallisinta

138ID: (--) nimenomaan uskonto se joka alistaa naisia

139KL:se on se tapakulttuuri

140ID: vai

141KL:johon uskontoon liitetään

142ID: vai jotain

143KL:ja se että niinkun mä kuuntelen tätä niin tää on mun mielestä jotenkin surullista et täs ei

144ninku tavallaan ajeta ihmisoikeuksia ei naisten oikeuksia

145ID:mut mun mielestä meiän uskonto nimenomaan

146KL:vaan tavallaan saanks mä kerto- puhua ö-

147ID: ajaa naisten oikeuksia

148KL:ei aja

149ID:kuin alistaa naisia ö-joissain itämaissa voi olla semmosis j-ö jota

150KL:mut saanksä puhua (--)

(rivit 151-154 poistettu)

155ID:joo joo siitä vaan

Toimittajat antavat konfrontaation jatkaa pitkään, noin 15 vuoron ajan. Lumbergin vuoron lopuksi vuoro annetaan Freddy von Wonterghemille ja sen jälkeen Lilli Earllille. Earl palaa Diririn aiempaan lausuntoon, mutta tämän konfrontaation ei enää anneta loppua omalla painollaan (esimerkki 30). Toimittaja merkitsee keskustelujakson loppuneeksi alkuliitteellä ”hyvä” (rivi 202) ja sen jälkeen tulkitsee keskustelujakson riidaksi tai otteluksi nimeämällä Jouni Lehikoisen erotuomariksi. Uutta vastausvuoron saajaa ei siis enää asemoidakaan vastakkain edellisen kanssa, vaan liennyttämään konfrontaatiota.

Huomionarvoista on, että tässä tilanteessa toimittajat eivät enää reformuloi puheenvuoroja ja siten sanavalinnoillaan pyri kiihdyttämään keskustelua. Mikäli toimittaja olisi reformuloinut konfrontaation, olisi vuoro voitu helposti tulkita kantaa ottavaksi. Toimittaja irtisanoutuu katalyytin osastaan nimeämällä Jouni Lehikoisen riitaa tulkitsevaksi osapuoleksi (esimerkki 30, rivi 202).

Esimerkki 30

T2: Jyrki Richt IK: Ikram Dirir LE: Lilli Earl

199 IK: kuka opettaa hänelle tarhan o- tädit en mä usko

200 LE:mutta mut onks- voikse olla todella niin vahva periaate että sun poikas ei voi

201 olla läsnä kun joulupukki tulee ja sä sanot et tää on tämmönen leikki mitä suomalaiset lapset leikkii

202T2:hyvä otetaan tähän erotuomariksi jouni lehikoinen kirkkoherra turusta

Yhteenvetona maahanmuuttoillasta voi todeta, että toimittajat luovat vuorovaikutuksen tempoon selkeän kaaren. Alun lämmittelystä edetään kiihkeimpään vaiheeseen, jossa toimittajat antavat keskustelijoille tilaa suoraan keskinäiseen vuorovaikutukseen. Lopua kohden toimittajat alkavat pikku hiljaa jäähdytellä keskustelijoiden tunteita ja johdattelevat ohjelman kohti kulttuurien yhdistymistä syleilevää päätösnumeroa. Toimittajien sanavalinnat ja haastateltavien asettaminen vastakkain luovat keskustelulle aggressiivisen pohjavireen. Tulkinnoista neuvottelemisen tilanteita syntyy toimittajien ja haastateltavien välillä usein. Rakenteellisella tasolla toimittajat käyttävät tavallista enemmän deklaraatiivivuoroja eli tuottavat kysymyksiä ilman varsinaista kysymyssanaa. Silti he eivät aina varmista selustaansa asennonvaihdolla, vaan jättävät neutralisminsa suojattomaksi.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen avulla halusin vastata yhden esimerkkiohjelman avulla seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten toimittajien institutionaaliset roolit rakentuvat ohjelman haastatteluvuorovaikutuksessa?
2. Miten toimittajaprofessioon kuuluvaa neutralismia rakennetaan ja murennetaan?

Kun katsoin Ajankohtaisen kakkosen maahanmuuttoillan läpi ensimmäistä kertaa, näin aktiivisesti keskustelua johtavan toimittajaparin, joka piti tilannetta joka hetki tiukasti näpeissään. Analyysin aikana kuitenkin huomasin, että toimittajat korostavat ja häivytävät institutionaalisia roolejaan rakentaessaan ohjelman kaarta. Alussa toimittajat usuttavat vieraita konfrontaatioon ja rakentavat ristiriitaa. Ohjelman loppupuolella he asettuvat enemmän taka-alalle ja keskittyvät jakamaan vuoroja ja päätyvät myös hillitsemään aikaansaamiaan yhteenottoja vieraiden välillä. Tämä käy ilmi esimerkiksi vuoronantojen määrästä keskustelun kuluessa. Ohjelman ensimmäisen tunnin aikana tehdään vain vajaa neljäsosa yksinkertaisista vuoronannoista (pelkkä haastateltavan nimen mainitseminen). Loput lähes kolme neljäsosaa jaetaan ohjelman toisen tunnin aikana eli toimittajat toimivat välikätenä, jonka kautta vuorot kulkevat.

Oli myös kiinnostavaa huomata, kuinka tarkkaan toimittajat ohjelman alkupuheenvuoroissaan määrittelevät ne diskurssiiviset kehikot, joissa maahanmuutosta on ohjelman aikana tarkoitus puhua. Olisin voinut saada aikaan tutkimuksen jo pelkästään vertaamalla oletettujen diskurssien toteutumista ohjelman aikana. Halusin kuitenkin pureutua nimenomaan vuorovaikutuksen ja merkitysten muodostumisen rajapintaan, ja siksi analyysiani hallitsi keskustelunanalyttiset lähestymistapa. Tulkintaani kuitenkin heijastuivat löytämäni hyöty-, ihmisoikeus-, lähimmäis- ja menoerädiskurssit sekä yhteiskunnallisten ongelmien diskurssi, joita erittelen hieman sivuilla 67-68.

Tarkemmin katsottuna ohjelma koostuu kahdesta hyvin eri tyyppisestä vuorovaikutusjaksosta, jotka vuorottelevat keskenään. Ensimmäisen vuorovaikutustyyppin muodostavat kahdenväliset jaksot, joissa keskusteluun tuodaan uusi vieras. Näissä haastatteluissa toimittaja ei käytä arvolatautuneita sanastoja, vaan kutsuu haastateltavan puhumaan omilla termeillään omasta asiastaan.

Malliesimerkki tästä vuorovaikutustyyppistä on toimittajan ja Ikram Diririn välinen kahdenkeskinen jakso. Siinä toimittaja käyttää kalastelua eli tarjoaa Dirirille tämän omaa tarinaa ja kutsuu siten hänet puhumaan elämästään. Tässä tapauksessa toimittajan kyse-lyttyli lähestyy lääkärin vastaanotollaan käyttämää tapaa, jossa ”kysymisellä ilman kysymistä” potilaat kutsutaan lempeästi puhumaan antaen ymmärtää, että he saavat puhua itse valitsemillaan termeillä ja että kaikki heidän sanomansa hyväksytään. Potilaiden, kuten tässä Diririn, halutaan tuntevan olonsa turvalliseksi ja kertovan avoimesti tarinansa. Siihen sisältyy ristiriitaisia elementtejä: Toisaalta kyse oli laittomasta salakuljetuksesta, toisaalta perheen toiveesta saada lapsensa turvaan maahan, jossa ei olisi sotaa.

Toisen vuorovaikutustyyppin muodostavat kahdenkeskisten osuuksien väliset pitkät monikeskiset osuudet. Niissä toimittajat asettavat keskustelun agendan, reformuloivat vastauksia rakentaessaan vastakkainasettelua vieraiden välille ja käyttävät vahvasti la- tautuneita sanastoja. Keskityn johtopäätöksissäni näihin jaksoihin, koska niissä toimittajat käyttävät laajemmin roolinsa liikkuma-alaa ja varioivat kysymystensä rakennetta.

Maahanmuuttoillan alussa toimittajat käyttävät rooliinsa sisältyvää hierarkkista valtaa määrittelemällä keskustelun sävyn ja kasvattamalla tarkoitushakuisesti sen tempoa. Ensin toimittajat luovat vastakkainasettelua antamalla keskustelun seuraavan vuoro sellai- selle keskustelijalle, jonka tietävät olevan eri mieltä edellisen keskustelijan kanssa. Seu- raavassa temmon nostattamisen vaiheessa toimittajat rakentavat aiemman keskustelijan vastausvuoron osaksi kysymystään siten, että he kutsuvat seuraavaa keskustelijaa ni- menomaan olemaan eri mieltä.

Keskusteluohjelman keskivaiheesta muodostaa vedenjakaja, kun Juha Mäki-Ketelä ohit- taa toimittajan välittäjän roolin ja ottaa puheenvuoron kommentoiden suoraan puheen- vuoroa pitävälle Maila-Katriina Tuomiselle. Samantyyppinen tilanne löytyy ohjelmasta jo aiemmin, kun Juha Mäki-Ketelä kommentoi Lilli Earlin puheenvuoroa. Siinä toimit- taja kuitenkin lopettaa h-h-tilanteen lyhyeen, kun taas sallii JM-K:n ja M-KT:n välisen konfrontaation jatkua noin 15 vuoron ajan. Samanlaiset tilanteet hoidetaan siis eri ta- voin ja niillä on myös erilainen vaikutus keskustelun jatkuu. Tilanne, johon toimittaja välittömästi interventioi, loppuu lyhyeen, minkä jälkeen keskustelu palaa kulkemaan toimittajan välittäjäroolin kautta. Jälkimmäinen tilanne taas saa jatkua pitkään, mikä vaikuttaa selkeästi keskustelun ilmapiiriin.

Rooleihin liittyvät oikeudet muuttuvat keskustelijoiden välisessä vuorovaikutustilassa JM-K:n ja M-KT:n välisen konfrontaation jälkeen. Toimittajan toiminta tilanteessa antaa ymmärtää, että yhteenotot ovat sallittuja. Toisekseen ne ovat keskustelijoille vaaratomia, koska jossakin vaiheessa toimittaja kuitenkin tulee väliin ja siirtää keskustelun eteenpäin. Toisin kuin arkitilanteessa, televisiohaastattelussa osapuolten ei tarvitse itse lopettaa ja selvittää riitaansa, vaan sen hoitaa ulkopuolinen osapuoli. Tämä madaltaa kynnystä lähteä konfrontaatioon. JM-K:n ja M-KT:n välisen yhteenoton seurauksena myös muut keskustelijat ottavat aktiivisemmin omatoimisesti puheenvuoroja. Tästä alkaa konfrontaatioiden eskaloitumisen jakso, jota toimittajat siirtyvät toisen ohjelmatunnin lopulla pikku hiljaa liennyttämään.

Temmon hidastamisesta kertoo esimerkiksi se, etteivät toimittajat enää kutsu uutta keskustelijaa olemaan eri mieltä, vaan jopa toimimaan erotuomarina aiemmille riitapukareille, kuten Jouni Lehikoisen tapauksessa (s. 86-87). Toimittajien omista ambitiesista keskustelunaiheeseen kertoo ohjelman lopetus, jossa tummaihoisen kanteleensoittaja symboloi kulttuurien yhdistymistä ja rinnakkaineloa. Ohjelmanumero on vahva kannanotto siihen, missä tulkintakehikossa kuluneita kahta tuntia pitäisi arvioida.

Aineistostani nousi esiin suuri deklaraatiivimuotoisten kysymysten määrä. Kysyminen ilman kysymystä on lähdekirjallisuudessa selkeästi tulkittu tilanteeksi, jossa toimittaja tekee itsestään haavoittuvaisen. Niinpä deklaraatiivivuorojen määrästä voi vetää sen johtopäätöksen, että Ajankohtaisen kakkosen maahanmuuttoillassa toimittajien neutralismi on säännöllisesti alttiina vaarantumiselle. Toimittajat eivät myöskään säännönmukaisesti pyri tekemään asennonvaihtoja, vaikka aineistosta on havaittavissa, että tiettyjen vieraiden kohdalla toimittajat turvaavat selustansa paremmin kuin toisten. Toimittajien käyttämät sanastot ovat vahvasti värittyneitä ja usein jopa provokatiivisia (esimerkiksi tilanteessa numero 5). Muutamassa tapauksessa toimittajien vuoroihin sisältyy ivaa tai vähättelyä (esimerkit 11 ja 13).

Tässä kohtaa onkin muistettava kaiken keskustelunanalyysin lähtökohta: keskustelua ei koskaan määrittele vain toisen osapuolista, vaan se muodostuu tilanteesta toiseen yhteisen neuvottelun tuloksena. Vaikka toimittajat heittävät ilmoille toteavia kysymysvuoroja, Ajankohtaisen kakkosen vieraat käsittelevät niitä kysymyksinä. He eivät käytä mahdollisuuttaan kyseenalaistaa toimittajavuorojen presupotioita, tai kun käyttävätkin, eivät väitä toimittajan rakentaneen niitä puolueellisesti tai oman mielipiteensä värittä-

mänä. Tulkinnoista neuvottelemisen tilanteita sen sijaan syntyy toimittajien ja haastateltavien välillä usein. Tutkimukseni asettuu tulostensa puolesta samaan jatkumoon aiemman tutkimuksen kanssa. Kysymys-vastaus-rakenne suojelee toimittajaa hyvin pitkälle, vaikka hän lähtisi jopa uhkaamaan haastateltavan sosiaalisia kasvoja (Berg, 2003). Toki osassa tutkimusta on löydetty enemmän tilanteita, joissa haastateltava kyseenalaistaa toimittajan roolin, mutta tällaisissa tutkimuksissa aineisto on ollut huomattavasti omaani laajempi (esim. Drew & Heritage, 2002).

Valitsemaani aineistoa olisi voinut lähestyä monillakin muilla keinoin kuin keskusteluanalyysin ja diskurssianalyysin yhdistelmällä. Olisin voinut etsiä ohjelmasta diskursseja, joissa maahanmuutosta puhutaan tai tarkastella keskustelun retoriikkaa. Minua kuitenkin kiinnostivat vuorovaikutuksen keinoin tuotetut paikalliset roolit ja niissä toimiminen keskustelun rakenteen tasolla. Mielestäni valitsemallani metodilla onnistuin vastaamaan juuri näihin tutkimuskysymyksiin. Tosin diskurssianalyysin rooli olisi ollut selkeämpi, jos olisin keskittänyt erillisen osan tutkimusta esimerkiksi siihen, miten keskustelijat representoivat toistensa rooleja maahanmuuttokontekstissa. Nyt tulkinnoista neuvotteleminen nousee esiin hieman hajanaisesti.

Tekemääni tutkimusta olisin voinut syventää esimerkiksi erittelemällä määrällisesti sitä, millaisia asennonvaihtoja toimittajat käyttävät eniten, tai vertailemalla laadullisesti Paa-jasen ja Richtin rooleja keskenään.

LÄHTEET

Ajankohtaisen kakkosen ohjelmisivut. http://yle.fi/uutiset/ajankohtainen_kakkonen.
Linkki otettu 18.6.2013. Yle.

Alasuutari, Pertti (1993, kolmas uudistettu painos 2001) Laadullinen tutkimus. Gummerus. Jyväskylä.

Alasuutari, Pertti (1996) Toinen tasavalta: Suomi 1946-1994. Vastapaino. Tampere.

Allardt, Erik (1983) Sosiologia I. Wsoy. Helsinki.

Atkinson, Maxwell J. (1992) Displaying neutrality: formal aspects of informal court proceedings. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (1992) Talk at work. Interaction in institutional settings, s.199-211. Studies in interactional sociolinguistics 8. University of California. Cambridge university Press. Cambridge.

Aula, Maria-Kaisa (1991) Poliitikkojen ja toimittajien suhteet murroksessa? Tutkimus Yleisradion politiikan toimittajien ammatti-identiteetistä 1980-luvulla. Yleisradio. Helsinki.

Auvinen, Petra (2001) Miltä nyt tuntuu? Urheiluhaastattelujen keskusteluanalyttistä tarkastelua. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto. Tampere.

Bell, Philip & Van Leeuwen, Theo (1994) The Media Interview: confession, contest, conversation. University of New South Wales Press. Kensington.

Berg, Maarit (2003) Syytöksiä ja epäilyksiä: Toimittajan ja poliitikon vuorovaikutuksesta televisiokeskustelussa. Väitöskirja. Suomen Kirjallisuuden Seura. Hakapaino. Helsinki.

Bergmann, Jörg R (1992) Veiled morality: notes on discretion in psychiatry. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (1992) Talk at work. Interaction in institutional settings, s.137-162. Studies in interactional sociolinguistics 8. University of California. Cambridge university Press. Cambridge.

Blum-Kulka, Soshana (1983) The dynamics of political interviews. *Text - Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. Volume 3, Issue 2, p.131–154.

Bourdieu, Pierre (1999) *Televisiosta*. Keuruu: 1999.

Clayman, Steven E. (1992) Footing in the achievement of neutrality: the case of news-interview discourse. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (eds.) (1992) *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge University Press. Cambridge.

Clayman, Steven E. (1993) Reformulating the question: A device for answering/non-answering questions in a news interviews and press conferences. *Text - Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. Volume 13, Issue 2, p. 159–188.

Clayman, Steven & Heritage, John (2002) *The News Interview: journalists and public figures on the air*. Cambridge University Press. Cambridge.

Clayman, Steven E. & Heritage, John (2006) Questioning Presidents. *Journalistic Defence and Adversarialness in the Press Conference U.S. Presidents Eisenhower and Reagan*. Teoksessa Ekström, Mats & Kroon, Åsa & Nylund, Mats (eds.) (2006b) *News from the interview society*. Nordicom. Göteborg.

Cohen, Akiba A. (1987) *The Television News Interview*. Sage. Newbury Park.

Deuze, Mark (2005) What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism Volume*. 6 Issue 4, p. 442-464.

Drew, Paul & Heritage, John (eds.) (1992) *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge University Press. Cambridge.

Durkheim, Émile (1990) *Sosiaalisesta työnjaosta*. (Suom. Seppo Randell) Gaudeamus. Helsinki.

Ekström, Mats (2006a) *Politiken i mediasamhället: om nyhetsintervjuer och fotojournalistik*. Liber. Malmö.

Ekström, Mats & Kroon, Åsa & Nylund, Mats (eds.) (2006b) *News from the interview society*. Nordicom. Göteborg .

Ekström, Mats (2006c) Interviewing, Quoting and the Development of Modern Journalism. A Study of the Swedish Press 1915-1955. Teoksessa Ekström, Mats & Kroon, Åsa & Nylund, Mats (eds.) (2006b) News from the interview society, s. 21-48. Nordicom. Göteborg .

Fairclough, Norman (1997) Miten media puhuu. (Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard) Vastapaino. Tampere.

Fiske, John (1992) Merkkien kieli: johdatus viestinnän tutkimiseen. (Suom. toim. Pietilä, Veikko, Suikkanen, Risto, Uusitupa, Timo) Vastapaino. Tampere.

Foucault, Michel (1998): Seksuaalisuuden historia. Helsinki: Gaudeamus.

Goffman, Erving (1967) Interaction ritual: essays on face-to-face behavior. Pantheon. New York.

Greatbatch, David & Heritage, John (1991): On the Institutional Character of Institutional Talk, The Case of News Interviews. Teoksessa Boden, Deidre & Zimmerman, Don H. (eds.) (1991): Talk and Social Structure, Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis. Cambridge: Polity Press

Greatbatch, David (1992) On the management of disagreement between news interviewees. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (eds.) (1992) Talk at Work. Interaction in Institutional Settings, s. 268-301. Cambridge University Press. Cambridge.

Gumperz, John J. (1992) Interviewing in intercultural situation. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (eds.) (1992) Talk at Work. Interaction in Institutional Settings, p. 302-327. Cambridge University Press. Cambridge.

Hakulinen, Auli (1991) Erään haastattelun anatomia. Teoksessa Lehtinen, Tapani & Shore, Susanna (toim.) Kieli, valta ja eriarvoisuus. Esitelmä 18. Kielitieteen päiviltä. Kieli 6, s. 166-186). Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Hakulinen, Auli (1997): Johdanto. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.): Keskusteluanalyysin perusteet. Tammer-Paino. Tampere.

Hallin, Daniel C. (1986) The "uncensored war": the media and Vietnam. Oxford University Press. New York.

- Harms Larsen, Peter (1990) *Faktion som uttryksmiddel*. Forlaget Amanda.
- Harris, Sandra (1991) *Evasive action: How politicians respond to questions in political interviews*. Teoksessa Scannell, Paddy (ed.) (1991) *Broadcast Talk*. Sage. London.
- Heritage, John (1985) *Analyzing News Interviews: Aspects of the production of talk for an overhearing audience*. van Dijk, Teun (ed.) *Handbook of Discourse Analysis vol. 3: Discourse and Dialogue*, p. 97-117). Academic Press. London.
- Heritage, John & Andrew Roth (1995) *Grammar and institution: questions and questioning in the broadcast news interview*. *Research on Language and Social Interaction*, vol. 28, Issue 1, p. 1-60.
- Heinonen, Ari (1995) *Vahtikoiran omatunto: journalismin itsesääntely ja toimittajat*. Tiedotusopin laitos, julkaisuja A; 84. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Heritage, John & Greatbatch, David (1991) *On the institutional character of institutional talk: The case of news interviews*. Teoksessa Boden, Deidre & Zimmerman, Don H. (eds.) (1991) *Talk and social structure: studies in ethnomethodology and conversation analysis*. Polity Press. Cambridge.
- Hujanen, Taisto (1993) *Ajankohtainen kakkonen kohtaa historiansa: tulkintoja TV2:n ajankohtaisohjelmista ja journalistisesta kulttuurista*. Yleisradion tutkimus- ja kehitysosasto. Tutkimusraportti 9/1993. Yleisradio. Helsinki.
- Häkkinen, Johanna & Määttänen, Heini (1994) *Tanskan ja Ranskan Maastricht-kansanäänestykset Yleisradion televisiouutisissa ja ajankohtaisohjelmissä*. Toimittajatutkinnon tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Isotalus, Pekka (1996) *Toimittaja kuvaruudussa: televisioesiintyminen vuorovaikutuksen näkökulmasta*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Isotalus, Pekka (toim.) (1998) *Kaveri vai peluri: poliitikko mediassa*. Atena. Jyväskylä.
- Isotalus, Pekka & Aarnio, Eeva (toim.) (2007) *Presidentti 2000. Mistä vaalit on tehty?* Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Isotalus, Pekka (2009) Agreement and disagreement in focus: A cultural perspective on televised election debates. Teoksessa Wilkins, Richard & Isotalus, Pekka (eds.) Speech culture in Finland, p. 191-208. University Press of America. Lanham.

Isotalus, Pekka & Eklund, Marja (2012) Kun Sauli kohtasi Paavon. Onko television vaalikeskusteluissa muuttunut mikään? Teoksessa: Vehkoo, Johanna (toim.) (2012) Journalismikritiikin vuosikirja 2012. Tampereen yliopisto. Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino. Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino. Tampere.

Jokinen Arja & Suoninen, Eero (2000) (toim.): Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Vastapaino. Tampere.

Jones, Sue (2004) Depth Interviewing. Teoksessa Seale, Clive (ed.) Qualitative research practice (2004) p. 257-260. Sage. London.

Journalismikritiikin vuosikirja 2012. Media ja viestintä 1/2012. Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus Comet. Tammerprint. Tampere.

Journalistin ohjeet. Voimassa 1.1.2011 alkaen. Journalistiliiton sivut www.journalistiliitto.fi/pelisaannot/journalistinohteet.

Jucker, Andreas H. (1986) News interviews: a pragmalinguistic analysis. Benjamins. Amsterdam.

Kaikkonen, Anne (1990) Journalistinen televisiohaastattelu: haastattelijan ja haastateltavan välisen diskursiivisen suhteen tarkastelua. Pro gradu –työ. Tampereen yliopisto. Tampere.

Kajanne, Milla (2001) Kansalaiset kysyjinä: yleisön kysyminen osana vuorovaikutusta television EU-keskusteluissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Karjalainen, Petri (1992) Neuvostoliiton vallankaappaus elokuussa 1991 Yleisradion ja MTV:n television uutis- ja ajankohtaisohjelmissa. Toimittajatutkinnon tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Koski, Markku (2010) Hohto on mennyt herrana olemisesta: televisio ja poliitikko. Väitöskirja. Vastapaino. Tampere.

Kunelius, Risto (1998) Modernin myyntitykit. Journalistisen professionaalisuuden pulmat ja haasteet. Teoksessa Kivikuru, Ulla-Maija & Kunelius, Risto (toim.) (1998) Viestinnän jäljillä, s. 207-229). Wsoy. Porvoo.

Kunelius, Risto (2003): Viestinnän vallassa. Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin. Wsoy. Porvoo.

McNair, Brian (2005) What Is Journalism? Teoksessa de Burgh, Hugo (ed.) (2005) Making journalists: diverse models, global, p. 25-43. Routledge. London.

Mäenpää, Pirjo (1996) Viisi suomalaista television keskusteluohjelmaa keväällä 1995: ohjelmien sisältö, tarkoitus, rajat ja toimittajan rooli. Tiedotusopin pro gradu – tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Nielsen, Mie Femø (2006) ”Doing” Interview Roles in TV Interview. Teoksessa Ekström, Mats & Kroon, Åsa & Nylund, Mats (eds.) (2006b) News from the interview society. Nordicom. Göteborg .

Nordenstreng, Kaarle & Lehtonen, Jaakko (1998) Hyvän ja pahan kierrätystä. Viestinnän etiikan perusteita. Teoksessa Kivikuru, Ulla-Maija & Kunelius, Risto (toim.) (1998) Viestinnän jäljillä. Wsoy. Porvoo.

Nuolijärvi, Pirkko & Tiittula, Liisa (2000) Televisiokeskustelun näyttämöllä: televisio-institutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Nylund, Mats (1995) Politisk samtalsretorik: en samtalsanalytisk fallstudie i dominans och neutralitet i ett politiskt valsamtal. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Helsingfors.

Nylund, Mats (2000) *Iscensatt interaktion: strukturer och strategier i politiska mediesamtal*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.

Nylund, Mats (2006) *Control and Collaboration. Interviewing and Editing in Television News Production*. Teoksessa Ekström, Mats & Kroon, Åsa & Nylund, Mats (eds.) (2006b) *News from the interview society*. Nordicom. Göteborg.

Parker, Ian (1992) *Discourse dynamics: critical analysis for social and individual psychology*. Routledge. London.

Peräkylä, Anssi (1990) *Kuoleman monet kasvot: identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Vastapaino. Tampere.

Peräkylä, Anssi (1997) *Institutionaalinen keskustelu*. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.) (1997) *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 177-203. Vastapaino. Tampere.

Piminäinen, Kirsti & Tihveräinen Marja-Leena (1997) *A-studion jutun anatomiaa. Tiedotusopin pro gradu –tutkielma*. Tampereen yliopisto. Tampere.

Pirttilahti-Mattila, Johanna (1992) *TV-toimittajan päällekkäispuhunnoista*. Pro gradu –työ. Tampereen yliopisto. Tampere.

Pomerantz, Anita M. (1980) *Telling my side: “limited acces” as a “fishing device”*. *Sociological Inquiry*, 50: 186-198.

Raevaara, Liisa (1993) *Kysyminen toimintana: kysymys-vastausvieruspareista arkikeskustelussa*. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Raevaara, Liisa (1997) *Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus*. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.) (1997) *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 75-92. Vastapaino. Tampere.

Raitakari, Suvi (2006): *Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palavereissa ja tukisuunnitelmissa*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopistopaino – Juvenes Print. Tampere.

Schegloff, Emanuel A. (1992) On talk and its institutional occasions. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (1992) Talk at work. Interaction in institutional settings, p. 101-134. Studies in interactional sociolinguistics 8. University of California. Cambridge university Press. Cambridge.

Schudson, Michael (1995) The Power of News. Harvard University Press. Cambridge.

Seppänen, Eeva-Leena (1997) Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.) (1997) Keskustelunalyysin perusteet s. 18-31. Vastapaino. Tampere.

Steinbock, Dan (1985) I Television ohjelmakieli tekstinä: teoreettinen tutkimus. Osa teossarjaa: Mediaspesifi televisiotutkimus, televisio-ohjelma tekstinä ja ohjelmakielten historiallisia muodonmuutoksia : teoriaa ja käytäntöä I-III. Yleisradion julkaisuja sarja B, 1985, 1. Helsinki: Yleisradio.

Tainio, Liisa (toim.) (1997) Keskustelunalyysin perusteet. Vastapaino. Tampere.

Tervonen, Ilkka (1985) Objektiivisuus ja informatiivisuus: journalismin tiedollisten ominaisuuksien tarkastelua kahden käsitteen kannalta. Tiedotusopin lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto. Tampere.

Tienari, Janne & Vaara, Eero & Meriläinen, Susan (2005) Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa. Teoksessa Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet, vuorovaikutus, s.103-124. Vastapaino. Tampere.

Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Jyväskylä.

Tolson, Andrew (ed.) (2001) Television talk shows: discourse, performance, spectacle. Lawrence Erlbaum. Mahwah (N.J.).

Tuchman, Gaye (1987) Making News: a study in the construction of reality. Free Press. New York.

Tumber, Howard & Prentoulis, Marina (2005) Journalism and the making of the profession. Teoksessa de Burgh, Hugo (ed.) (2005) Making journalists: diverse models, global, p. 58-74. Routledge. London.

Uihero, Auli (2003) Toimittajien kysymysstrategiat kahdessa television haastatteluohjelmassa. Pro gradu –työ. Tampereen yliopisto. Tampere.

Virnes-Karjalainen, Anu (1995) 1:n ulkomaanaiheisten ajankohtaisohjelmien juttujen sisältö 1960-1989: esiintyjät, aiheet, kohdemaat. Tiedotusopin pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Yrjölä, Elina (1992) Suomen maaseudun representaatiot joukkotiedotuksessa: aineistona TV2:n ajankohtaistoimituksen tuotanto. Tiedotusopin pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.